

AZƏRBAYCAN

VƏKİLİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Şurası

“Naxçıvan MR-da vəkillik fəaliyyətinin inkişaf tarixi, vəkillərin statusu və özünüidarəsinin əsasları - perspektivləri”

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının sədri Tural Hüseynov

“Azərbaycan Respublikasında hüquqi yardım almaq hüququ: tədqiqatın metodoloji aspektləri” VK-nın Rəyasət Heyətinin üzvü Anar Bağırov

“Hüquq normasını düzgün tətbiq edə bilirikmi?” vəkil Çingiz Məmmədov

“Distant dindirmə - dindirmə istintaq hərəkətinin inkişaf etmiş modeli kimi”
Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı İntiqam Hacıyev

“К вопросу о праве меньшинства на толерантное отношение”
аспирант Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН
Украины Яна Товпеко

“Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə sənəd qəbulunun müddəti uzadılmışdır”
yerli mətbuat səhifələrindən

*“Konvensiyanın 10-cu maddəsi üzrə təlim və Azərbaycan vəkilləri HELP
Programı ilə tanış ediləblər”* yerli mətbuat səhifələrindən

*“Məhkəmə qərarına əsasən, Rus Pravoslav Kilsəsi öz borcunu podratçıya
dualarla qaytarır”* beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

*“Çinin məhkəmə sistemində aparılan son islahatlar dünyamızın bu sahədəki
reallığını necə əks etdirir”* beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

X nömrə

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək verilməsi, vəkil peşəsinin hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməsindən ibarətdir.

Nəşrin bu sayı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə və “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İctimai Birliyinin təşkilatı dəstəyi ilə işıq üzü görmüşdür. Jurnal, Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqşünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Jurnalda çap olunmuş məqalələrin və mövqe yazılarının məzmununa görə Jurnalın redaksiya heyəti məsuliyyət daşımır.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədri, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının üzvü, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədr müavini, hüquqşünas

Korrektor: *İsrafil Əlili* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə koordinatoru, hüquqşünas

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,

SKS Plaza, 7-ci mərtəbə

Tel/Faks: +994 12 492 28 83

e-mail: info@lawreform.az

vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

© “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB, 2016

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qf/m²,
Sifariş № _____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
26.08.2016, Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
veb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

Müsaibələr və mövqelər

- 2 “Naxçıvan MR-da vəkillik fəaliyyətinin inkişaf tarixi, vəkillərin statusu və özünüidarəsinin əsasları - perspektivləri” **Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının sədri Tural Hüseynov**
- 12 “Azərbaycan Respublikasında hüquqi yardım almaq hüququ: tədqiqatın metodoloji aspektləri” **VKRH-nin üzvü Anar Bağirov**
- 21 “Hüquq normasını düzgün tətbiq edə bilirikmi?” **vəkil Çingiz Məmmədov**
- 25 “Distant dindirmə - dindirmə istintaq hərəkətinin inkişaf etmiş modeli kimi” **Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı İntiqam Hacıyev**
- 30 “К вопросу о праве меньшинства на толерантное отношение” **аспирант Института государства и права им. В.М.Корецкого НАН Украины Яна Товпеко**

Məhkəmə aktları

- 36 “Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsinin Mülki Prosesual Məcəllənin 53, 149.2.3 və 218-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” **KM-nin 12/07/2016-cı il tarixli Qərarı**
- 42 İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Salayev Azərbaycana qarşı” **09/11/2010-cu il tarixli Qərarı**

Yerli mətbuat səhifələrindən

- 50 Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə sənəd qəbulunun müddəti uzadılmışdır
- 50 Konvensiyanın 10-cu maddəsi üzrə təlim və Azərbaycan vəkilləri HELP Programı ilə tanış ediləblər
- 51 Bir sıra hakimlər intizam qaydasında cəzalandırılmışdır

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 52 Məhkəmə qərarına əsasən, Rus Pravoslav Kilsəsi öz borcunu podratçıya dualarla qaytarır
- 52 Çinin məhkəmə sistemində aparılan son islahatlar dünyamızın bu sahədəki reallığını necə əks etdirir

- 54 Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, pozulmuş hüquqların bərpası hər zaman ədalətli hesab oluna bilməz
- 55 İddia müddəti çərçivəsində hüquqi yardımın təyin edilməsinə Avropa Məhkəməsinin münasibəti
- 57 **“Sualımıza vəkil cavab versin” rubrikası**

Müsahibələr və mövqelər

Tural Hüseynov

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının sədri

NAXÇIVAN MR-da VƏKİLLİK FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAF TARİXİ, VƏKİLLƏRİN STATUSU VƏ ÖZÜNÜİDARƏSİNİN ƏSASLARI - PERSPEKTİVLƏRİ

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi çox qədim zamanlardan cəmiyyət üçün böyük maraq və əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Belə ki, dövlət və hüququn yarandığı qədim dövrlərdən başlayaraq insan hüquqlarının qorunması problemi dövlətin və cəmiyyətin diqqət mərkəzində olmuşdur. İnsan hüquq və azadlıqlarını müdafiə edən şəxslər meydana çıxmış və müvafiq qurumlar formalaşmışdır ki, həmin şəxslərin və qurumların tarixinə nəzər saldıqda, vəkillik peşəsinin çox qədim tarixə malik olduğunu görürük.

Eramızdan əvvəl VII əsrdə Afinada Vəkillər Kollegiyası yaradılmış, eramızdan əvvəl beşinci əsrin ortalarında isə Qədim Romada vəkillik bir peşə kimi təşəkkül tapmışdır. Həmçinin Romada "XII Cədvəl" qanunu qəbul edildikdən sonra vəkillər mütəxəssis kimi peşə sahibinə çevrilmiş və Roma imperiyasında Vəkillər Kollegiyası yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında vəkillik institutunun yaranma tarixini keçən əsrin ikinci yarısına aid edirlər. Lakin tarixdən məlum olduğu kimi, bizim hazırda yaşadığımız şimali Azərbaycan 1828-ci ildən 1991-ci ilə qədər Rusiyanın işğalı altında olduğundan bu ərazidə Rusiya dövlətinin qanunları qüvvədə olmuşdur. Bir çox ədəbiyyatlarda bizim ərazimizdə mövcud olmuş şahlıq rejimi dövründə məhkəmələrdə tərəflərin nümayəndəyə malik olmaq və nümayəndə ilə məhkəmələrdə iştirak etmək hüququnun göstərilməsinə baxmayaraq, bu barədə heç bir yazılı sənədə rast gəlinmir.

Rusiyada ilk dəfə 20 noyabr 1864-cü ildə qəbul edilən Məhkəmə Nizamnaməsinə görə vəkillik iki kateqoriyaya bölünürdü: ali kateqoriyalı vəkillər - andlı müvəkillər (onları yerli özünüidarə orqanı olan şura seçirdi). Andlı müvəkillər yalnız ali hüquq təhsilli, ixtisas üzrə 5 il iş stajına malik olan, yaşı 25-dan az olmayan, məhkum olunmamış şəxslər ola bilərdi. İkinci, aşağı kateqoriya hesab edilən vəkilliyi isə şəxsi müvəkillər təşkil edirdi. Şəxsi müvəkkilin ali hüquq təhsilinə malik olması tələb edilmirdi.

1918-1920-ci illərdə, yəni Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə dövlət və ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edən qanunvericilik sistemini yaratmaq mümkün olmadığından, Azərbaycan hökuməti 1918-ci il iyun ayının 23-də "Rus və Zaqafqaziya qanunlarının qüvvəsinin müvəqqəti olaraq saxlanılması haqqında" qərar qəbul etmişdir. Bununla əlaqədar Azərbaycan ərazisində sovet hakimiyyəti qurulana qədər 20 noyabr 1864-cü il tarixli Məhkəmə Nizamnaməsinə əsasən yaradılmış vəkillik institutu qüvvədə olmuşdur.

1920-ci il 12 may tarixində Azərbaycan SSR İnqilab Komitəsinin dekreti ilə andlı müvəkillər institutunun ləğv olunması, və məhkəmələrdə cinayət işləri üzrə açıq ittihamı və müdafiəni, mülki işlər üzrə nümayəndəliyi həyata keçirmək üçün İttihamçılar və Müdafiəçilər Kollegiyasının təsis olunması qərarlaşdırılmışdır.

Azərbaycan SSR İnqilab Komitəsinin 12 may 1920-ci il tarixli dekretinə uyğun olaraq Bakı şəhərində Hüquq Müdafiəçiləri Kollegiyası 23 may 1920-ci il tarixdə, Lənkəran və Quba qəzalarında 13 iyun 1920-ci il tarixdə və Göyçay qəzasında 22 iyun 1920-ci il tarixdə Hüquq Müdafiəçiləri Kollegiyaları fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

Naxçıvanda ilk rəsmi vəkillik qrupu

Naxçıvanda isə Hüquq Müdafiəçiləri Kollegiyası 13 dekabr 1920-ci il tarixdə İnqilab Komitəsinin qərarı ilə yaradılmışdır ("Azərbaycanın Sovet Vəkilliyi Sosialist Qanunçuluğu keşiyində" A.Abdullayev "Azərənşr" 1979, v 12). Hüquq Müdafiəçiləri Kollegiyasının fəaliyyəti Naxçıvanın bütün ərazisini əhatə edirdi.

Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin (XKS) 9 aprel 1922-ci il tarixli "əhali üçün hüquqi köməyin təşkili haqqında" 24 sayılı Dekreti ilə yeni vəkillik institutu təsis edildi ("Bakinski raboki" qəzeti, 24 aprel 1922-ci il). Adıçəkilən Dekretə əsasən ədliyyə şöbələri nəzdində olan Hüquq Müdafiəçiləri Kollegiyaları ləğv olunmuş, onların əvəzinə Müdafiəçilər kollegiyası yaradılmış və onların üzərinə əhaliyə hüquqi yardım göstərmək vəzifəsi qoyulmuşdu. Dekretə görə mülki işlərlə ancaq kollegiya üzvləri məşğul ola bilərdilər, cinayət işləri üzrə bütün vətəndaşların müdafiəçi kimi çıxış etmək ixtiyarı var idi, ümumi ittiham funksiyası isə Xalq Prokrorluğuna həvalə edilmişdi. Həmin dövrdə vəkillər işi həm bürolarda, həm də evdə şəxsi təcrübə formasında apara bilərdilər. 1923-cü ilin fevralın 13-də Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi (MİK) "Əhali üçün hüquqi yardımın təşkil olunması haqqında" yeni Dekret imzaladı. Həmin dekretə görə müdafiəçilər kollegiyasının üzvləri dövlət idarə və müəssisələrində vəzifə tuta bilməzdilər. Elə həmin ilin 17 noyabrında Azərbaycan MİK-in yeni Dekreti ilə "Məhkəmə quruluşu haqqında" Əsasnamə qəbul olundu. Bu əsasnamənin xüsusi bir fəslə Müdafiəçilər Kollegiyasına həsr edilmişdi.

1927-ci ildə Azərbaycan SSR MİK və XKS-in birgə qərarı ilə məhkəmə quruluşu haqqında yeni Əsasnamə qəbul olundu. Bu əsasnamə ilə dairə xalq məhkəmələri ləğv olunaraq əvəzində mühüm işlər xalq məhkəmələri yaradıldı və işlərin kassasiya baxışı Ali Məhkəməyə həvalə olundu. Göstərilən əsasnaməyə əsasən Ədliyyə Komissarlığı Ali Məhkəmədə sədrin başçılığı ilə Ali Məhkəmənin rəhbərliyi və nəzarəti altında olan Müdafiəçilər Kollegiyasının tərkibini komplektləşdirməli idi.

Eyni zamanda Azərbaycan SSR MİK və XKS tərəfindən 3 fevral 1930-cu ildə verilən Dekretlə bu Əsasnaməyə dəyişiklik edilmiş, vəkilliyin təşkilində yeni forma müəyyən olunmuşdur. Əsasnaməyə görə hüquqi yardımın göstərilməsi üzrə iş təkbaşına yox, kollektiv şəkildə həyata keçirilməli idi və bunun üçün müdafiəçilər kollegiyasının üzvləri könüllülük əsasında əmək kollektivində birləşməli və hüquqi yardımı hüquq məsləhətxanaları vasitəsilə həyata keçirməli idilər. Bununla əlaqədar vətəndaşlar öz işlərini bu kollektivin istənilən üzvünə tapşırı bilərdi.

Müdafiəçilər Kollegiyası 16 avqust 1939-cu il tarixə qədər, yəni "SSRİ Vəkillər sistemi haqqında" Əsasnamə qəbul edilənədək fəaliyyət göstərirdi.

II dünya müharibəsi illərində Naxçıvan MSSR-da vəkillik sistemi demək olar ki, fəaliyyət göstərmirdi. 1946-cı ildən Naxçıvanda hüquq məsləhətxanaları fəaliyyət göstərməyə başladı. Rayonlarda yaradılmış Hüquq Məsləhətxanaları hüquqi şəxs idilər və onlar mərkəzləşmiş şəkildə Naxçıvan şəhər Hüquq Məsləhətxanasının tərkibində olmaqla məsləhətxanaya öz hesabatlarını təqdim edirdilər.

Muxtar respublikanın rayonlardakı hüquq məsləhətxanaları 1985-ci ilə qədər fəaliyyət göstərmiş, lakin sonradan vəkillərin say tərkibinin azlıq təşkil etməsi ilə əlaqədar olaraq fəaliyyətini dayandıraraq möhür və ştampları Naxçıvan şəhər Hüquq Məsləhətxanasına təhvil vermişlər.

Vəkilliyə dair qanunvericiliyin inkişafı

Azərbaycan xalqı özünün çoxəsirlik dövlətçilik ənənələrinə sadıq qalaraq, cəmiyyətin və hər kəsin

firavanlığının təmin edilməsini, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsini arzulayaraq 1995-ci il noyabr ayının 12-də Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin memarı olduğu Müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk demokratik konstitusiyasına səs verməklə respublika prezidentinin məhkəmə-hüquq islahatları sahəsində ilkin və ən mühüm addımını dəstəklədi. Həmin konstitusiyanın 61-ci maddəsinə əsasən insanların yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun təmin edilməsi məqsədilə 28 dekabr 1999-cu il tarixlidə “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edildi. Həmin qanunda da Azərbaycan Respublikasının ərazisində hüquq məsləhətxanalarının, vəkil bürolarının yaradıla bilməsi və hər bir vəkilin öz arzusundan asılı olaraq fərdi vəkil kimi fəaliyyət göstərə bilməsi ilə əlaqədar mütərəqqi müddəalar öz əksini tapdı.

Bu Qanunun qəbul edilməsindən əvvəl (SSRİ-nin mövcud olduğu son dövrdə) ölkəmizdə vəkillik fəaliyyəti Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən 13 noyabr 1980-ci il tarixli qanunla təsdiq edilmiş “Azərbaycan SSR-də vəkillik haqqında” Əsasnamə ilə tənzimlənirdi. Əsasnamədən fərqli olaraq, “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ölkəmizin qəbul etdiyi müasir Avropa dəyərlərindən, dünya birliyi tərəfindən təqdir olunan meyarlardan çıxış etməklə vəkillik fəaliyyətinin əsas prinsiplərini, vəkillərin hüquqi statusunu, vəkilliyin özünüidarə mexanizminin əsaslarını müəyyən etmişdir.

Müasir dövrdə Naxçıvanda vəkillik

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının və “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası Hüquq Məsləhətxanasının təsisçilərinin ümumi yığıncağının 16 avqust 2005-ci il tarixli qərarı ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Hüquq Məsləhətxanasının “Nizamnaməsi” qəbul edilmiş, yeni vəkillik qurumunun dövlət qeydiyyatına alınması üçün Naxçıvan MR Ədliyyə Nazirliyinə müraciət olunmuş və 31 oktyabr 2005-ci il tarixdə Naxçıvan MR Hüquq Məsləhətxanası hüquqi şəxs kimi dövlət qeydiyyatına alınmışdır.

Naxçıvanda vəkilliyə əlavə qəbul

Naxçıvan Muxtar Respublikasında vəkillik fəaliyyəti ilə bağlı qanunvericilik bazasının yaradılması özü-özlüyündə böyük əhəmiyyətə malik iş idi. Lakin müasir tələblərə cavab verən vəkillik xidmətinin qurulmasından ötrü yalnız normativ bazanın yaradılması kifayət etmədiyindən, ölkə rəhbərliyi əhalinin vəkillər vasitəsi ilə hüquqi yardıma olan tələbatlarının ödənilməsini daha da yaxşılaşdırmaq üçün praktiki işlərin görülməsini, mühüm tədbirlər həyata keçirilməsini sürətləndirdi.

Bu tədbirlər sırasında Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Naxçıvan Muxtar Respublikasında hüquq institutlarının inkişafı haqqında” 2 noyabr 2006-cı il tarixli Fərmanı əsasında Respublikada əhaliyə göstərilən hüquqi yardımın səmərəliliyinin və burada fəaliyyət göstərən vəkillərin sayının artırılması məqsədi ilə bilavasitə Naxçıvanın özündə qəbul imtahanlarının təşkil edilməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev həmin fərmanı Naxçıvan Muxtar Respublikasında sosial iqtisadi və demografik inkişafını, hüquq institutlarının təkmilləşdirilməsini, insan hüquqlarının müdafiəsi mexanizmlərinin və ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılmasını, əhalinin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardımla təmin edilməsini zəruri hesab edərək vermişdir. Bu fərmanın 4-cü bəndinə görə Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasına tövsiyə edildi ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasında əhaliyə göstərilən hüquqi yardımın səmərəliliyinin və burada fəaliyyət göstərən vəkillərin sayının artırılması məqsədi ilə Vəkillər Kollegiyasına əlavə qəbul imtahanının Naxçıvan Muxtar Respublikasında keçirilməsini təşkil etsin.

Vəkillər sırasına əlavə üzvlərin seçilməsi üçün imtahan 04 mart 2007-ci ildə Naxçıvan şəhərində Naxçıvan Dövlət Universitetində xüsusi ayrılmış auditoriyada Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası və Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası tərəfindən yazılı test üsulu ilə keçirildi. İmtahanların yüksək səviyyədə keçirilməsi üçün muxtar respublika rəhbərliyinin tapşırığı ilə bütün təşkilati məsələlər həll edilmişdi. Bunu həm imtahanda iştirak edənlər, həm də imtahanların gedişini izləmək üçün muxtar respublikamıza gələn rəsmilər və ictimai qurumların nümayəndələri xüsusi qeyd edirdilər.

Yazılı test imtahanında 17 nəfər vəkilliyə namizəd iştirak edirdi. İmtahanın nəticələrinə görə 50-dən yuxarı bal toplamış 9 nəfər imtahanın növbəti mərhələsinə - şifahi imtahana buraxıldı.

4 may 2007-ci il tarixdə keçirilən şifahi imtahan (müsahibə) da Naxçıvan şəhərində təşkil olunmuşdu. İmtahanı keçirmək üçün Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvləri Naxçıvan şəhərinə gəlmişlər. Test imtahanından keçmiş bir nəfər namizəd müsahibəyə qatılmamışdı. Şifahi imtahanın nəticələrinə görə 7 namizəd vəkil olmağa layiq bilindi. Bakı şəhərində təşkil olunmuş mərasimdə and içdikdən sonra həmin 7 nəfər vəkillik fəaliyyətini həyata keçirmək üçün Naxçıvan MR Hüquq Məsləhətxanasına göndərildilər.

Əlavə imtahana qədər Naxçıvan MR Hüquq Məsləhətxanası rəsmi olaraq cəmi 7 nəfər vəkildən ibarət idi. Onlardan da beşi faktiki olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərmirdi. Bu faktı nəzərə alaraq belə, hüquq məsləhətxanası Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerləşən yeganə vəkil qurumu olduğundan, həmin dövrdə muxtar respublika əhalisinin təqribən hər 53000 nəfərinə ancaq bir vəkil düşürdü. Bu da Muxtar Respublikada hüquqi yardımın yüksək səviyyədə həyata keçirilməsinə şərait yaratmırdı. Yeni vəkillər üzvlüyə qəbul edildikdən sonra isə yüksək keyfiyyətli (ixtisaslı) hüquqi yardım göstərilməsi ilə əlaqədar vəziyyət diqqət çəkəcək səviyyədə yaxşılaşmışdır. Lakin bu sahədə hələ əsaslı dönüş baş verməmişdir.

Qeyd olunan vəkillərin seçilməsindən sonra Naxçıvan şəhər Hüquq Məsləhətxanasının faktiki fəaliyyət göstərən vəkillərinin sayı 9 nəfərə çatmışdır (bunlardan biri sonradan səhhəti ilə bağlı fəaliyyətini dayandırdı). Həmin rəqəmi Naxçıvan Muxtar Respublikasının əhalisinin ümumi sayı ilə müqayisə etdikdə, artıq təqribən hər 42000 nəfərə bir vəkil düşürdü. Təbii ki bu da, Naxçıvanda vəkillik institutunun Avropaya inteqrasiya yönündə inkişafı üçün yetərli deyildi.

Naxçıvanda vəkillər kollegiyasının yaradılması və vəkillik fəaliyyətinin hüquqi əsası

Cənab prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən məhkəmə-hüquq islahatları Avropaya inteqrasiya yönümündə sürətlə davam etdirildi ki, bunun da bariz nümunəsi Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının yaradılması üçün 10 aprel 2007-ci il tarixdə "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əlavələr edilməsidir. Azərbaycan Respublikası qanununa edilmiş bu əlavənin əsasında da Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində hər bir şəxsin məhkəmə prosesində, ibtidai istintaqda və təhqiqatda öz hüquqlarının və qanunla qorunan mənafeələrinin müdafiəsini həyata keçirmək üçün onlara hüquqi yardım göstərən vəkillərin fəaliyyətini tənzimləmək, fiziki və hüquqi şəxslərə yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım göstərilməsi üzrə vəkillərin hüquqi statusunu və onların öz idarəsinin əsaslarını müəyyən etmək məqsədi ilə 8 yanvar 2008-ci il tarixdə "Naxçıvan Muxtar Respublikasının Vəkillər Kollegiyası haqqında" Naxçıvan Muxtar Respublikası Qanunu qəbul edilmişdir. Həmin qanundan irəli gələn vəzifələrin icrası ilə əlaqədar 9 aprel 2008-ci il tarixdə Naxçıvan Muxtar Respublikasında faktiki fəaliyyət göstərən 8 vəkil tərəfindən Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası Naxçıvan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərən Hüquq Məsləhətxanasının fəaliyyətinə xitam verilmiş, Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyası təsis edilmişdir. 6 may 2008-ci il tarixdə isə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının üzvü olan vəkillər tərəfindən Naxçıvan şəhər Hüquq Məsləhətxanası yaradılmışdır. Bununla da muxtar respublikanın digər rayonlarında vəkillik qurumlarının yaradılması proqnozlaşdırılmışdır.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi əvvəllər Naxçıvanda Vəkillər Kollegiyası yox, Hüquq Müdafiəçiləri

Kollegiyası fəaliyyət göstərmişdir. Məhz Naxçıvan Muxtar Respublikasında ilk Vəkillər Kollegiyasının yaradılması insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində mühüm tarixi hadisədir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında da vəkillik fəaliyyətinin hüquqi əsasını isə Azərbaycan Respublikasının “Vəkillik və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunu təşkil edir. Bu da təbiidir. Çünki vəkillərin fəaliyyətinin ölkənin bütöv ərazisində eyni prinsiplər əsasında qurulması, bu fəaliyyəti həyata keçirən şəxslərin eyni meyarlar və qaydalar əsasında seçilməsi, onların öz hüquq və vəzifələrini sərbəst və qanun əsasında həyata keçirmələri üçün eyni təminatların yaradılması vəkillərin iş prosesində cəlb olunduqları hüquq münasibətləri haqqında ölkənin vahid qanunvericilik bazasının (məs. Mülki prosessual və yaxud cinayət-prosessual məcəllələrinin) olmasından irəli gəlir və nəticə etibarlı ilə ölkənin müxtəlif bölgələrində insan hüquq və azadlıqlarının ayrı-seçkilik qoyulmadan eyni səviyyədə qorunmasına şərait yaradır.

Naxçıvanda vəkillər kollegiyasının təsis edilməsi zərurəti

Vəkillərin sayının artırılması və yerlərdə vəkillərin əhaliyə göstərdikləri hüquqi yardımın yaxşılaşdırılması isə ölkə Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanında məhkəmə sistemində aparılan köklü islahatların uğurla həyata keçirilməsini və nəticə etibarlı ilə ədalət mühakiməsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin edən təsirli vasitələrdən və müvafiq orqanların qarşısında duran vacib vəzifələrdən biri kimi təsbit edilmişdir.

Bütün bunlar, xüsusilə ölkə başçısının Naxçıvan Muxtar Respublikasında hüquq institutlarının, o cümlədən vəkillik fəaliyyətinin inkişafına verdiyi önəm, həmçinin uzun müddət blokada şəraitində yaşayan Naxçıvan Muxtar Respublikasının əhalisinin hüquqi yardıma olan tələbatlarının respublika daxilində kifayət qədər ödənilməsinə təmin etmək məqsədi Naxçıvan Muxtar Respublikasında Vəkillər Kollegiyasının yaradılmasını günün tələbinə çevirdi. Artıq aydın görünürdü ki, günbəgün inkişaf edən, xarici ölkələrlə iqtisadi əlaqələr quran, müxtəlif müəssisələrə, geniş l a y i h ə l ə r ə meydan olan və bu üzdən çoxsaylı və yeni məzmunlu hüquq münasibətlərinin yarandığı və belə münasibətlərin subyektlərinin sayının sürətlə artdığı Naxçıvan Muxtar Respublikasında fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqi yardıma ehtiyaclarını 8 vəkil (yeganə hüquq məsləhətxanası) vasitəsi ilə ödəmək mümkün deyil (hətta sonradan vəkillərin ikisi hakim olduğu üçün bu say 6 nəfərə düşmüşdür). Çünki, vəkillik xidmətinin faktiki fəaliyyət göstərən iki vəkildən ibarət qurum şəklində təşkili özü-özlüyündə həm vəkillərin sayı, həm onların fəaliyyət göstərdiyi məkan, ümumiyyətlə imkanlar baxımından ciddi məhdudiyətlərə səbəb olurdu. Real tələbatların nəzərə alınması və mövcud vəziyyətin dəyişdirilməsi üçün hüquqi vasitələr isə muxtar respublikada yox idi. Odur ki, bu gerçəklikdən çıxış edən muxtar respublika rəhbərliyinin təşəbbüsü nəticəsində muxtar respublikada Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının tərkibinə daxil olan regional Vəkillər Kollegiyası təsis olundu.

Regional vəkillər kollegiyasının yaradılması ictimai-hüquqi baxımdan dövrümüzün zəruri tələbinə çevrilmişdi. Belə ki, vəkillərin fəaliyyəti ilə bağlı bütün məqamların, hətta ən kiçik və prinsiplial əhəmiyyət daşımayan məsələnin belə vəkillərin mərkəzi özünüidarəetmə qurumu vasitəsi ilə həll edilməsi qaydasına (qanunda məhz, bu cürə nəzərdə tutulmuşdu) bəraət qazandırmaq mümkün deyil. Əksinə, bir sıra məsələlərin Bakı şəhərində yerləşən Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətində deyil, bilavasitə vəkillərin fəaliyyət göstərdikləri bölgədə (regionda) həll edilməsi yerli şəraiti daha yaxşı nəzərə almağa və problemlərin daha çevik həll olunmasına və bunun nəticəsində yerli əhaliyə göstərilən vəkillik xidmətinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsinə kömək edə biləcəyi düşüncəsindəyik. Hansı ki, hazırda biz bunun Naxçıvanda bilavasitə şahidi olmaqdayıq. Məhz bu baxımdan da, Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının təsis edilməsi təqdirəlayiq haldır.

Artıq mənfur düşmənimiz Ermənistan tərəfindən blokadaya alınan Naxçıvanda qeyri-dövlət, müstəqil özünü idarə edən və muxtar respublika ərazisindəki vəkillərin daxil olduğu vəkillər kollegiyası bütün hüquqi imkanlarını səfərbər edərək fəaliyyət göstərir.

Naxçıvanda vəkilliyə dair qanunvericiliyin yuristiksiyası

Naxçıvanda vəkillər kollegiyasının təşkili və fəaliyyəti “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu “Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyası haqqında” Naxçıvan Muxtar Respublikası Qanunu və bu qanuna müvafiq olaraq qəbul edilmiş Vəkillər Kollegiyasının Nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

“Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyası haqqında” Naxçıvan Muxtar Respublikası Qanunu ilə tənzimlənməyən vəkillik fəaliyyəti ilə bağlı, o cümlədən vəkillik, vəkilliyin vəzifələri, vəkillik fəaliyyəti, vəkillik fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin ümumi qaydaları, vəkilliyin rəmzləri, vəkillərin davranış qaydaları, vəkillərin xüsusi geyim formasının təsviri, vəkillərin peşə hazırlığı və ixtisasının artırılması, vəkil sirri, vəkil etikası, vəkil tərəfindən göstərilən hüquqi yardım haqqının ödənilməsi, dövlət hesabına hüquqi yardımın göstərilməsi, vəkillərin pensiya təminatı, əcnəbilər tərəfindən hüquqi yardımın göstərilməsi və digər məsələlər “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənir (“Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyası haqqında” Naxçıvan Muxtar Respublikası Qanununun 11-ci maddəsi).

Hüquqi təminat məsələləri barədə əlavə olaraq onu da qeyd etmək istəyirəm ki, Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin Ümumi yığıncağı “Vəkillərin davranış qaydaları haqqında” Əsasnamə qəbul etmək səlahiyyətinə malik olmadığına görə Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin 8 dekabr 2012-ci il tarixdə keçirdiyi konfransda qəbul edilmiş “Vəkillərin davranış qaydaları haqqında” Əsasnamə Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının üzvü olan vəkillər üçün də imperativ qüvvəyə malikdir. Yeri gəlmişkən, həmin qaydaları, vəkilliyin rəsmi emblemini və vəkillərin xüsusi geyim formasının təsvirini təsdiq etmək səlahiyyəti “Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası haqqında” Naxçıvan MR Qanunun 11-ci maddəsinə əsasən “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyən edilir. Başqa sözlə desək, bu səlahiyyət Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin Ümumi yığıncağına (konfransına) aiddir.

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının qəbul etdiyi hüquqi sənədlər və təsis etdiyi struktur qruplar

Naxçıvanda kollegiya təsis olunduqdan sonra Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin Ümumi Yığıncağı və Rəyasət Heyəti tərəfindən müvafiq olaraq Vəkillər Kollegiyasının Nizamnaməsi, “Vəkillərin İxtisas Komissiyası haqqında” Əsasnamə, “Vəkillərin İntizam Komissiyası haqqında” Əsasnamə, “Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin Xidməti vəsiqəsi haqqında” Əsasnaməsi, “Vəkilliyə namizədlərlə ixtisas imtahanlarının keçirilməsi və namizədlərin Vəkillər Kollegiyasının üzvlüyünə qəbulu barədə” Qaydaları, “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində öz səlahiyyətləri daxilində Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının nəzarət orqanı səlahiyyətlərini həyata keçirməsinə dair” Qaydaları kollegiyaya daxil olacaq vəsaitin xərclənməsinə dair qaydaları, vəkil köməkçisinin əmək müqaviləsi forması, dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına göstərilmiş hüquqi yardımla əlaqədar hesabatların blank forması, ümumiləşmiş statistik məlumatın verilməsinə dair blank forması, order və qəbzlərin blank forması, təmsilçiliyə dair tövsiyə olunan tapşırıq müqaviləsinin nümunəvi blank forması və digər sənədlər qəbul edilmiş, Vəkillərin İntizam və İxtisas Komissiyaları yaradılmışd, Elmi-məsləhət Şurası təsis edilmişdir.

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının üzvlüyünə qəbulla dair ilk müsabiqə

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası təsis olunduqdan sonra ilk dəfə 22 dekabr 2008-ci il tarixdə "Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyası haqqında" Naxçıvan Muxtar Respublikası Qanunun tələblərinə uyğun olaraq kollegiya üzvlüyünə qəbul məqsədilə müsabiqə elan olunmuşdur. Bununla bağlı 25 vəkilliyə namizədin sənədləri qəbul edilmişdir. Kollegiya üzvlüyünə qəbulla bağlı namizədlər ATƏT, Naxçıvan MR Ədliyyə Nazirliyi və Naxçıvan Dövlət Universitetinin dəstəyi ilə Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası tərəfindən təşkil edilmiş 3 həftəlik təlimdə iştirak etmişlər.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyasına üzvlüklə əlaqədar TQDK ilə birlikdə keçirilmiş test imtahanında Vəkillərin İxtisas Komissiyası tərəfindən ilk dəfə olaraq hazırlanmış və 1060 test tapşırığından ibarət olan suallar toplusundan (test bankından) istifadə olunmuşdur.

26 sentyabr 2010-cu il tarixdə kollegiya üzvlüyünə namizədlər üçün test imtahanı keçirilmiş, test imtahanını müvəffəqiyyətlə verənlər vəkilliyə namizədlərin peşə yararlılığının müəyyən edilməsi məqsədilə keçirilən mütləq ixtisas imtahanında iştirak etmişlər. İxtisas imtahanlarından keçənlər Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasında 20 günlük məcburi təlim keçdikdən sonra vəkili andı içmiş 8 yeni üzv 17 dekabr 2010-cu il tarixdən vəkillik fəaliyyətinə başlamışlar. Bununla da Naxçıvanda vəkillərin sayı həmin dövr üçün 14 nəfərə çatmışdır.

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının yeni binası

05 avqust 2011-ci il tarixdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyasının yeni binası istifadəyə verilmişdir. İki mərtəbədən ibarət olan binanın birinci mərtəbəsində növbətçi otağı, bufet, Vəkillər Kollegiyasının Naxçıvan şəhər Hüquq Məsləhətxanası üçün 9 iş otağı istifadəyə verilmişdir. Binanın ikinci mərtəbəsində vəkillər kollegiyasının Rəyasət Heyəti aparatı yerləşmişdir. Burada sədr, sədr müavini, Vəkillərin İntizam Komissiyasının sədri, Vəkillərin İxtisas Komissiyasının sədri, Rəyasət Heyəti və komissiya üzvləri üçün otaqlar, kompyuter və mühasib otaqları, arxiv, dəftərxana, kitabxana və 50 yerlik iclas zalı istifadəyə verilmişdir. Kitabxanada elektron qanunvericilik və elektron kitabxana sistemi quraşdırılmışdır. Kompyuter otağına müasir kompyuter dəstləri qoyulmuş, otaqların hamısı internetə sürətli çıxışla təmin edilmiş, kollegiyanın rəsmi internet saytı (www.vekillerkollegiyasi.nakhchivan.az) və elektron poçtu (vekillerkollegiyasi@nakhchivan.az) istifadəyə verilmişdir. Binada fərdi qazanxana yaradılmış, istilik sistemi çəkilmişdir. Bina müvafiq serverə bağlı 8 gecə görüşlü anoloq kameralarla mühafizə olunur.

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası tərəfindən keçirilən ixtisasartırma və hüquqi-maarifləndirmə tədbirləri

Kollegiyanın üzvlüyünə daxil olan vəkillərin peşə qabiliyyətinin artırılması məqsədilə bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, 2011-ci il 25-29 iyul tarixlərində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikası Məhkəmə Hüquq Şürası, Azərbaycan Hüquqşünaslar Konfederasiyası, Almaniya Federativ Respublikası Beynəlxalq Hüquq Əməkdaşlığı Fondu və ATƏT-in Bakı ofisinin birgə təşkil etdikləri İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının tətbiqinə dair hakimlər və hüquqşünalar üçün yay məktəbində Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyasının iki üzvünün iştirakı təmin olunmuşdur. Bundan başqa Kollegiyanın Rəyasət Heyəti, İntizam və İxtisas Komissiyalarının üzvləri hüquqi maarifləndirmə ilə bağlı Naxçıvan MR Televiziyasının verlişlərində çıxış etmişlər. Habelə kollegiya üzvləri muxtar respublikanın rəsmi dövlət qəzeti olan "Şərq qapısı" qəzetində vəkillik fəaliyyəti və hüquqi yardımla əlaqədar məqalələrlə çıxış etmişlər, muxtar respublika vəkilləri Naxçıvan MR Ali Məhkəməsi, Prokurorluğu, Ombudsman Aparatı, Gənclər İdman Nazirliyi, Ailə Qadın və Uşaq Problemləri Komitəsi və digər təşkilatlar tərəfindən keçirilən və ya Kollegiya ilə birgə keçirilən hüquqi-maarifləndirmə təlimlərində fəal iştirak etmişlər.

Həmçinin 08-10 iyun 2011-ci il tarixdə ATƏT-in Bakı ofisi, Naxçıvan Dövlət Universiteti və Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının dəstəyi ilə Naxçıvan Dövlət Universitetinin Sosial idarəetmə və

hüquq fakultəsinin tələbələri üçün səhnələşdirilmiş məhkəmə təlimi keçirilmişdir.

21-25 may 2012-ci il və 22 noyabr 2012-ci il tarixlərdə isə Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyasının tərəfindən Naxçıvan Dövlət Universitetinin Tələbə Hüquq Maarifləndirmə Mərkəzinin üzvləri (tələbələri) üçün səhnələşdirilmiş məhkəmə təlimi keçirilmişdir.

23 may 2015-ci il tarixdə Kollegiyanın üzvləri üçün “Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü Maddəsinin (Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması) işığında Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 2-ci Maddəsi (Təhsil hüququ)” mövzusunda Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasının və Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyasının birgə əməkdaşlığı ilə Avropa Şurasının Azərbaycan Ofisi tərəfindən təlim keçirilmişdir.

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası, Gənclər İdman Nazirliyi və Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri Üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən təsdiq olunmuş maarifləndirmə tədbirlərinin fəaliyyət planına uyğun olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasının rayon və şəhərlərində “Ailə kiçik dövlətdir”, “Ailə münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi” və s. bu kimi mövzularda ictimai əhəmiyyətli tədbirlər keçirilməkdədir.

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasına təkliflər

Həmçinin Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən «Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının orqanları və Naxçıvan Muxtar Respublikası Vəkillər Kollegiyasının orqanlarının fəaliyyətlərinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsinə dair» Qaydalar hazırlanmışdır ki, həmin qaydaları müzakirə olunması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinə ünvanlamışıq. Həmin Qaydaların ikitərəfli təsdiq olunması bütövlükdə Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının fəaliyyətinin daha da səmərəli təşkilinə, xüsusilə də Naxçıvan Muxtar Respublikasında vəkillik fəaliyyətinin daha çox təkmilləşməsinə zəmin yaradacaqdır.

Tərəfimizdən rəsmi qaydada Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinə müraciət olunaraq “Azərbaycan Respublikası vəkillərinin peşə bayramı”nın təsis edilməsini də təklif etmişik. Vəkillərin peşə bayramının təsis olunmasının hüququ müdafiə fəaliyyətini peşəkarcasına həyata keçirən həmkarlarımızın sevincinə səbəb olacağına, gənc hüquqşünaslar arasında vəkillik fəaliyyətinə stimula yaradacağına inanırıq.

Naxçıvanda vəkilliyə növbəti qəbul

19.02.2013-cü il tarixdə Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə qəbulla əlaqədar növbəti dəfə müsabiqə elan olunmuşdur. Yazılı test imtahanında istifadə olunması üçün 1100 test tapşırığından ibarət test bankı hazırlanmışdır. Test bankı Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası Vəkillərin İxtisas Komissiyası tərəfindən tərtib edilmiş, Naxçıvan Dövlət Universiteti hüquq fənləri kafedirasının 3 müəllimi və Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin 2 hakimindən ibarət tərkibdə təşkil olunan ekspert qurupuna təqdim olunmuşdur. Ekspertizadan keçirilmiş test bankına müsbət rəy verilmişdir.

Yazılı test imtahanı 14 fevral 2014-cü il tarixdə Ali Məclis Sədri yanında Dövlət Qulluğu məsələləri üzrə komissiyanın inzibati binasının imtahan zalında keçirilmişdir. İmtahan zamanı vəkilliyə namizədlərə 100 test tapşırığı təqdim olunub. Bu test tapşırıqlarından 80-i ixtisas (hüquq) sahəsini, 20-si isə məntiqi nəticə çıxarma və dünya görüşü yoxlayan test tapşırıqları olmuşdur. Hüquq sahəsinə aid 80 test tapşırığı və 20 məntiq test tapşırığı TQDK -nin Naxçıvan MR Regional Bölməsi tərəfindən imtahana 1 saat qalmış elektron proqram təminatı vasitəsi ilə seçilərək namizədlərə təqdim olunub. 12 namizəd 50 və ya ondan yuxarı bal toplayaraq 2-ci mərhələyə (şifahi müsabiqə mərhələsinə) keçmişdir.

21 may 2014-cü il tarixdə vəkilliyə namizədlər şifahi müsahibə imtahanında iştirak etmişlər. Həmin namizədlərdən 5 nəfəri ixtisas imtahanını müvəffəqiyyətlə vermişdir. İxtisas imtahanını

müvəffəqiyyətlə vermiş namizədlər 23 iyun - 22 iyul 2014-cü il tarixlərdə icbəri təlimdə iştirak etmək üçün Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasına göndərilmişlər.

İcbari təlimi müvəffəqiyyətlə basa vurmuş namizədlərin 04 avqust 2014-cü il tarixdə Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasına üzvlüyə qəbulu Rəyasət Heyətində səsvermə yolu ilə həyata keçirilmiş, yeni üzvlər vəkil andı içərək vəkillik fəaliyyətinə başlamışlar.

Naxçıvanda vəkilliyə dair yeni qaydalar

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının üzvləri tərəfindən “Vəkillərin davranış qaydaları haqqında” Əsasnamənin 5.1, 6.2, 11-ci maddələrinin, habelə, “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5.1, 6.1.7, 7.2, 9.2.2, 9.15, 12.1.1, 12.1.8-ci maddələrinin, “Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası haqqında” Qanununun 1-ci maddəsinin 5-ci bəndinin 5-ci abzasında və Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının Nizamnaməsinin 3.1-ci maddəsinin 7-ci abzasında qeyd olunan müddəaların tələblərinə uyğun vəkillik fəaliyyətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə nəzarət mexanizmi formalaşdırılmış və müvafiq tədbirlərin icrasına başlanılmışdır. Belə ki, 05.10.2015-ci il tarixdə Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində öz səlahiyyətləri daxilində Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının nəzarət orqanı səlahiyyətlərini həyata keçirməsinə dair” Qaydalar təsdiq etmişdir. Bu qaydalara əsasən (habelə vəkillər tərəfindən vergidən yayınma hallarının qarşısının alınması məqsədi ilə) Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının üzvü olan vəkilə (vəkillik qurumuna) müraciət edən fiziki və hüquqi şəxslərə təmsilçiliklə (nümayəndəliklə) əlaqədar hüquqi yardımın (hüquq xidmətlərinin) göstərilməsi, etibarnamə ilə yanaşı vəkil orderinin təqdim olunması ilə həyata keçirilməlidir. Məhz bu məqsədlə də muxtar respublikanın məhkəmə və notariat orqanlarına rəsmi müraciət göndərilərək həmin qaydanın pozulması halları aşkar edildikdə vəkillərin davranış qaydalarına və cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində öz səlahiyyətləri daxilində nəzarət orqanı səlahiyyətlərini həyata keçirən Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasına, vergidən yayınma halları ilə əlaqədar isə Naxçıvan MR Vergilər Nazirliyinə müraciət olunması xahiş olunmuşdur.

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının üzvlüyünə qəbula dair sonuncu müsabiqə

Xronoloji ardıcılığa uyğun olaraq onu da edək ki, 2014-cü ilin noyabr ayında Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə qəbulla əlaqədar müsabiqə elan olunmuşdur. Yazılı test imtahanında istifadə olunması üçün 1100 test tapşırığından ibarət test bankı hazırlanmışdır. Test bankı İxtisas Komissiyası tərəfindən tərtib edilmiş, daha sonra Naxçıvan Dövlət Universiteti Hüquq fənnləri kafedrasının üç müəllimindən ibarət təşkil olunan ekspert qrupuna təqdim olunmuşdur. Ekspertizadan keçirilmiş test bankına müsbət rəy verilmişdir. Yazılı test imtahanı zamanı vəkilliyə namizədlərə 100 test tapşırığı təqdim olunub. Bu test tapşırıqlarından 80 ixtisas (hüquq) sahəsini, 20 isə məntiqi nəticə çıxarma və dünya görüşü yoxlayan test tapşırıqları olmuşdur. Hüquq sahəsinə aid 80 test tapşırığı test bankından, 20 məntiq testi isə TQDK-nın Naxçıvan MR Regional Bölməsi və Naxçıvan MR Ali Məclisinin Sədri yanında Dövlət Qulluğu Məsələləri üzrə Komissiyası tərəfindən imtahana bir saat qalmış elektron proqram təminatı vasitəsi ilə seçilərək namizədlərə təqdim olunubdur. Mürəkkəblik dərəcəsinə görə hüquq sahəsinə aid olan 80 sualdan 30 sual asan, 40 orta, 10 sual isə çətin olmuşdur. Sualların tərtib olunması zamanı Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarından, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasının qanunvericilik aktlarından istifadə olunmuşdur. İmtahan vaxtı 3 saat davam etmişdir. İmtahan suallarının doğru cavabları 1 (bir) balla, yalnız cavabları 0 (sıfır) balla qiymətləndirilmişdir (səhv cavab doğru cavabların nəticəsinə təsir göstərmir).

22 fevral 2016-cı il tarixdə Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasının üzvlüyünə qəbul olunmaq üçün test imtahanında 50 və ya ondan yuxarı bal toplayan 18 namizəd müvəffəqiyyət qazanmaqla şifahi imtahana buraxılmışdır. Namizəd bir nəfəri əvvəllər hakim işlədiyi üçün qanunvericiliyə əsasən test imtahanından azad olunaraq bir başa şifahi imtahana buraxılmışdır.

Şifahi imtahan 26 aprel 2016-cı il tarixdə keçirilmiş və 5 namizəd müvəffəqiyyət qazanmışdır.

İxtisas imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verən 5 vəkilliyə namizəd 05-27 may 2016-cı il tarixdə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasında icbari təlimə göndərilmişlər.

İcbari təlimi müvəffəqiyyətlə başa vurmuş namizədlərin Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyasına üzvlüyə qəbulu Rəyasət Heyətində səsvermə yolu ilə (müvafiq qərar qəbul edilməklə) həyata keçirilmiş, yeni üzvlər vəkil andı içərək vəkillik fəaliyyətinə başlamışlar.

Naxçıvan MR Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin sayının artırılmasına dair prespektivlər

Hazırda kollegiyanın 21 üzvü var (onlardan ikisi dövlət qulluğuna qəbul edildiyi üçün vəkillik fəaliyyətləri dayandırılmışdır). Həmin üzvlərdən beşi muxtar respublikanın şəhər və rayonlarında fərdi qaydada vəkillik fəaliyyəti göstərirlər.

Bir tərəfdən vəkillərin sayının artırılması, digər tərəfdən bu artıma təcrübəli hüquqşünasların hesabına nail olunması muxtar respublikada əhaliyə göstərilən hüquqi yardımın həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından daha da yaxşılaşacağına əminlik yaradır.

Əlbəttə, vəkillərin sayı nöqtəyi-nəzərindən muxtar respublikada vəziyyət əvvəlkindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlidir. Lakin həyat sürətlə dəyişdikcə insanların keyfiyyətli hüquqi yardıma tələbatları da daima artır. Azərbaycanın və onun tərkib hissəsi olan Naxçıvanın da qabaqcıl Avropa və dünya ölkələri, habelə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı genişlənir. Bu gerçəkliklər digər sahələrdə olduğu kimi, vəkilliyə aid müasir standartların da öyrənilməsinə və ölkəmizdə tətbiq olunmasını tələb edir. Məsələyə bu kontekstdən yanaşdıqda, muxtar respublikamızda bundan sonra da vəkillərin sayının artırılması üçün tədbirlərin görülməyini düşünmək olar.

Nəinki Avropa ölkələri ilə hətta, hüquqi islahatlar nöqtəyi-nəzərindən bizimlə təxminən oxşar vəziyyətdə olan Rusiya Federasiyası ilə müqayisə aparsaq belə görürük ki, bizdə vəkillərin sayı RF-də qəbul olunmuş standartdan da bir qədər aşağıdır (düzdür Rusiyanın özündə gerçək vəziyyətin həmin standartla uzlaşdığını söyləmək qətiyyəən mümkün deyil).

Belə ki, yuxarıda istinad etdiyimiz RF-in "Vəkillik fəaliyyəti və vəkillər haqqında" qanununun 24-cü maddəsinə görə federal məhkəmənin olduğu hər rayonda bir federal hakimə (rayon məhkəməsinin hakiminə) ən azı 2 vəkil düşməlidir.

Əgər bu qayda əsasında, yəni rayon və şəhərlərdə yerləşən birinci instansiya məhkəmələrinin hakimlərinin sayı ilə müqayisə aparsaq və muxtar respublikada vəkillərin sayının 21, birinci instansiya məhkəmələri hakimlərinin sayının isə 22 nəfər olduğunu nəzərə alsaq görürük ki, muxtar respublikanın hər hakiminə 1 nəfərdən də az vəkil düşür. Qeyd olunan meyardan çıxış edilərsə, muxtar respublikada vəkillərin sayı ən azından 44 nəfərə çatdırılmalıdır.

Ölkəmizdə, o cümlədən muxtar respublikada hüquq islahatlarının aparılmasında nümayiş etdirilən ardıcılıq və əzmkarlıq, ölkə Prezidentinin və muxtar respublika rəhbərliyinin bu prosesləri daima diqqət mərkəzində saxlamaları bizdə əminlik yaradır ki, muxtar respublikada vəkillik sahəsində nəinki qəbul etdiyimiz meyara, hətta onu üstələyən ən müasir Avropa standartlarına əməl olunması təmin ediləcəkdir. Biz də öz növbəmizdə bu istiqamətdə apardığımız məqsədyönlü tədbirlərin davamlılığını təmin edəcəyik.

Anar Bağırov

**Vəkillər Kollegiyası
Rəyasət Heyətinin üzvü**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA HÜQUQİ YARDIM ALMAQ HÜQUQU: TƏDQIQATIN METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ

“Metod – İ.P.Pavlovun tərifinə görə, - ən əsas nəsnədir. Tədqiqatın bütün ciddiyyəti hərəkətin metodundan, üsulundan asılıdır. Hər şey yaxşı metodun üzərində qurulur. Metod yaxşı olduqda az istedadlı adam da çox işlər görə bilər. Metod pis olduqda dahi adamın da zəhməti boşa gedəcək, dəyərli, dəqiq məlumatlar əldə edə bilməyəcək”.

Zəruri hallarda vaxtlı-vaxtında və keyfiyyətli hüquqi yardım almaq imkanları, xüsusən də qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda keyfiyyətli və ödənişsiz hüquqi yardım almaq imkanları mübaliğəsiz deyə bilərik ki, Azərbaycan cəmiyyətinin ən vacib və ən çox gözlənilən sosial tələbatlarından biridir.

Yaşamaq hüququ, bərabərlik hüququ, öz hüquq və azadlıqlarını qanunla qadağan edilməyən üsul və vasitələrlə müdafiə etmək hüququ, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında formal təsbitini tapmış bu kimi digər vacib insan hüquqları arasında hüquqi yardım almaq hüququ xüsusi yer tutur. Aydın məsələdir ki, yuxarıda qeyd olunan hüquqlar da daxil bütün hüquq və azadlıqların realizəsi və qorunması müəyyən şərtlər daxilində məhz bu hüququn realizəsinə bağlıdır.

Günümüzün hüquqi reallıqlarına əsaslanaraq qeyd etməliyik ki, hüquqi yardım almaq hüququ ilə əlaqədar məsələlərə həm nəzəri-metodoloji, həm də elmi-empirik aspektlərdən aydınlıq gətirməyə, bəzi məsələlərini isə zamanla yenidən aydınlaşdırmağa ehtiyac vardır.

Təklif olunan tematika üzrə mövcud elmi əsərləri diqqətlə analiz etdikdə məlum olur ki, hüquqi yardım almaq hüququnun qanunvericilik tənziyi, onun realizə olunma xüsuiyyətləri, müdafiə və mühafizə məsələləri hüquq elminin müxtəlif yönlü nümayəndələrinin daimi diqqətində olan məsələlər sırasındadır. Hüquq nəzəriyyəçiləri, konstitusiya hüququ mütəxəssisləri, praktik hüquqşünaslar və digər hüquq sahələrinin nümayəndələrinin baxılan məsələlər üzərində indiyədək çox sayda fundamental araşdırmaları işıq üzü görmüşdür. Bunlar arasında N.S.Amelkov, K.O.Bobrov, V.K.Botnev, İ.V.Krasnov, V.L.Kudryavtsev, O.Y.Kutafin, V.V.Lazarev, V.F.Lebedyev, A.A.Lev, S.E.Libanova, Y.S.Lyubovenko, A.Q.Manafov, R.Q.Melniçenko, Q.B.Mirzoyev, A.L.Mironov, N.R.Muxudinova, J.V.Patraşuk, A.C.Pleten, C.Z.Ramzanov, İ.V.Postovşikov, F.M.Rudinski, Y.N.Xazov, İ.Q.Çeremnix, A.Q.Yatkeviç və bir çox başqalarını ilk növbədə qeyd etmək lazım gəlir.

Təəssüf ki, baxılan tematika üzrə çoxsaylı elmi nailiyyətlərə rəğmən, bu günə olan vəziyyətdə hüquqi yardım almaq hüququnun tədqiqat metodologiyası ilə bağlı məsələlər hüquqşünas alimlərin diqqətindən demək olar ki kənar qalmışdır. Hərçənd, bu mövzu mühüm məsələlər arasında olmalıdır. Mübaliğəsiz deyə bilərik ki, məhz bu məsələ insan və vətəndaş konstitusiya hüquqları ilə bağlı tədqiqatları lazımi səviyyədə aparmaq üçün çıxış nöqtəsidir.

Qeyd edək ki, hüquq elmlərində metodologiya ən aktual və mürəkkəb problemlərdən biri sayılır. Hüquqi xarakterli təzahür və proseslərin, o cümlədən konstitusiya-hüquqi məsələlərin

tədqiqi zamanı metodoloji arsenalın seçilməsi və bilavasitə tətbiq xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması da, fikrimizcə, mürəkkəb xarakterli aktual məsələ sayılır.

Metodoloji əsasların yaradılması, yəni, hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququnun hərtərəfli və sistemli tədqiqinə vəsilə olacaq metodoloji prinsiplərin, üsul və vasitələrin optimal kompleksinin tapılması tədqiqatın ən vacib və eyni zamanda ən mürəkkəb vəzifələrdən biridir. Bundan başqa, məsələnin qoyuluşu və problematikası, həllinə nail olunması müasir dövrün vacib doktrinal tələblərindən biridir, bu məsələdə yekun nəticənin əldə edilməsi (tədqiq olunan hüququn mükəmməl konstitusion tənzimi, effektiv realizəsi, müdafiə və mühafizəsi) isə bütün Azərbaycan cəmiyyətinin haqlı tələbatı və gözləntisidir.

Hər bir elmi tədqiqat ilk növbədə müvafiq metodoloji əsaslarla təmin olunmalı, tədqiqat müəllifi öz elmi araşdırmalarını irəlilətmək üçün prioritet üsulları müəyyən etməlidir. Yalnız bu halda idrak fəaliyyətinin və bu fəaliyyət üzrə əldə olunmuş nəticələrin əsaslı, obyektiv və mötəbər olmasını iddia etmək mümkündür.

Qeyd olunan səbəblərdən, bu məqalənin məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 61-ci maddəsi ilə bəyan edilmiş hüquqi yardım almaq hüququnun effektiv tədqiqatı üçün metodoloji əsasları formalaşdırmaq, zəruri metodoloji alətlər dəstini müəyyən etməkdir. Məsələnin uğurlu həlli həmçinin, hər kəsin peşəkar hüquqi yardım almaq hüququna dair yeni biliklər əldə edilməsinə yönəlmiş optimal yolların tapılmasına, bununla da idrak fəaliyyətinin effektiv strategiyasının işlənilib hazırlanmasına kömək edəcəkdir.

Elmi idrak prosesində konkret prinsip, metod və vasitələrin düzgün seçilməsinin vacib olmasını bu mövzuya həsr olunmuş nəşrlərin çox sayda olması da təsdiq edir. Bu araşdırmalar həm ümumelmi və fəlsəfi istiqamətlər üzrə, həm də insan həyat və fəaliyyət xüsusiyyətlərinin, ayrıca təzahür və proseslərin tədqiqat xüsusiyyətlərinin idrakına yönəlmiş konkret istiqamətlər üzrə aparılmışdır.

Eyni zamanda, hüquq idrakı fəaliyyətində konkret elmi metodların birbaşa tətbiq xüsusiyyətlərini öyrənmək üzrə uğurlu cəhdlər edilmiş bir sıra işləri, o cümlədən dissertasiya tədqiqatlarını qeyd etmək lazım gəlir.

Sözsüz ki, ictimai elmlərin hər birinin müvafiq sosial təzahür və prosesləri öyrənmək, nəticələr çıxarmaq və praktika üçün faydalı təkliflər irəli sürmək üçün öz metodoloji arsenalı vardır. Hüquq elmi də bu sırada istisna deyil. Onun ümumi metodoloji arsenalı bütün hüquq sahələrində keçərli olmaqla yanaşı hər bir sahənin öz tədqiqat predmetinin spesifikasına uyğun xüsusi metodlar dəsti ilə tamamlanır.

Qarşıya qoyduğumuz başlıca vəzifələr müasir elmdə “metodologiya” anlayışının nəyi nəzərdə tutduğunu, mahiyyət və məzmununun nədən ibarət olduğunu aydınlaşdırmağı tələb edir. Habelə, hüquq elminin ümumi metodologiyasının hansı xüsusiyyətləri var və konstitusion-hüquqi məsələlərin, o cümlədən insan və vətəndaş konstitusion hüquqlarının tədqiqat metodologiyaları üçün hansı spesifik xüsusiyyətləri fərqləndirmək olar.

“Metodologiya” termini bizim dilə Qərbi Avropa dillərindən keçmişdir, yunan mənşəli «μέθοδος» (araşdırma yolu, metod) və «λογία» (təlim) sözlərindən yaranıb.

İzahlı lüğətlərdə, habelə ensiklopedik nəşrlərdə “metodologiya” anlayışı bir neçə mənada izah olunur: 1) elmi idrak metodu haqda təlim; nəzəri və praktiki fəaliyyətin təşkilinin prinsip və üsulları; 2) hər hansı elmdə işlədilən metodların məcmusu; 3) hər hansı elmdə işlədilən tədqiqat üsullarının məcmusu; 4) elmi idrak və dünya izahının metodları haqda təlim.

Metodologiya termininə Oksford izahlı lüğətində verilmiş anlayış da diqqətəlayiqdir. Belə ki, qeyd olunan mənbədə metodologiya termini, geniş mənada, bilik axtarışının sistemik və məntiqli ardıcılıqlı metodlarının formulu kimi izah edilir. Bununla, biliklərin bilavasitə əldə edilməsi və anlaşılması, yəni prosesin nəticəsi deyil, insanı bilik və anlayışa çatdıran prosedür və metodlar (prosesin özü) nəzərdə tutulur.

Əksər müəlliflər bu terminin elmi metod anlayışına ekvivalent olaraq işlədir və bu zaman, yeganə mümkün metodologiyanın elmi metodologiya olduğunu vurğulayırlar. Bu cür yanaşmanın düzgünlüyü ondan asılıdır ki, müasir nöqtəyi-nəzərlərdən elmi metod anlayışı necə şərh olunur.

Geniş mənalı anlayışda bu cür sinonim işlətmələr özünü doğruldur, lakin dar mənada, metodologiya – “konkret tədqiqatda istifadə olunan faktiki prosedurlardır”.

Müqayisələr əsasında belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, bir qisim müəlliflər metodologiya terminini geniş, digər qisim müəlliflər nisbətən dar anlamda şərh etsələr də, bu şərhlər mahiyyəti etibarlı ilə ciddi fərq kəsb etmir. Eyni zamanda, əksər müəlliflər metodologiya terminini tətbiq kontekstindən asılı olaraq ikili təyinatla işlətməyi düzgün hesab edirlər.

Şübhəsiz ki, metodologiyanın “canı” və nüvəsi fəlsəfədir, təkcə ona görə yox ki, fəlsəfə təbiət, cəmiyyət və təfəkkür haqqında idrak metodlarına başlanğıc vermişdir, həm də ona görə ki, fəlsəfə istənilən tədqiqatın ümumnəzəri əsasında dayanır.

D.A.Kərimovun haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, metodologiyanın anlayışı və təyinatını ona görə bəlli çərçivəyə salmaq mümkün deyil ki, bir çox hallarda heç bir idraki, tədqiqi əhəmiyyəti olmayan “mimik səviyyəli” şərhləri, təsvirləri metodoloji əsər kimi qələmə verirlər.

Müəlliflərdən N.S.Koneva və İ.P.Okuliç də metodoloji tədqiqatlar sahəsində yaranmış vəziyyətin birmənalı olmadığını göstərir. Onlar düzgün olaraq qeyd etmişlər ki, günümüzdə metodologiya məsələlərini mövcud metodların sadalanması səviyyəsində bəsitləşdirmək meyli izlənilir və müəlliflər bu srada ənənəvi və yeni (işlənilib hazırlanma mərhələsində olan) metodları göstərməklə kifayətlənirlər. Qeyd edək ki, bu cür vəziyyət hüquq təzahürləri və hüquq proseslərinə həsr olunmuş bir çox dissertasiya işlərində nəzərə çarpır, bu da sözsüz ki, həmin işlərin keyfiyyətinə və müvafiq olaraq əldə edilmiş nəticələrin aktuallığı və nəzəri-praktiki əhəmiyyətinə mənfi təsir göstərir. Əlbəttə, elmi metodologiyanın hər cür yanaşma və anlama üsullarını qane edən vahid tərifini vermək kifayət qədər problemli məsələdir. Bununla belə, hüquq elminin metodologiyası haqda “diskursa girmək” üçün, “söhbətin nədən getdiyini konkretləşdirmək” məqsədilə metodologiyanın tərifini mütləq vermək lazım gəlir.

Beləliklə, elmin metodologiyasını – elmi idrakın ümumi əsaslarını, yollarını və qanunauyğunluqlarını, prinsip və metodlarını müxtəlif səviyyələrdə (fəlsəfi, ümumelmi, konkret elmi, metodiki və texniki) tədqiq etməklə, elmi-tədqiqat prosesində meydana çıxan problem və məsələlərin effektiv həlli üçün vasitələr seçməyə və prosedurlar qurmağa imkan verən müddələrin sistemi kimi xarakterizə etmək mümkündür.

Metodologiya üzvi əlaqəli iki hissədən ibarətdir: ümumi metodologiya və sahə elmlərinin metodologiyası. Hüquq elminin metodologiyası başlıca olaraq hüquq fəlsəfəsində işlənilib hazırlanmaqla ikinci hissəyə aiddir. Hüquq metodologiyası ümumelmi metodologiyadan prinsipial fərqlərə sahib deyil və onun bir növü kimi çıxış edir. Sözsüz ki, hər sahədə olduğu kimi hüquq metodologiyasının da spesifikasiyası var və bu da öyrənilən obyektin xüsusiyyətləri, idrak fəaliyyətinin funksiya və məqsədləri ilə şərtlənir. Hüququn metodologiyası “ümumelmi fenomen olmaqla, bütün ictimai elmlərdə, o cümlədən hüquq elmlərində işlənilib hazırlanmış, hüquq fəaliyyəti spesifikasiyasının idrakında və onun praktik düzənində tətbiq olunan idraki prinsip, vasitə və metodların (dünyagörüşü, idrakın dialektik metodları və onlar haqda təlim, ümumi və xüsusi elmi anlayış və metodlar) bütün məcmusunu özündə ehtiva edir”.

Göründüyü kimi, bu tərif hüquqşünaslığın metodologiyasını rəşional idrakın prinsip, vasitə və metodlarının bütün məcmusu ilə faktiki olaraq eyniləşdirir. Araşdırıcı praktikada hüquq elmi bütün səviyyələrdə metodoloji refleksiyanı bu və ya digər dərəcədə təmin edir. Burdan belə nəticə çıxarmaq olar ki, hüquqşünaslar elmi idrakın metodologiyasına aid problemlər üzrə müasir fəlsəfi və ümumelmi diskussiyalardan kənar qala bilməzlər və elmdə hakim konsepsiyalara, habelə göstərilən başlıca problemlərə öz münasibətlərini müəyyən etməlidirlər.

Qeyd edək ki, peşəkar hüquqi yardım almaq hüququnun hüquqi səciyyəsi hüquq elminin bütün sahə nümayəndələri üçün bu və ya digər dərəcədə maraqlıdır. Belə ki, baxılan konstitusion hüquq istər maddi-hüquqi, istər prosessual-hüquqi xarakterli hər cür hüquq münasibətlərinin həyata keçirilməsi zamanı geniş subyektlər dairəsini işə qoşa bilir. Bu münasibətlər isə, öz növbəsində, maddi və prosessual qanunvericiliyin istənilən sahəsinə aid müvafiq tənzim nomalarının tətbiq müstəvisində çıxış edə bilirlər.

Bununla belə, hüquqi yardım almaq hüququnun müxtəlif aspektlərinin tədqiq edildiyi hüquq ədəbiyyatlarını, o cümlədən xarici ədəbiyyatı və bu sahədə yazılmış dissertasiya işlərini təhlil edərkən, bu tematika üzrə tədqiqatçıların əksəriyyətinin məhz konstitusionalist alimlər olduğunu görürük. Sözsüz ki, bu cür mənşərə tədqiqat obyektinin xarakteri, habelə bilavasitə tədqiqat predmeti ilə şərtlənir.

Bu işdə həllinə səy göstərilən məsələlər subyektiv konstitusion hüquqlardan birinə və xüsusi olaraq onun metodoloji əsaslarına aid olduğundan, tədqiqatın obyektivliyini təmin etmək üçün konstitusiya hüququ elminin metodoloji spesifikasiyasına da aydınlıq gətirmək lazımdır. Əlavə olaraq, bu məsələni həll etməklə biz metodoloji səhvlərdən sığortalana və baxılan subyektiv konstitusion hüququn spesifikasiyasını nəzərə almaq vəzifəsinin öhdəsindən gələ bilərik.

Hüquq ədəbiyyatlarında əksər müəlliflərin müdafiə etdiyi bu mövqe ilə biz də razıyıq ki, hüquq elmində hər hansı konkret tədqiqat metodu vahiddir və həm ümumi hüquq nəzəriyyəsi, həm də sahə hüquq elmləri və tətbiqi hüquq fənləri üçün eyni dərəcədə keçərlidir.

Eyni zamanda qeyd etməliyik ki, ümumi hüquq nəzəriyyəsi və sahə hüquq elmləri (o cümlədən konstitusiya hüququ) çərçivəsində edilmiş araşdırmalarda tədqiqat məqsəd və vəzifələrinin qoyuluşundan asılı olaraq fəlsəfi və ya ümumelmi metodlar, yaxud xüsusi metodlar dominant ola bilər. Lakin istənilən halda, hər hansı hüquq elminin metodologiyasının nüvəsini hüquqşünaslığın məxsusi metodları, hüquq idrakının yuridik vasitələrini təşkil edirlər.

Konstitusion-hüquqi tədqiqatların metodologiyası ən mürəkkəb və çoxcəhətli təzahürlərdən biridir. Hüquqi tənziimin predmet və metodlarının xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, o, publik və xüsusi hüquq elmlərində istifadə olunan bütün məlum metodların müvafiq dəstini özündə ehtiva edə bilər.

Konstitusion-hüquqi tədqiqatlarda istifadəsi zəruri olan alətlər sistemi çoxcəhətli xarakterə malik olmaqla, müvafiq metodoloji fəndlərin müxtəlif səviyyəli sistemini özündə əks etdirir. Həm də bu, durğun iyerarxiya sistemi yox, təşkil olunduğu elementlərin öz aralarında əlaqə, münasibət və qarşılıqlı təsirdə olduğu dinamik, üzvi bir sistemdir. Onun fundamental ümumnəzəri konsepsiyaları və idrak prinsipləri fəlsəfi qanun və kateqoriyaları işə salır, ümum elmi və xüsusi metodlar üçün baza yaradır ki, bunlar da öz növbəsində metodoloji biliklərin ali səviyyəsinin məzmunca zənginləşməsinə və təkmilləşməsinə xidmət edirlər.

A.B.Didikin konstitusion hüquq sahə elmi metodologiyasının əsas elementi olaraq xüsusi hüquqi metodlar sistemini göstərir və buraya tarixi-hüquqi, müqayisəli-hüquqi və formal-hüquqi metodları aid edir. Hərçənd, hüquqi yardım almaq hüququnun müxtəlif aspektlərinə həsr olunmuş xarici ədəbiyyatları, xüsusən Rusiyalı alimlərin dissertasiya işlərini nəzərdən keçirdikdə görürük ki, bir çox müəlliflər bu konstitusion hüququn genezisini, tarixi aspektlərini araşdırmağa ya ümumiyyətlə yer ayırmırlar, ya da bu məsələnin üzərindən səthi toxunuşla keçirlər. Analoji vəziyyət hüquqi yardım almaq hüququnun tədqiqatının metodoloji aspektlərinin araşdırıldığı əsərlərdə də müşahidə olunur.

Hüquqi yardım almaq hüququnu tədqiq edərkən diqqət yetirilməli əsas məsələlərdən biri də bu hüququn tədqiqat metodologiyası sisteminin tərkib elementlərini (idrak prinsipləri sistemi və idrak metodları sistemi) ayırd etmək və onların hər birini ayrılıqda nəzərdən keçirməkdir.

Digər məsələ, hüquqi yardım almaq hüququnu tədqiq edən zaman, hüquq nəzəriyyəsinin və hüquq fəlsəfəsinin nailiyyətlərinə əsaslanaraq və bu nailiyyətləri bizim bilavasitə tədqiqat predmetinə müncər edərək idrak prinsiplərinin məzmununu ayırmaq və çözmək lazım gəlir. Həmin prinsiplərə aiddir: konkretlik, elmilik, hərtərəflilik, tarixilik, komplektlik, obyektivlik və universallıq.

XIX əsrin əvvəlləri metodoloji vəziyyətin, - P.M.Rabinoviçin haqlı olaraq göstərdiyi kimi, - unifikasiya edilmiş, yeganə həll yolu olan, belə demək mümkünsə "dövlətiləşdirilmiş" müstəvisindən (bu vəziyyət keçmiş Sovet İttifaqına daxil bütün respublikalar, o cümlədən Azərbaycan SSR-ə aid idi) metodoloji əsasların öyrənilməsində müxtəliflik müstəvisinə keçidi ilə səciyyələnir.

Bu sahədə dövləti inhisarın aradan qaldırılması sözsüz ki məhsuldar proseslərə yol açdı: həqiqət axtarışını əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirdi və demokratikləşdirdi, tədqiqatçıların əl-qolunu açdı, tədqiqat predmetini tam və daha hərtərəfli başa düşməyə imkan yaradı, tədqiqat olunan təzahürün

bütün ümumi qanunauyğunluqları ilə öyrənilməsinə mümkün etdi. Lakin P.M.Rabinoviç bu məsələdə də haqlıdır ki, yeni müstəviyə keçid zamanı sistemliliyin gözlənilməməsi metodoloji anarxizm və metodoloji dolaşlıq kimi neqativ hallara yol açmağa bilər. Başqa sözlə, metodoloji dürüstlük əvəzində müxtəlif metodoloji anomalialarla üzləşmək riski yaranır.

Buna görə, peşəkar hüquqi yardım almaq hüququnun tədqiqinin metodoloji əsaslarının qurulması zamanı metodoloji anomaliaların meydana çıxmasına qətiyyənlə yol vermək olmaz, əks halda, tədqiqat nəticəsində əldə olunmuş biliklər həqiqilik meyarına cavab verməyəcək, tədqiqat predmetinin aid olduğu hüquq gerçəkliyinin obyektiv şərtlərinə uyğun olmayacaqdır.

Universallıq prinsipinə uyğun olaraq, hüquqi yardım almaq hüququnun tədqiqat vasitələri, habelə onun tənzimi ilə bağlı meydana çıxan problemlərin həll yolları bütün mümkün cəhətləri əhatə etməlidir. Onlar heç bir halda hansısa dar çərçivələrlə məhdudlaşdırıla bilməzlər. Eyni zamanda, universallığı təmin etmə cəhdləri metodoloji "anarxiya"ya yol açmamalı və bununla idrak prosesinə xələl gətirməməlidir.

Elmilik prinsipinə uyğun olaraq, tədqiqat gedişində elmi biliklərin fərdi və ya qrup maraqlarından müstəqilliyi və üstünlüyü təmin edilməlidir. Müvafiq olaraq, hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququnun xüsusiyyətlərinə obyektiv və mötəbər surətdə cavab verən elmi həqiqətlər başlıca məqsəd olmalıdır. Yalnız bu statusa qaldırıldığı halda elmi həqiqətlər tədqiqat mövzusu üzrə elmi araşdırmaların davam etdirilməsinə mənəbə verə, onun immanent əlaməti ola bilər.

Hərtərəflilik prinsipi baxılan konstitusion hüququn həm digər bütün insan və vətəndaş konstitusion hüquq və azadlıqları sistemi ilə, həm də konstitusion-hüquqi xarakterli başqa təzahürlərlə qarşılıqlı əlaqələrini və bundan dolayı kompleks mahiyyətini nəzərə almaqla öyrənilməsinə tələb edir.

Hüquqi yardım almaq hüququnu tədqiq edərkən tarixçilik prinsipi də vacib əhəmiyyət kəsb edir. Çünki tarixi kontekst olmadan, yəni müasir reallıqları bunadək olmuş və bundan sonra yaxın və ya uzaq perspektivdə olması gözlənilən təzahürlərlə üzvi vəhdət halında nəzərdən keçirmədən, müasirliyi dərk etmək mümkün deyildir. D.A.Kərimovun haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, "cəmiyyət həmişə özündə keçmişin qalıqlarını, müasirliyin əsaslarını və gələcəyin rüşeymlərini daşıyır. İstənilən hüquqi təzahür, o cümlədən hüquqi yardım almaq hüququ keçmişdən gələn təməlləri üzərində müasirliyini yaşamaqla, gələcəyə yönəlmişdir.

Komplekslik prinsipi insan və vətəndaşın hüquqi yardım almaq hüququnu təkcə hüquq elmlərinin mövqeyini deyil, həmçinin digər əlaqədar elmərin (fəlsəfə, politologiya, sosiologiya, psixologiya və sair) konseptual imkanlarını nəzərə almaqla tədqiq olunmasını təmin edir.

Obyektivlik prinsipi hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququ ilə bağlı mühit reallıqlarının (dövlət-hüquqi gerçəkliyin), nəzəri bazanın cari aspektlərinin, bu hüququn təsbit və təminat mexanizmlərinin elmi biliklər səviyyəsində əks etdirilməsinə istiqamətlənmişdir.

Konkretlik prinsipi elə anlayış və kateqoriyaların işlədilməsinə tələb edir ki, onlar baxılan konstitusion hüquqa dair aparılmış tədqiqat prosesindən əldə olunmuş bilikləri və praktik fəaliyyətdən (bu hüququn realizəsi, müdafiə və mühafizəsi) toplanılmış təcrübəni özündə lazımi şəkildə əks etdirlənlər.

"İnsan hüquqları" mürəkkəb və çoxcəhətli, sosial-hüquqi dövlət üçün olduqca vacib anlayışdır. Onun mahiyyətini, məzmun və formasını, sosial dəyərini (aksioloji aspektini) və sair məsələləri obyektiv, tam və hərtərəfli araşdırmaq üçün fəlsəfi, ümumelmi və xüsusi (hüquqi) elmi metodların kompleks tətbiq etmək zəruridir. Buna görə, tədqiq edilən konstitusion hüquq yalnız kompleks metodoloji yanaşma əsasında lazımi səviyyədə tədqiq oluna bilər. Sözsüz ki, idrak prosesinin bütün pillələrini sistemli şəkildə tətbiq etmədən, hüquqi yardım almaq hüququnun forma, məzmun və mahiyyətini kifayət səviyyədə açmaq, bununla da tədqiqat predmetinin qənaətbəxş səviyyədə mənimsənildiyini təsbit etmək mümkün deyildir.

O.Q.Danilyanın qeyd etdiyi kimi, metodun məzmunu subyekt tərəfindən qeyri-ixtiyari olaraq yaradılır. Məzmun, ilk növbədə, obyektin təbiəti ilə, quruluş, işləmə və inkişaf qanunları ilə şərtlənir. Metodun məzmunu bilavasitə olaraq obyektə deyil, subyektin obyektə praktik fəaliyyətindən

ərsəyə gəlir. Beləliklə, metod – subyekt və obyekt arasında qarşılıqlı təsirin ideyası kimi baxıla bilər. Qarşılıqlı təsir müvafiq sualları spontan şəkildə ortaya qoyur: obyektə necə yanaşmalı? Nədən başlamalı? Nədə qurtarmalı? Bu suallara verilən cavablar metodun məzmununda müvafiq qaydalar və hərəkət fəndləri olaraq möhkəmlənir. Bir sözlə, metod öz məzmununa görə obyektivdir. Obyektin tədqiqində yalnız o metodlar uğurlu ola bilər ki, onlar məhz obyektin xarakteri ilə şərtlənilir.

Hüquqşünas-alimlər tərəfindən müxtəlif konstitusion hüquqların müəyyən aspektlər üzrə elmi-tədqiqat praktikasının mövcud vəziyyətini öyrənməklə görürük ki, müəlliflərin əksəriyyəti tədqiqat obyektini bu və ya digər konstitusion hüququn realizə, müdafiə və mühafizəsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlərin məcmusu kimi müəyyən edirlər. Bu yanaşmanı ümumən məqbul saymaqla konkretləşdirək ki, bizim araşdırma baxımından tədqiqat obyektini Azərbaycan Respublikasında hər kəsin konstitusion hüquqi yardım almaq hüququnun həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlərdir. Müvafiq olaraq, tədqiqatın bilavasitə predmeti qismində konstitusion hüquqi yardım almaq hüququ çıxış edir.

Tədqiqatın konkret metodlarının seçilməsi bir qayda olaraq həmin tədqiqatın bilavasitə predmeti ilə diktə olunur. Bizim halda hüquqi yardım almaq hüququ tədqiqatın metodlarını, onların tətbiq sərhdələrini və tətbiq üçün yararlılıq dərəcəsini şərtləndirir. Empirizm metodologiyasının banilərindən biri F.Bekon metodu tədqiqatın əsas yolu, başlıca vasitəsi hesab edirdi. “Düzgün qurulmuş metod sizi təcrübə meşəsindən keçirib aksiomların kəşfinə çatdıracaq”.

R.Dekart hesab edirdi ki, insanın qadir olduğu hər şeyin düzgün dərk olunması üçün həqiqi metodlar tələb olunur, bu metodlar dürüst və yüngül qaydalar şəklində ifadə olmalı, ciddi riayət edildiyi halda insanı heç vaxt yanıltmamalı, boşuna əqli cəhdlərə səbəb olmamalı, bilikləri pillə-pillə artınca insanı mümkün olan hər şeyin gerçək idrakına çatdırmalıdır. “Metod o şeylərin düzlüyü və sahmanından doğur ki, hər hansı həqiqəti tapmaq üçün bu şeylərə ağılın gözü ilə baxmaq gərəkdir. Biz ondan möhkəm yapışsaq, əvvəlcə qaranlıq və qarışıq müddəaları nisbətən sadə müddəalarla əvəz edərək, sonra ən sadələrdən nəzər edərək qalan hər şeyin idrakına pillə-pillə yüksələ bilirik”.

Baxılan kontekstdə alman klassik fəlsəfəsinin dünyaca məşhur nümayəndəsi F.Hegelin təlimlərinə də nəzər salmaq istərdik. Onun “Məntiq elmi” əsəri istənilən elm sahəsinin nümayəndəsi üçün stolüstü kitab olmağa layiqdir. Sadəcə bunu qeyd etmək kifayətdir ki, Hegel tərəfindən XIX əsrin əvvəllərində işlənilən dialektik idrak metodu bu gün də aktuallığını qoruyub saxlayır. Filosof yazırdı ki, metod “ən ümumi məntiqi forma olmaqla şeylərin real məzmununu əks etdirir, onların inkişafının, dəyişməsinin, çevrilməsinin, ziddiyyətlərinin və s. özündə ifadələyir”. O, öz predmet və məzmunundan kənara çıxan bir şey deyildir, çünki məhz daxili məzmunla bağlılıq, daxili dialektika onun məzmununu irəli aparır. Aydın ki, konkret metodun hərəkətini təqib etməyən, onun sadə ritmlərinə cavab verməyən hər hansı üslub elmi sayıla bilməz, çünki metodun hərəkəti idrak fəaliyyətinin özü deməkdir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında konstitusion hüquqi yardım almaq hüququnun tədqiqat olunma səviyyəsini nəzərə almaqla, bu hüquqla bağlı aktuallığını hələ də saxlayan, bir sıra hallarda isə problematika doğuran və buna görə təcili həll edilməli olan çox sayda nəzəri-tətbiqi məsələlər sadalamaq olar: bu hüququn metodoloji tədqiqat aspektlərinin aydınlaşdırılması; onun genezisinin öyrənilməsi; hüquqi yardım almaq hüququnun beynəlxalq-hüquqi standartlarının təhlili; həmin standartların Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyinə implementasiya məqsədə uyğunluğunun əsaslandırılması; hüquqi yardım almaq hüququnun forma, məzmun və mahiyyətinin, əhəmiyyətinin, ictimai dəyərinin açıqlanması; anlayış-kateqoriya aparatının müəyyən edilməsi; bu hüququn təminat mexanizmlərinin xüsusiyyətlərinin tədqiqi; həmin mexanizmdə iştirak edən subyektlərin dairəsinin müəyyən olunması; qabaqcıl demokratik ölkələrdə hüquqi yardım almaq hüququnun normativ tənzim məsələlərinin öyrənilməsi; bu hüququn pozulduğu hallarda hüquqi məsuliyyətin tətbiqi ilə bağlı məsələlər və sair.

Yuxarıda sadalanan məsələlər konkret elmi-idrak metodlarının elə bir dəstinin seçilməsini tələb edir ki, onlar nəinki mövcud şəraitdə, habelə gələcəkdə də hüquqi yardım almaq hüququna dair yeni, həqiqi və kompleks biliklərin əldə edilməsini təmin edə bilsinlər. Tədqiqatın vəzifələrinə nail olmaq

üçün formal-hüquqi, müqayisəli-hüquqi, hermenevtik, statistik, konkret-sosioloji, tarixi, formal-məntiqi, sistemli analiz, sintez, induksiya, deduksiya, ümumiləşdirmə, mücərrədləşdirmə, ekstrapolyasiya, kibernetik metod və digərlərindən yerli-yerində və zəruri kompleks şəkildə, yuxarıda qeyd olunan metodoloji prinsiplərə ciddi riayət etməklə istifadə olunmalıdır.

Peşəkar hüquqi yardım almaq hüququnu tədqiq edərəkən dialektik metod xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dialektik metodun mahiyyəti bundan ibarətdir ki, cəmiyyətə xas olan bütün təzahür və proseslər fasiləsiz hərəkət və qarşılıqlı şərtlənmə axınında olmaqla, bir-birinə bu və ya digər dərəcədə təsir göstərirlər. Bu cür adekvat yanaşmalar sayəsində dialektik metod "hüquqi yardım" institutunun tarixən meydana çıxma və təkamül prosesini hərtərəfli tədqiq etməyə; bu konstitusion hüququn təmin edilmə problemlərini dinamik şəkildə öyrənməyə; onun mahiyyətini üzə çıxarmağa, konstitusion-hüquqi gerçəkliyi digər təzahürləri ilə qarşılıqlı əlaqələrini müəyyən etməyə imkan verir.

Bunlardan əlavə, ödənişsiz peşəkar hüquqi yardım sistemini öyrənən zaman Azərbaycan Respublikası hüquq sisteminin həmin hüquqla bağlı bütövlükdə təhlil olunması lazım gəlir. Aydın ki, hər hansı hüquqla bağlı normativ sistem bir və ya bir neçə qanunvericilik aktı ilə müəyyən olunur. Buna görə də, aydınlaşdırmaq lazımdır ki, əvvəla, ödənişsiz hüquqi yardım sistemi milli qanunvericilikdə hansı formada təsbit olunmuşdur və bu normaların praktikada realizə vəziyyəti nə yerdədir. İkincisi, öyrənmək lazımdır ki, qanunvericilik normalarının durumu, məqsəd və vəzifələri, praktikada işləmə reallığı bu yardıma ehtiyacı olan insanların təlabat və gözləntilərinə nə dərəcədə cavab verir. Bu cür yanaşmanın məqsəduyğunluğu ödənişsiz hüquqi yardımın xüsusiyyətlərinin tədqiqi ilə məhdudlaşmır, bütövlükdə peşəkar hüquqi yardım sisteminə nəzərən, başqa sözlə, onun kompleks hüquqi xarakteristikası baxımından özünü doğruldur.

Hər cür konstitusion hüquq və azadlıqların daşıyıcısı insan olduğundan, fikrimizcə, konstitusion hüquqi yardım almaq hüququnu araşdıran zaman antropoloji tədqiqat yanaşması, xüsusən onun fəlsəfi-antropoloji, sosial-antropoloji və dini-antropoloji istiqamətləri tədqiqatın məqsəd və vəzifələri çərçivəsində tətbiq olunmalıdır.

Təhlilə yekun olaraq qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasında hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququnu həqiqətən kompleks və dərinlən təhlil etmək üçün, bu növ tədqiqatlara səciyyəvi olan metodoloji aspektlərin əvvəlcədən öyrənilməsi və tədqiqatın məhz həmin metodologiya üzrə aparılması zəruridir. Baxılan konstitusion hüquqa dair yeni və mötəbər biliklərin əldə olunmasına yönəlmiş optimal metodoloji yolları müəyyən etməsək, elmi idrak fəaliyyətinin effektiv strategiyasını işləyib hazırlamaq da mümkün olmayacaq və deməli, tədqiqatın qarşısında duran aktual vəzifələrin ödəsindən gələ bilməyəcəyik.

Hər kəsin konstitusion hüquqi yardım almaq hüququnu müfəssəl şəkildə tədqiq etmək üçün, hüquq elmində istifadə olunan metodların bütöv arsenalı, habelə fəlsəfə, sosiologiya, psixologiya və politologiya kimi əlaqədar elmlərin müvafiq metodları kompleks şəkildə və yerli-yerində tətbiq edilməlidir.

İnsanların konstitusion hüquqi yardım almaq hüququnun tədqiq olunması sahəsində metodoloji yanaşmaların müxtəlifliyi bu hüququn mürəkkəb və çoxcəhətli təzahür olması, demokratik hüquqi dövlətdə olduqca vacib əhəmiyyət daşması ilə şərtlənir. Mürəkkəb bir sistem təşkil etməsinə rəğmən, yuxarıda sadalanan fəlsəfi, ümumelmi və xüsusi metodları düzgün işlətmək şərti ilə onun mahiyyət və məzmununu obyektiv, tam və hərtərəfli aydınlaşdırmaq, adekvat sosial dəyərini vermək mümkündür. Fikrimizcə, təklif olunan metodologiya bu tədqiqat üzrə sanballı nəticələr əldə etməyə əsaslar yaradır. Ümid edirik ki, tədqiqatın nəticələri müvafiq normativ-hüquqi aktlara lazımi düzəlişlər etmək yolu ilə bu sahədə dövlət-hüquqi reallıqların təkmilləşdirilməsinə öz töhvəsini verəcəkdir. Bu isə, öz növbəsində, ölkədə demokratik-hüquqi proses və təzahürlərin müsbət istiqamətdə inkişafı baxımından əsaslı gözləntilər doğurur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Алексеев П. В. Предмет, структура и функции диалектического материализма. М., 1978;

2. Амелков Н. С. Оказание квалифицированной юридической помощи заявителю и свидетелю в уголовном судопроизводстве: специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – «Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина (МГЮА)» М., 2014;
3. Батанов О.В. Муниципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: Монографія / Відп. ред. М. О. Баймуратов.- К. : Видавництво «Юридична думка», 2010;
4. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. Т. 2. Сост., общая ред. и вст. статья А. Л. Субботина. М., «Мысль», 1972. (АН СССР. Ин-т философии. Философ, наследие);
5. Бобылев А.И. Предмет и методология теории права и государства // Право и политика. – 2000. – № 11;
6. Бондарь О. Н. Квалифицированная юридическая помощь - конституционная гарантия судебной защиты прав и свобод человека и гражданина в РФ :Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. 12.00.02 - Конституционное право; муниципальное право /О. Н. Бондарь ; Ростов-на-Дону, 2008;
7. Бостан С.К. Методологічний інструментарій конституційно-правового дослідження / С.К.Бостан // Вісник Запорізького національного університету. Серія “Юридичні науки”. – 2010. – №3;
8. Ботнев В. К. Квалифицированная юридическая помощь как конституционно-правовая гарантия защиты прав и свобод человека и гражданина: Диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.02 / Ботнев Владимир Константинович; Рос. акад. нар. хоз-ва и гос. службы при Президенте РФ.- Москва, 2013;
9. Гегель, Георг Вильгельм Фридрих. Наука логики. В 3-х томах. Т. 1. М., «Мысль», 1970. 501 с. (АН СССР. Ин-т философии. Философское наследие);
10. Гермашев А.Н., Юридическая герменевтика как теория о способах изложения воли в юридическом тексте и способах ее толкования: диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01 / Гермашев Алексей Николаевич; [Место защиты: Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ].- Москва, 2010;
11. Гибенс С. Методы изучения систем бесплатной юридической помощи: пример Бельгии. Бесплатная юридическая помощь: модель взаимодействия государства и гражданского общества (зарубежный и российский опыт): Сборник докладов. – М. ОО «Акварель», 2011. (Серия «Доступ к правосудию» / Институт права и публичной политики. Проект «Повышение доступности правосудия для малоимущих групп населения Российской Федерации»);
12. Данилова В. А. Право на получение квалифицированной юридической помощи как гарантия реализации конституционных прав и свобод несовершеннолетних в Российской Федерации: на соискание ученой степени кандидата юридических наук. 12.00.02 -Конституционное право; муниципальное право / В. А. Данилова; Рос. ун-т дружбы народов.- Москва, 2013;
13. Декарт Р. Правила для руководства ума. Сочинения в 2 т.: Пер. с лат. и франц. Т. 1/Сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова.— М.: Мысль, 1989;
14. Долгов И. М. Проблемы реализации права граждан на получение квалифицированной юридической помощи в административном процессе: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.14 – административное право; административный процесс / И. М.Долгов; - М., 2013;
15. Евгеньевой А. П., Словарь русского языка: В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; — 3-е изд., стер. — М.: Рус. яз., 1985-1988. - Т. 2. К — О. — 1986;
16. Канке В.А. Основные философские направления и концепции науки. Итоги XX столетия. М., 2000;
17. Кашковский В. С. Юридическая помощь как правовая категория и социально-правовое явление: Вопросы теории и практики: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 - Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве / В. С. Кашковский; Тамбов, 2009;
18. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) . – М. : Аванта +, 2001;
19. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований / Д. А. Керимов // - М.: Мысль, 1986;
20. Козюбра М.И. Понятие и структура методологии юридической науки // Методологические проблемы юридической науки: Сб. науч. тр. / АНУССР. Институт государства и права. – К., 1990;
21. Конева Н. С., Окулич И. П., Методологические аспекты современной науки конституционного права России. Проблемы права № 4 (42) / 2013;
22. Коровина О. С. Феноменологический метод в структуре методологии отечественного правоведения: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 - Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве /О. С. Коровина; Науч. рук. А. Н. Бабенко. - Челябинск, 2007;
23. Красногорова А.С. Доступная юридическая помощь по гражданским делам: Монография. — М.: ИНФРА-М, 2012;
24. Краснов И. В. Конституционное право на квалифицированную юридическую помощь и его обеспечение в Российской Федерации. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Краснов И.В. - Пенза, 2003;
25. Лукич Р., [Методология права](#) / Пер. с сербскохорв. В. М. Кулистикова. — М.: «Прогресс», 1981;

26. Малахов В.П. Многообразие методологий современной теории государство и права: историческая методология // История государства и права, 2009, № 20;
27. Манафов А.Г. Конституционное право граждан на квалифицированную юридическую помощь в Российской Федерации. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Манафов А.Г. - М., 2002;
28. Миронов А. Л., Реализация конституционного права человека и гражданина на получение квалифицированной юридической помощи при осуществлении правосудия специальности 12.00.02 - конституционное право, муниципальное право; Автореферат. диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, - Москва - 2009;
29. Мухудинова Н.Р., Обеспечение конституционного права каждого на получение квалифицированной юридической помощи в российском уголовном процессе Специальность: 12.00.09 Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность кандидат юридических наук. - Саранск. - 2005;
30. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. - М.: Либроком, 2010.;
31. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 72500 слов и 7500 фразеологических выражений / Рос. АН, Ин-т рус. яз., // 2-е изд., испр. и доп. 1994;
32. Павлов И.П. Лекции по физиологии. - М., 1952;
33. Пилюгина Н. С. Антропологический метод познания права: Теоретико-правовой анализ: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 - Теория права и государства; История учений о праве и государстве /Н. С. Пилюгина; Науч. рук. В. В. Момотов. - Краснодар, 2009;
34. Полуяктова Н.Л. Реализация конституционного права на квалифицированную юридическую помощь как основное содержание деятельности нотариата Российской Федерации. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Полуяктова Н.Л. - М., 2004;
35. Поннер К., *The Logic of Scientific Discovery*. - London and New York: Hutchinson, 1959.;
36. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології / / Проблеми філософії права. — К.; Чернівці, 2003. — Т. 1;
37. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: Учеб. пособие для вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999;
38. Сырых В.М. Метод правовой науки (основные элементы, структура). - М. : Юрид. лит.,1980;
39. Шишкин, В. В. Синергетический подход в теории права :Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 - Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве /В. В. Шишкин; Науч. рук. В. М. Баранов. - Нижний Новгород, 2007;
40. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки. Екатеринбург: Из-во Гуманитарного Университета, 2001.

Çingiz Məmmədov

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

HÜQUQ NORMASINI DÜZGÜN TƏTBİQ EDƏ BİLİRİKMİ?

Bütün zamanlarda hüquqi cəhətdən ən aktual suallardan biri - hüquq norması düzgün tətbiq olunmuşdurmu? Fundamental elmlərdə əsasən də riyaziyyatda düstur əsas götürülür və qiymətlər yerlərinə qoyulduqdan sonra müəyyən olunur ki, məsələ və ya misal düzgün həll olundu və ya olunmadı. Bəs hüquqi sahədə elə bir düstur, mexanizm və ya proses varmı ki, onun vasitəsilə biz hüquq normasını düzgün tətbiq etdiyimizə əmin olaq? Bu suala hüquqşünaslar 2 cür cavab verir: Bir qrup hüquqşünaslar göstərir ki, belə bir mexanizm, düstur, proses yoxdur və belə əsaslandırırırlar ki, bir yerdə 2 hüquqşünas varsa, qanunun tətbiqi ilə əlaqədar 3 və ya 4 fikir yaranır. Belə olduğu halda, sual meydana çıxır ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 4-cü maddəsində cinayət məsuliyyətinin prinsipləri, 5-ci maddəsində qanunçuluq prinsipi, 7-ci maddəsində təqsirə görə məsuliyyət prinsipləri, 8-ci maddəyə görə ədalət prinsiplərinin tələblərinə riayət olunurmu? Təbii ki yox! Digər qrup hüquqşünaslar isə bildirirlər ki, belə bir proses var, ancaq həmin prosesin nədən ibarət olması, yəni tətbiqində məzmun və mahiyyət bərsində anlayışlar olmur. Maraqlıdır, həqiqətdə bu necədir? Hüquqşünaslar ən əsas da hüquq normasını tətbiq edən subyektlər ən çox obyektiv həqiqəti axtaran insanlar kateqoriyasına daxildirlər. Ona görə də, ilk növbədə, həqiqət haqqında təlimi, həqiqətin obyektivliyinin nədən ibarət olmasını bilməlidirlər. Həqiqət deyərəkən predmetlər və hadisələr haqqında o biliklər nəzərdə tutulur ki, onlar həmin predmeti və hadisəni düzgün əks etdirsin, ona uyğun olsun. Ancaq bunu müəyyən edənlər bu dərinliyi məzmunca, mahiyyətə çox vaxt başa düşmürlər. Bəs hüquq normasının tətbiqində obyektiv həqiqətin müəyyən olunması üçün hansı prosesi keçmək lazımdır? Belə bir proses mövcuddur və bu proses bərsində hər bir hüquqşünasın ümumi anlayışı var. Bu, hüquq normasının tətbiqi prosesinin mərhələsi adlanır. Bu mərhələyə aşağıdakılar daxildir:

1. İşin faktiki hallarının təhlili;
2. Tətbiq edilməli olan hüquq normasının seçilməsi;
3. Hüquq normasının təfsiri;
4. Tətbiq aktlarının qəbul edilməsi və icra edilməsi.

Hüquq normasının düzgün tətbiqində bu mərhələlər keçirilməlidir. Birinci proses olan işin faktiki halının təhlilinə daxildir:

1. Sübutetmə predmetinin həddi. Burada müəyyənləşdirilir ki, nə və hansı həddə sübut olunmalıdır;
2. Sübutetmə prosesi. Bura sübutların toplanması, araşdırılması və qiymətləndirilməsi daxildir;
3. Sübutların təsnifi. Alınan mənbəyinə görə təsnifə aiddir: ilkin və törəmə sübutlar; Əsas faktlara münasibətə görə: düzünə və yanakı sübutlar.

Nəzərinizə çatdırım ki, sübutetmə predmeti və həddi mərhələ-mərhələ deyil, ümumi tətbiq halında, yəni toplanmış sübutlar araşdırılıb qiymətləndirildikdən sonra müəyyənləşdirmək mümkündür.

İkinci halda - tətbiq edilməli olan hüquq normasının seçilməsində hüquq tətbiq edən subyekt işin faktiki hallarını təhlil etdikdən sonra müvafiq hüquq normasını seçir. Yəni birinci mərhələni keçdikdən sonra hüquq normasını seçir. Ancaq seçilmiş hüquq norması hələ mütləq həqiqət kimi qəbul edilmir. Həmin seçilmiş hüquq norması təfsir olunur. Bu o deməkdir ki, hüquq normasının məzmunu aydınlaşdırılır. Subyektinə görə hüquq normalarının təfsiri üsuluna görə, həmçinin həcminə görə təfsir olunur. Subyektinə görə təfsir olunma 2 yerə bölünür: rəsmi təfsir və qeyri-rəsmi təfsir.

Rəsmi təfsir səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən verilən təfsirə deyilir. Bura normativ təfsir və kazual təfsir daxildir.

Normativ təfsirin özünün də 2 növü mövcudur: autentik və leqal təfsir. Bunlar dövlət orqanları tərəfindən verilən təfsirlərdir və məcbureddici qüvvəyə malikdir.

Qeyri-rəsmi təfsir isə məcburi qüvvəsi olmayan təfsirə deyilir. Məsələn, prokurorun çıxışı, vəkilin çıxışı, professorun çıxışı.

Hüquq normasının təfsiri üsulun görə hüquq norması qrammatik təfsir və sistematik təfsir, məntiqi təfsir, tarixi təfsir və s. təfsirlər nəzərdə tutulur.

Həcminə görə isə təfsirlər genişləndirici, hərfi və məhdudlaşdırıcı təfsirlərə bölünür. Genişləndirici təfsirdə qanunun mənasının onun mətninə nisbətən genişləndirilməsinə gətirib çıxarır. Hərfi təfsir normalarının məzmununu qanunun məzmununa uyğun müəyyən edilir. Məhdudlaşdırıcı təfsirdə isə qanunun məzmununun onun mətninə nisbətən dar mənada izah edilir. Hüquq normasının tətbiqinin prosesinin dördüncü mərhələsi isə tətbiq aktının qəbul edilməsi və icra edilməsi mərhələsidir. Burada tətbiqi akt qəbul edilir və icraya yönəlir, istər cinayət mühakimə icraatında, istərsə də mülki məhkəmə icraatında. Ancaq bu hüquq normasının tətbiqi prosesinin mərhələsi keçirilməsinə baxmayaraq biz həmin tətbiqi prosesin mərhələsində obyektiv həqiqəti necə müəyyənləşdiririk? Bunun üçün biz, ilk növbədə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi həqiqətin obyektivliyini və həqiqət haqqında təlimi nəzərdən qaçırmamalıyıq. Sual olunur ki, həqiqət obyektiv olmalıdır, yoxsa subyektiv olmalıdır? Təbii ki, birmənalı olaraq bilir ki, həqiqət obyektiv olmalıdır. Dialektik materializm elmin nailiyyətlərinə və bəşəriyyətin əsrlər boyu davam edən praktikasına nailiyyətlərinə arxalanıb iddia edir ki, həqiqət obyektivdir. Həqiqət obyektiv surətdə mövcud olan dünyanı əks etdirdiyinə görə insan şüurundan asılı deyil. Həqiqətin məzmunu tamamilə onun əks etdirdiyi obyektiv proseslərlə müəyyən olunur. Sual olunur ki, həqiqət necə olmalıdır? Həqiqət mütləq və konkret olmalıdır. Hüquq normasının tətbiqi prosesində biz mütləq və konkret həqiqəti obyektiv həqiqət kimi qəbul edirik. Bu o deməkdir ki, hüquq normasının tətbiqi prosesində əgər mütləqlik və konkretlik varsa, hüquq norması düzgün tətbiq edilir. Həqiqət də yalnız idrak prosesi vasitəsilə əldə edilə bilər. Sual yarana bilər ki, nisbi həqiqət hüquq normasının tətbiqi prosesində mümkündürmü? Çünki fəlsəfədə belə bir anlayış var: nisbi həqiqətdən mütləq həqiqətə doğru bir hərəkət var. Dialektik inkişaf prosesi həqiqətin obyektivliyini qəbul edərək idrakın daha mühüm bir məsələsini həll edir. İnsan məgər obyektiv həqiqəti birdən-birə bütövlükdə şərtsiz mütləq surətdəmi, yoxsa yalnız təxmini nisbi surətdəmi dərk edir? Mütləq həqiqətin nisbi həqiqətdən fərqi bununla əlaqədardır ki, biliklərin gerçəkliyinin uyğunluq dərəcəsi insan zəkasının gerçəkliyi bilməsinin dərinliyi ilə eyni deyildir. Mütləq həqiqət məhz bütün obyektiv həqiqətdir. Yəni gerçəkliyin dürüst inikasıdır. Ona görə də hüquq normasının tətbiqi prosesində nisbi həqiqət obyektiv həqiqət kimi qəbul oluna bilməz. Çünki tam obyektiv həqiqət araşdırıla bilmirsə, hüquq normasının tətbiqinin birinci mərhələsi olan işin faktiki halı, yəni sübutların toplanması araşdırılması, qiymətləndirilməsi düzgün tətbiq edilə bilməz. Buna görə də hüquq normasının tətbiqi prosesində nisbi həqiqəti biz obyektiv həqiqət kimi qəbul edə bilmərik. Məsələn, bizim atom barəsində olan həqiqətimiz nisbi xarakter daşıyır. Ona görə ki, atom haqqında olan məlumatlar bizdə tam deyil. Buna görə də biz atoma olan nisbətdə o nisbi həqiqəti bu günkü gündə həqiqət kimi qəbul edirik. Çünki elm atomun

bütün sahələrini əhatə etmir. Ancaq hüquq normasının tətbiqi prosesində bütün həqiqəti toplanmış sübutlar vasitəsilə qiymətləndirə bilirik. Buna görə burda olan nisbi həqiqəti biz həqiqət kimi qəbul edə bilmərik.

Obyektiv həqiqəti müəyyənləşdirmək üçün təbiidir ki, fəlsəfədə mövcud olan idrak nəzəriyyəsini də bilməliyik. Yəni hissi idrakdan məntiqi təfəkkürə gedən yolu keçməliyik. Çünki obyektiv həqiqətin müəyyənləşməsi yalnız idrakdan keçə bilər. Belə bir faktı nəzərinizə çatdırım ki, məşhur alimlərdən olan Kudravçev V.N. "Obşaya teoria kvalifikasii prestuplenii", Taratuxin S.A. "Teoriya i praktika kvalifikasii prestuplenii" (Kiev 1978) əsərlərində göstərilir ki, cinayət hüquq normasının əlamətləri ilə ictimai təhlükəli əməlin əlamətlərinin müqayisəsi insanın idrakında gedir. Müqayisənin yekunu olaraq əlamətlərin uyğun gəlib-gəlməməsi (düzgün inikas edilməsi) barəsində qərar çıxarılır. Əgər əməlin faktiki halları düzgün inikas edilmişdirsə və cinayət hüquq normasının məzmunu obyektiv şərh edilmişdirsə, idrakda əlamətlərin müqayisəsi və əməldə cinayət tərkibinin olub-olmaması haqda qərar düzgün qəbul edilir. Yəni bu o deməkdir ki, əgər bu müqayisə idrakdan keçmirsə, düzgün qərar qəbul etməsi mümkün deyildir. Burada birmənalı mülahizə yaranır, hüquq normasını tətbiq edən subyekt bu məlumatların müqayisəsini idrakdan keçirə bilmirsə və ümumilikdə idrak nəzəriyyəsinin nədən ibarət olmasını bilmirsə, onda necə obyektiv qərar qəbul edə bilər? İndi baxaq, idrak nədir? Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 3-cü maddəsində cinayətin məsuliyyətinin əsasları göstərilir və bildirilir ki, yalnız bu məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin tərkibinin bütün əlamətləri mövcud olduğu əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır. Bu o deməkdir ki, cinayətin tərkibinin əlamətləri olan cinayətin obyektini xarakterizə edən əlamətlər, cinayətin obyektiv cəhətini xarakterizə edən əlamətlər, cinayətin subyektiv cəhətini xarakterizə edən əlamətlər, cinayətin subyektiv cəhətini xarakterizə edən əlamətlər, ən əsas da obyektiv cəhətini xarakterizə edən obyektiv və subyektiv cəhətlərini xarakterizə edən əlamətlər göstərdiyimiz kimi idrakdan keçməlidir. Yəni hüquq normasının tətbiqində əsas əlamətlər olan təqsirin forması fakültativ əlamətlər olan motiv, məqsəd və emosional vəziyyət - bütün bunlar hamısı idraka gedir və idrak vasitəsilə müəyyən edilir.

İdrak obyektiv aləmin, onun qanunlarının insan beynində müəyyən məqsəddə yönələn fəal inikasıdır. Bunun üçün də biz hissi idrakdan məntiqi təfəkkürə gedən yolu keçməliyik. Yəni duyğuların, qavrayışların, təsəvvürlərin vasitəsilə ümumi anlayış yaranmalıdır. Bu anlayışlar əsasında təfəkkürün başqa formaları mühakimələr və əqli nəticələr formalaşır. Anlayışlar məntiqi təfəkkürün əsas formasıdır. Bu o deməkdir ki, yəni toplanmış, araşdırılmış sübutlar təfəkkürdə ümumi anlayış yaradır, həmin anlayışlar əsasında təfəkkürün yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi başqa formaları mühakimələr və əqli nəticələr formalaşır.

Əqli nəticələrin mürəkkəb birləşməsinin vəhdəti idrakın hipoteza və nəzəriyyə kimi yüksək formalarını əmələ gətirir. Hipoteza - hadisələr, qanunlar haqqında ehtimaldır. Belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, idrak nəzəriyyəsini bilməyən subyekt hüquq normasını heç bir vaxt göstərdiyimiz əsaslarla, yəni idrakdan keçirmədən düzgün müəyyənləşdirə bilməz. Bəs onda indiki zamanda hüquq normasını tətbiq edən subyektlər hüquq normasını düzgün tətbiq edirlərmi? Mən birmənalı belə bir həqiqəti nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, hüquq norması, ümumiyyətlə, düzgün tətbiq olunmur. Bəs necə tətbiq edirlər? Bunu belə izah edək: belə bir anlayış var: emprizm (yunanca "empriya" təcrübə sözündən götürülüb). Emprizmin nümayəndələri idrakda obstrukt təfəkkürün rolunun lazımcı qiymətləndirmirlər. Onlar hesab edirlər ki, yalnız hissi idrak, təcrübə insana dünyanın həqiqi mənzərəsini verir. Anlayışlar isə insan fantaziyasının məhsuludur. Yəni yuxarıda göstərdiyimiz məntiqi təfəkkürün müəyyənləşdirilməsi insan fantaziyası kimi qəbul olunur. Bundan əlavə rasionalizm anlayışı var (latınca "rasionalist" ağıla uyğun sözündəndir). Rasionalistlər hiss üzvlərinə inanmırlar və zəkanı obstrukt təfəkkürü həqiqi biliyin yeganə mənbəyi hesab edirlər. Yəni bu o deməkdir ki, anlayışlar əsasında yaranan təfəkkürün formaları - mühakimələr, əqli nəticələr, hipotezalar və nəzəriyyələr həqiqəti müəyyənləşdirmək üçün əsasdır. Ancaq bunların heç biri haqlı deyildir. Emprizm və rasionalizm ayrı-ayrılıqda həqiqəti müəyyən edə bilməz. Yalnız obyektiv həqiqətin müəyyənləşdirilməsi onların məcmu halında müəyyən edilməsi ilə nəticələnmə bilər.

İndiki dövrdə hüquq normasının tətbiqi empirizm prinsipi əsasında tətbiq olunur. Yəni idrakda abstrakt təfəkkür qəbul edilmir. Yalnız hiss və təcrübə vasitəsilə hüquq norması tətbiq olunur. Sual olunur ki, obyektiv həqiqəti, yəni hüquq normasının tətbiqini bu yolla düzgün aparmaq mümkündürmü? Təbii ki mümkün deyil. Çünki hiss və təcrübə vasitəsilə insan taleyini həll etmək olmaz. Ona görə ki, obyektiv həqiqəti müəyyən etmək mümkün deyil. Bu yolla hüququn normasının tətbiqi üçün hüquqşünas olmağa ehtiyac yoxdur. Çünki hüquq normasını tətbiq edən şəxs bütün bu dediklərimizi idrakdan keçirmir. Belə üsulla işləmək üçün yalnız hüquqşünaslar deyil, başqa ixtisasın nümayəndələri də işləyə bilərlər. Yəni belə hesab edə bilərik ki, hüquq normasını tətbiq edən şəxslər digər təcrübə vasitəsilə hüquq normasını tətbiq edir. Bu, birmənalı düzgün deyil.

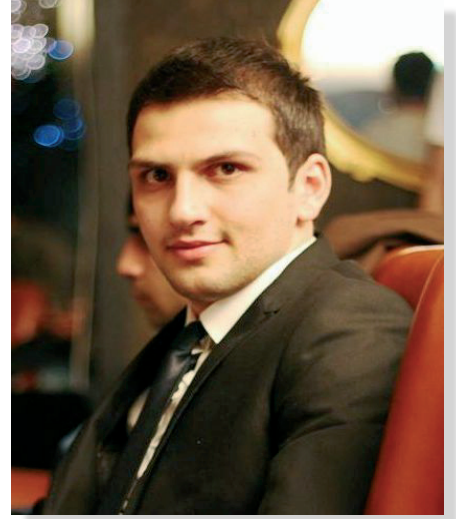
Beləliklə, elm birmənalı belə bir nəticə çıxarır ki, hüquq norması düzgün tətbiq edilmir. Necə tətbiq olunmasını mən yuxarıda izah etdim. Yaxşı hüquqşünas hər bir halda əgər fəlsəfənin idrak nəzəriyyəsinin ordan olan elmi idrakın üsullarını, təhlil və sintez, induksiya və deduksiya üsullarını bilmədən sübutları araşdırma bilməz. Ümumiyyətlə, hüquq normasının tətbiqi prosesi çox mürəkkəb bir prosesdir. Elə bu mürəkkəblik də hüquq normasının düzgün tətbiq olunmaması üçün əsas yaradır.

Ola bilər ki, bu mövzunu çox adam başa düşməsin, başa düşülməməyinin əsas səbəbi onun mürəkkəbliyidir. Ancaq bu həqiqətdir.

İntiqam Hacıyev

Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı

DİSTANT DİNDİRMƏ - DİNDİRMƏ İSTİNTAQ HƏRƏKƏTİNİN İNKİŞAF ETMİŞ MODELİ KİMİ

Distant dindirmə dindirmə istinaq hərəkətinin inkişaf etmiş modelidir. Lakin distant dindirmənin özünün də spesifik xüsusiyyətləri vardır. Təqdirəlayiq hal hesab olunan elmi-texniki tərəqqi insan fəaliyyətinin bütün sahələrinə öz təsirini göstərir. Hüquq sahələri, eyni zamanda cinayət prosesi də bu təsirdən kənar qalmamışdır. Bəzi müəlliflər bu tərəqqini qəbul etmir, bəziləri isə əksinə tərəqqinin nəticələrini müvafiq qanunvericiliyə daxil edilməsinə səy göstərirlər.

Cinayətlərin istintaqı və məhkəmə baxışı zamanı müasir texnologiyanın imkanlarından istifadə bir çox qeyri-ənənəvi metodların yaranması və inkişafına zəmin yaratmışdır. Belə metodlar sırasında distant dindirməni də xüsusilə qeyd etmək olar. Belə ki, inkişaf edən texnologiya qlobal internet şəbəkəsinin yaranmasına səbəb olmuş və bu internet şəbəkəsi ilə görüntülü danışmaq imkanı yaranmışdır. İlk əvvəllərdə bu görüntünün və səsin keyfiyyətinin olduqca aşağı olması səbəbindən bu kimi istintaq hərəkətlərində istifadəsi mümkünsüz idi. Lakin zaman keçdikdə görüntü və səsin keyfiyyəti yüksəlmiş, kəsintisiz görüntülü əlaqə qurmaq mümkün olmuşdu. Bu da son nəticədə cinayət təqibi zamanı texnologiyanın bu yeniliyindən istifadəni mümkün hala gətirmişdir.

Bundan başqa distant dindirmənin yaranmasında dindirmə istintaq hərəkətinin spesifik xüsusiyyətləri də az rol oynamamışdır. Belə ki, cinayət təqibi zamanı zərərçəkmiş şəxs və ya şahidə təsir və ya təzyiqlər edilməsi, onların həyat və sağlamlıqlarının təhlükə altında olması, və ya sağlamlıq imkanları baxımından şəxslərin gəlib ifadə verə bilməməsi kimi hallar mövcuddur. Belə olan halda həmin şəxslərin ibtidai və məhkəmə istintaqına getmədən ifadə vermələri yuxarıda sadalanan halların qarşısını ala bilər. Bunun isə həlli yolu ayrı-ayrı məkanlarda dindirməni həyata keçirməyi mümkün edən distant dindirmədir. Yəni, distant dindirmənin yaranmasına həm texnologiyanın inkişafı, həm də istintaqın spesifik xüsusiyyətləri təsir göstərmişdir.

Distant dindirmənin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, dindirməni həyata keçirən şəxs (müstəntiq və ya hakim) bir məkanda, dindirilən şəxs isə (zərərçəkmiş, şahid, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs) tamamilə başqa məkanda, bəzən isə hətta başqa dövlətdə olur və texnologiyanın imkanlarından istifadə olunaraq onlar arasında görüntülü əlaqə qurulur və dindirmə də məhz həmin görüntülü əlaqə vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Təbii ki, distant dindirmə birdən-birə yaranmamış, uzun illər təkamül mərhələsindən keçmişdir. Belə ki, distant dindirmənin təcrübədə tətbiqinə beynəlxalq normalar əsasında başlanmışdır. Bildiyimiz kimi, uzun müddət cinayət-prosessual hüquq yalnız territorial fəaliyyət sahəsinə malik olmuşdur. Bu qaydanın təməlinə Roma Appelyasiya Məhkəməsinin 1969-cu il qərarı dayanırdı. Hansı ki, həmin qərara görə: "Məhkəmə, hətta həmin dövlət razılıq versə belə, başqa dövlətin ərazisində olan şəxsin dindirilməsini həyata keçirə bilməz. Əks halda, bu İtaliya və digər dövlətin suverenliyinin pozulması hesab olunacaqdır". Lakin zaman keçdikcə dövlətlərarası əlaqələr artmış və dövlətlər bir-biriləri ilə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq etməyə başlamışlar. Cinayətkarlıqla mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığa ehtiyacın artması cinayət-prosessual hüquqda əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu. Belə ki, "İşgəncə və digər qəddar qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və ya cəza növləri əleyhinə" 1984-cü il Konvensiyasına aşağıdakı norma daxil edildi: "Hər bir dövlət sistemli şəkildə dindirmənin metodları və təcrübəsi haqqında qaydaları müəyyənləşdirməlidir." (4, s. 34). Yalnız bundan sonra bir çox dövlətlər distant dindirməni qanunvericilik qaydasında leqallaşdırmağa başladılar və bununla da, bir dövlətin cinayət-prosessual

hüquq normalarının digər dövlətin yurisdiksiyası daxilində də tətbiqi mümkün oldu. Belə hala 1997-ci ildə Cenevrə məhkəməsində S.Mixaylovun işinə baxılmasını misal göstərmək olar. Onun işində əsas şahidlərdən olan FTB-nin əməkdaşı R.Levinson Mayamidə İsveç qanunlarına uyğun olaraq dindirilmişdi.

Kriminalistik ədəbiyyatda əksər kriminalistlər distant dindirməni uğurlu bir yenilik kimi qiymətləndirənlər də bu zaman hansı ölkənin qanunlarının tətbiq olunmalı olmasında müəyyən problemlər mövcuddur. Məsələn, M.İ.Smirnovun fikrincə, müasir dövrdə mütəşəkkil cinayətkarlığın inkişaf etməsi onun hüdudlarının artıq bir dövləti deyil, bir neçə dövlətin yurisdiksiyasını əhatə etməsinə gətirib çıxarmışdır (12, s. 124). Belə bir halda istintaq hərəkətlərinin hər bir dövlətin ərazisində ayrı-ayrılıqda aparılması vaxta qənaət etməyə imkan vermir və distant dindirmənin keçirilməsi bunun qarşısını ala bilər. Bu halda belə bir sual ortaya çıxır: - Distant dindirmənin keçirilməsi zamanı hansı dövlətin qanunvericiliyi tətbiq olunmalıdır? - Ümumiyyətlə kriminalistik ədəbiyyatda belə hesab olunur ki, distant dindirmə zamanı hər iki dövlətin qanunvericiliyi tətbiq olunmalıdır. Əgər qanunvericiliklər arasında ziddiyyətlər yaranarsa, bu zaman dindirilən şəxsin olduğu dövlətin qanunvericiliyi əsas götürülməlidir. Ümumi kontekst bu şəkildə olsa da təcrübədə bu bəzən problemə çevrilir. Bu problemin həlli isə dövlətlərin qarşılıqlı əməkdaşlıqları ilə həll olunmalıdır. Distant dindirməyə Azərbaycan Respublikasının münasibətinə gəldikdə isə Azərbaycan Respublikasının CPM-də dindirməyə bir çox normalar həsr olunsada, bu istintaq hərəkətinin distant şəkildə həyata keçirilməsi imkanları nəzərdə tutulmamışdır. Halbuki dindirmənin distant şəkildə həyata keçirilməsi Latviya, Fransa, İtaliya, Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Qazaxıstan və s. kimi dövlətlərin qanunvericiliklərində təsbit olunmuşdur. Göründüyü kimi distant dindirmə yalnız Avropa ölkələrində deyil, hətta keçmiş sovetlər məkanında da tətbiq olunur. Lakin bu kimi müsbət bir inkişaf hələ də Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyə daxil edilməmişdir. Halbuki qonşu ölkə olan Rusiya Federasiyası distant dindirməni 1999-cu ildən öz qanunvericiliyinə daxil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının dindirmə istintaq hərəkətini distant şəkildə həyata keçirilməsini qanunvericiliyinə daxil etməməsi səbəbindən distant dindirmə ilə bağlı prosessual və taktiki problemləri xarici dövlətlərin qanunvericiliyi müstəvisində şərh etməli olacağıq. Prosessual baxımdan distant dindirməni öz qanunvericiliyinə daxil edən və ətraflı şəkildə tənzim edən dövlətlərdən biri Ukrayna Respublikasıdır. Belə ki, Ukraynanın 2012-ci il CPM-də bu Distant dindirmənin tənziminə xüsusilə geniş yer verilmişdir. Ukraynanın CPM-ə əsasən distant dindirmənin keçirilməsinin əsas məqsədi şahid və zərərçəkmiş şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir (5, s. 227). Ukraynada distant dindirmə cinayət təqibinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq 2 mərhələyə bölünmüşdür.

1. məhkəməyədək distant istintaq;
2. distant məhkəmə baxışı.

Ukraynada CPM-dəki bu yeniliyi proses iştirakçılarının istintaq hərəkəti keçirilən yerdə iştirakı olmadan onların dindirilməsinə imkan verən müasir texnologiyanın inkişafına və cinayət prosesində əmək, vaxt, insan və maliyyə resurslarının səmərəli, məqsədəuyğun istifadəsinə ehtiyacın olması ilə əsaslandırılmışdır.

Ukrayna CPM-də distant dindirmə məcburi xarakter daşımır və səlahiyyətli şəxsin qərarına əsasən həyata keçirilir. Lakin distant dindirmənin keçirilməsi üçün bir sıra hallardan birinin olması zəruridir: 1. Dindiriləcək şəxsin səhhəti və ya digər üzrlü səbəblərə görə dindirməyə gələ bilmədiyi halda; 2. Şəxsin təhlükəsizliyini təmin etmək zərurəti olduqda; 3. Azyaşlı və yetkinlik yaşına çatmayan şahidin və zərərçəkmiş şəxslərin dindirilməsi zamanı; 4. Məhkəməyədək və ya məhkəmə baxışı zamanı təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiqinə ehtiyac olduğu halda. Lakin qeyd etmək zəruridir ki, bu siyahı qəti deyildir və zəruri digər hallarda da distant dindirmənin həyata keçirilməsi mümkündür.

Bundan başqa Ukrayna CPM-i distant dindirmə zamanı istifadə olunacaq texniki avadanlığa da bir sıra tələblər qoymuşdur. Belə ki, distant dindirmə zamanı görüntü və səs lazımi keyfiyyətdə

olmalıdır (lazımi keyfiyyət dedikdə, elə vəziyyət başa düşülür ki, onun sayəsində dindirilən şəxsin kimliyi prosesdə iştirak edən bütün şəxslər tərəfindən müəyyənləşdirilə bilsin). Eləcə də, belə dindirmə zamanı çəkilən fotosəkillə şəxsin sonradan eyniləşdirilməsi mümkün olmalıdır. Səsin lazımi keyfiyyətdə olması isə o deməkdir ki, dindirilən şəxsin ifadəsi hamı tərəfindən eşidilə bilən və aydın olmalıdır.

Bu tələblərdən biri də informasiya təhlükəsizliyi təmin olunmasıdır. Ötürülən informasiya dəyişiklikdən, pozulmadan, təhrif olunmadan, bloka salınmadan, kənara sızmadan qorunmalıdır. Video konfranslar zamanı istifadə olunan texnologiyalar buna yol verməməlidir. Çünki dindirmə zamanı şəxsi, ailə, dövlət və hərbi sirrlər ola bilər ki, bu tələbə riayət edilmədikdə isə həmin sirrlərin yayılma təhlükəsi vardır (5, s. 229).

Ukrayna Cinayət Prosesual Məcəlləsində təsbit olunmuş daha bir tələb prosesdə iştirak edən şəxslərin sual vermək və ona cavab almaq, o cümlədən Məcəllədə nəzərdə tutulan prosesual hüquq və vəzifələrini yerinə yetirmək imkanının olmasıdır. Bu tələb əlaqənin interaktivliyini və onlayn rejimdə olduğunu nəzərdə tutur. Belə ki, video konfrans real zamanda baş tutmalıdır. Bu halda prosesin bütün iştirakçıları bir-birini görə və eşidə bilər. Belə əlaqə zamanı tərəflər bir-birinə nəinki sual verə bilməli, hətta baxılmaq üçün sənəd və digər əşyaları da təqdim etməlidirlər.

Ukraynanın 2012-ci il tarixli CPM-də distant dindirmə zamanı prosesi aparan ibtidai istintaq orqanı və məhkəmənin üzərinə aşağıdakı vəzifələri qoymuşdur:

1. Dindirilən şəxsin öz prosesual hüquqları haqqında məlumatlandırılmasını təmin etmək;
2. dindirilən şəxsin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədləri yoxlamaq;
3. dindirmə başa çatanaqədər dindirilən şəxsin yanında olmaq (5, s. 228).

Göründüyü kimi Ukrayna CPM-si distant dindirməni kifayət qədər ətraflı tənzim etmişdir. Lakin dindirmə istintaq hərəkətinin distant şəkildə həyata keçirilməsi zamanı dindirilən şəxslərin siyahısını şahid və zərərçəkmiş şəxslərlə məhdudlaşdırmışdır.

Distant dindirmənin tətbiqi qanunvericilik qaydasında öz əksini tapan digər bir dövlət isə Rusiya Federasiyasıdır. Belə ki, Rusiya Federasiyasının 1999-cu il CPM-nə məhdud da olsa distant dindirmə daxil edilmişdir. Rusiyada distant dindirmə kassasiya instansiyası məhkəməsinin iclaslarının video konfrans rejimində aparılması ilə başlamışdır. Qonşu ölkəmiz olan Rusiyada ilk distant dindirmələrdən biri Çelyabinsk əyalətində rayon məhkəməsində baş tutmuşdu. Bundan sonra həmin əyalət məhkəməsində mütəmadi olaraq həftədə iki dəfə video konfransdan istifadə olunurdu. Çelyabinsk məhkəməsinin uğurlu təcrübəsini nəzərə alaraq, Rusiya Federasiyasının Ali Məhkəməsi məhkumun məhkəmə zalına gətirilmədən dindirilməsi təcrübəsinin genişləndirilməsinə dair tədbirlər görməyə başladı və bütün bu kimi məsələlər qanunvericilik qaydasında öz təsbitini tapdı (8, s. 66). Göründüyü kimi Rusiya Federasiyasında Ukraynadan fərqli olaraq şahid və zərər çəkmişlərdən başqa, məhkumun da distant dindirilməsi həyata keçirilməsi qanunvericilik qaydasında tənzimlənmişdir.

Rusiya qanunvericiliyinə müvafiq olaraq Rusiya Federasiyasında videokonfrans rejimindən kassasiya instansiyasında cinayət işlərinə baxarkən istifadə olunur. Video konfrans zamanı kassasiya məhkəməsinin tərkibi və prosesin digər iştirakçıları məhkəmə zalında, məhkum olunmuş şəxs isə dindirmənin aparılması üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi yerdə saxlanılır və onlar arasında əlaqə elektron rabitə vasitələri ilə təmin olunur. Belə əlaqənin qurulması üçün texniki cəhətdən təminat məqsədilə ən azı iki kommunikasiya terminalı və əlaqə kanalı lazım olur. Distant dindirmə ilə bağlı Rusiya Federasiyasının təcrübəsinin çatışmayan cəhəti isə Distant dindirmənin yalnız kassasiya instansiyası məhkəməsində tətbiq olunmasıdır (11, s. 39).

İtalya və Ukraynanın distant dindirmə ilə bağlı təcrübəsində müəyyən oxşarlıqlar mövcuddur. Belə ki, Ukraynada olduğu kimi İtaliyada da əsasən, şahid və zərərçəkmiş şəxslərin dindirilməsi zamanı onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün distant dindirmə tətbiq olunur. Belə ki, İtaliyanın keçmiş baş naziri Djulio Andeottinin işi ilə bağlı məhkəmə araşdırması zamanı bir sıra şahidlər video konfrans əlaqəsi vasitəsilə ifadə vermişdilər. Djulio Andeottinin müdafiəçiləri video konfransın Konstitusiyaya zidd olduğunu iddia edirdilər. Onlar öz iddialarını belə əsaslandırırırdılar ki, qiyabi

yolla ifadə alınan zaman canlı ünsiyyətdən fərqli olaraq, məhkəmə həmin şəxslərin davranışlarının incəliklərini nəzərə ala və dəyərləndirə bilmir. Lakin müdafiəçilərin bu etirazı məhkəmə tərəfindən qəbul olunmamışdı. Təhlükəsizlik tədbirlərinin gücləndirilməsi məqsədi ilə bir neçə ildir ki, İtaliyada distant dindirmə zamanı yeni bir taktiki üsuldən istifadə olunur. Bu taktiki üsula görə barəsində təhlükəsizlik tədbirləri görülən şahidlərin distant dindirilməsi zamanı yalnız hakim onların üzünü görə bilir. Prosesin bütün qalan iştirakçıları sadəcə onu arxa tərəfdən qurşaqdan aşağı hissəsini görə bilirlər. Hətta dindirilən şəxsin müdafiəsini gücləndirmək məqsədilə xüsusi işıqlandırma da nəzərdə tutulur (10, s. 74).

Distant dindirməni inkişaf etdirən İtaliya hal-hazırda videokonfrans sistemi xeyli genişləndirilmişdir. Hətta bu məqsədlə bir sıra məntəqələrdə, məxfi ərazilərdə, o cümlədən cinayətkar birliklərin üzvlərinin saxlandığı Asinara və Pyanosa adalarındakı həbsxanalarda analoji telekommunikasiya terminalları qurulmuşdur.

ABŞ-da isə yalnız dindirmə istintaq hərəkətinin deyil, hətta ümumiyyətlə ədalət mühakiməsinin distant şəkildə həyata keçirilməsinin mümkünlüyü araşdırma predmetinə çevrilmişdir. Belə ki, "distant ədalət mühakiməsi" adlı yeni konsepsiyanın qəbul edilməsi fikri irəli sürülmüşdür. Distant ədalət mühakiməsinə misal olaraq, İtaliyada Amerika məhkəmə və hüquq mühafizə orqanlarının iştirakı ilə cinayət işinin baxılmasını göstərmək olar. Belə ki, İtaliya və Amerika məhkəmələri Floridada vergi məmurunu öldürən İtaliya vətəndaşı barəsində cinayət işinin baxılmasında əməkdaşlıq etmişdilər. ABŞ-da törətdiyi bu cinayət əməlinə görə ölüm cəzası nəzərdə tutulduğu üçün İtaliya şəxsi ABŞ-a verməkdən imtina etmişdi və öz qanunvericiliyinə uyğun olaraq cinayət işi başlamışdı. Öldürülən şəxsin həyat yoldaşı cinayət işi üzrə əsas şahidlərdən biri olmasına baxmayaraq, xəstəlik üzündən onun İtaliyaya gəlməsi mümkün deyildi. Buna əsaslanaraq, distant dindirmə keçirilmişdi və qadın Mayami federal məhkəməsində video konfrans vasitəsilə öz ifadəsini vermişdi.

Dindirmə istintaq hərəkətinin Distant şəkildə həyata keçirilməsi yeni bir sahə olduğundan mövcud prosesual problemlərlə yanaşı taktiki problemlər də mövcuddur. Bu da başadüşülən bir haldır. Çünki distant dindirmə cinayət təqibi üçün yeni bir sahədir və tətbiq olunduqca boşluqlar ortaya çıxacaq və həmin boşluqların aradan qaldırılması mümkün olacaqdır.

Distant dindirmənin taktiki tətbiqi ilə həyata keçirilən prosesdə adi prosesdə iştirak edən şəxslərlə yanaşı, video əlaqənin keyfiyyətini təmin edən mütəxəssislərin də iştirakı zəruridir (7, s. 96). Bu mütəxəssislər video əlaqənin keyfiyyətinə cavabdeh olmaqla işin nəticəsində marağı olmayan şəxslər olmalıdırlar. Buna görə də Distant dindirmə zamanı dindirilən şəxsə verilən ilk sual da məhz bu keyfiyyətlə bağlı olur: Belə ki, Distant dindirməyə başlamamışdan öncə dindirilən şəxsdən səsin və görüntünün keyfiyyətinə etirazının olub-olmaması soruşulmalıdır. Bu etiraz hətta dindirməni həyata keçirən şəxs tərəfindən də verilə bilər. Yalnız etiraz olmadıqdan sonra dindirmə prosesi aparılmalıdır. Etiraz olduqda isə səsin və video görüntünün keyfiyyətinin yaxşılaşdırılana kimi dindirmə təxirə salınmalıdır.

Hər hansı istintaq hərəkəti keçirilərkən protokolun tərtibi qanunvericiliyin tələbidir. Distant dindirmə də həyata keçirilərkən protokolun tərtibi zəruridir. Bu zaman protokolun tərtibinin spesifik xüsusiyyətləri vardır. Belə ki, protokol dindirilən şəxsin olduğu dövətdə çap olunmalı, dindirilən şəxs onu imzalamalı və imzalı protokol skan edilərək dindirən şəxsə göndərilməlidir. Dindirilən şəxsin imzasının həqiqiliyinə gəldikdə isə, bu o zaman məqbul hesab olunur ki, ifadə verənin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsinə cavabdeh olan dövlətin səlahiyyətli orqanı həmin imzanı təsdiq etmiş olsun (9, s. 57).

Distant dindirmə ilə bağlı problemlərdən biri də bu yolla əldə olunmuş məlumatların sübut qismində tanınması məsələsidir. Distant dindirmənin əleyhdarları hesab edirlər ki, distant dindirmə zamanı cinayət təqibinin bilavasitəlik prinsipi pozulduğu üçün bu zaman əldə olunan məlumatlar sübut qismində istifadə edilə bilməz. Lakin fikrimizcə, distant dindirmənin əleyhdarlarının bu mövqeyi qəbul edilməzdir və birtərəfli yanaşmadır (6, s. 27).

Ümumiyyətlə, cinayət işi üzrə istənilən məlumat sübutların mümkünlük, mötəbərlik, qanunilik

və aidlik tələblərinə cavab verirsə, sübut kimi qəbul oluna bilər. Burada bilavasitəlik prinsipinin pozulmasına yol verilmir. Çünki distant dindirmə zamanı dindirilən şəxs həm dindirən şəxs, həm də prosesin digər iştirakçıları üçün əlyətəndir və o, iş üzrə əhəmiyyətli olan bütün hallarla bağlı dindirilə bilər.

Video konfransın gedişatının qeyd edilməsi məcburidir. Belə qeydiyyat texniki cihazların köməyiylə həyata keçirilir və cinayət işi materiallarına əlavə olunur. Həmin video və audio yazılar sonradan dindirilən şəxsin kimliyi barədə şübhə yarandığı hallarda eyniləşdirmə məqsədilə istifadə oluna bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi. Bakı, Digesta, 2016.
2. Cavadov A.İ. Dindirmə kriminalistik informasiyanın mənbəyi kimi // Elm və Təhsil, 2005, №16, s. 74-82.
3. "Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında" Avropa Konvensiyası, Strasburq, 1959, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800656cf>.
4. "İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan davranış və cəza növlərinə qarşı" Konvensiya, 1984, http://www.justice.gov.az/view_hr.php?id=4.
5. Ukrayna Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 2012-ci il. <http://kodeksy.com.ua/ka/upku-2012.htm>.
6. Будников В.Л. Видеопозаказание в уголовном процессе России // Мировой судья. 2010. N 9. С. 15
7. Волеводз А.Г. Правовые основы взаимной правовой помощи по уголовным делам с использованием видеоконференц-связи // Самара, 2003. Вып. 1. С. 70 - 96; URL: <http://www.mgimo.ru/files/114971/114971.pdf> (дата обращения: 10.10.2013).
8. Шиплюк В.А. Использование видеоконференц-связи при осуществлении правовой помощи по уголовным делам // КриминалистЪ. 2012. N 1. С. 56.
9. Рыжаков А.П. Допрос свидетеля (потерпевшего) с помощью систем видеоконференц-связи: науч.-практ. коммент. к Федер. закону от 20 марта 2011 г. N 39-ФЗ. URL: <http://rud.exdat.com/docs/index-624257.html?page=12#482298> (дата обращения: 13.10.2013).
10. Корхонен Ю., Веняляйнен М. Видеоконференц-связь в международной правовой помощи по уголовным делам. URL: <http://www.om.fi/Etusivu/Perussaannoksia/Kvoikeusaru> (дата обращения: 30.11.2010).
11. Желтухин Е. Видеоконференц-связь: требование времени или повод для злоупотреблений? // Судебно-юридическая газета. 2012. 20 авг.; URL: <http://sud.ua/newspaper/2012/08/20/41817-videokonferentsyaz> (дата обращения: 10.10.2013).
12. Смирнов М.И. Дистанционное проведение допроса: перспективы развития, Одесса: Юрид. литература, 2001. – С. 181-189.

Товпеко Яна Константиновна

*Аспирант Института государства и права им.
В. М. Корецкого НАН Украины*

К ВОПРОСУ О ПРАВЕ МЕНЬШИНСТВ НА ТОЛЕРАНТНОЕ ОТНОШЕНИЕ

Поощрение обеспечения толерантности, уважения чести и достоинства личности, а также признание каждого человека, его прав и свобод высшей социальной ценностью являются не только важными гарантиями реализации прав и свобод человека и гражданина, но и основополагающими принципами, предусмотренными как правозащитными документами международного значения, так и законодательствами преимущественного большинства государств. Будучи не только одним из ключевых принципов права в целом, но и принципом применения конституционно-правовых норм о правах человека, толерантность тесно связана с такими категориями как равенство, справедливость, гарантированность прав и свобод.

Важность и актуальность данной темы не нужно особенно доказывать, поскольку исследование значения принципа толерантности в контексте прав и свобод человека и гражданина и выявление проблемных вопросов реализации данного принципа по отношению к ряду социально уязвимых категорий граждан, а именно представителей разнообразных групп меньшинств, непосредственно способствует формированию атмосферы взаимного уважения в обществе и утверждению демократического процесса, становление которого приобретает особую актуальность в течение последних десятилетий. Исследование такого феномена как толерантность имеет не только теоретико-познавательное, а также и практическое значение, исходя из ее незаменимой роли в модели гражданского общества и правового государства.

Толерантность неотъемлемо связана с концепцией прав человека. В современном понимании толерантность предполагает признание и чествование прав и свобод человека, которые являются по сути ее правовым мерилем. Эта взаимосвязь закреплена во многих международных актах. В преамбуле Всеобщей декларации прав человека 1948 г. говорится, что признание достоинства, присущего всем членам человеческой семьи, и равных и неотъемлемых прав их является основой свободы, справедливости и всеобщего мира, и пренебрежение и презрение к правам человека привели к варварским актам, которые возмущают совесть человечества.

Аналогичный подход демонстрируется и в Декларации принципов толерантности, утвержденной резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г., положение которой определяет, что толерантность - это обязанность способствовать утверждению прав человека, плюрализма (в том числе культурной плюрализма), демократии и правопорядка; толерантность - это понятие, означающее отказ от догматизма и абсолютизма, утверждение норм, закрепленных в международно-правовых актах в области прав человека. Рассматривая толерантность как уважение, содействие и понимание богатого многообразия культур нашего мира, форм самовыражения и самоутверждения человеческой личности, а также обязанность спрятать утверждению прав человека, плюрализма, демократии и правопорядка (ст. 1), государства-члены определили основные принципы реализации данного принципа и взяли на себя обязательства спрятать формированию психологии толерантности и ненасилия с помощью эффективных средств предотвращения проявлений нетерпимости, в частности воспитания, программ и учреждений в области образования, науки, культуры и коммуникации.

Приняв важный для чествования прав и свобод человека и гражданина документ, ЮНЕСКО провозгласила определяющую сентенцию: «Толерантность - это единство в многообразии. Это не только моральный долг, но и политическая и правовая потребность. Толерантность - это то, что делает возможным достижение мира, способствует переходу от культуры войны к культуре мира».

Исходя из социальных сфер человеческого бытия, в научной литературе говорят о типологизации толерантности, которая предусматривает такие ее виды, как: политическая, межнациональная, расовая, религиозная, гендерная, возрастная, физиологическая, образовательная, географическая, сексуально-ориентированная и маргинальная толерантность. Это безусловно было принято во внимание при разработке ряда основных нормативно-правовых актов в сфере прав человека международного значения.

18 декабря 1992 г. резолюцией 47/135 Генеральной Ассамблеи ООН была принята Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам, согласно ст. 1 которой государства охраняют на их соответствующих территориях существование и самобытность национальных или этнических, культурных, религиозных и языковых меньшинств и поощряют создание условий для развития этой самобытности. Данная Декларация прямо не закрепила положение про право национальных или этнических, религиозных и языковых меньшинств на толерантное отношение, однако признание и охрана их права на существование и самобытность, предусмотренные ее статьей, фактически означают необходимость принятия мер государствами по достижению цели обеспечения толерантности к меньшинствам, так как признание легитимности законных интересов других и является одной из оставляющих проявления толерантного отношения.

Важность поощрения толерантности по отношению к национальным меньшинствам на международном уровне отражена в Рамочной конвенции о защите национальных меньшинств Совета Европы, подписанной 1 февраля 1995 р., которая провозгласила защиту национальных меньшинств и прав и свобод лиц, принадлежащих к этим меньшинствам, неотъемлемой частью международной защиты прав человека и входящей в сферу международного сотрудничества, прямо запретив дискриминацию по соответствующему признаку, политику или практику, направленную на ассимиляцию лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, против их воли, а также принятие таких мер, которые повлияли бы на структурный состав населения в районах проживания лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, и были бы направлены на ограничение прав и свобод, вытекающих из принципов, закрепленных в настоящей рамочной Конвенции.

6-9 ноября 2006 года в г. Джокьякарта (Индонезия) группой профильных экспертов, в которую вошли бывший Верховный комиссар ООН по правам человека М. Робинсон, члены комитетов ООН, независимые эксперты, судьи, ученые-правоведы, был принят важный антидискриминационный документ, разработанный с учетом широко документированных практик нарушений прав человека по всему миру, - Джокьякартские принципы, охвативший широкий спектр стандартов в области прав человека и их применение в отношении сексуальных меньшинств, а также содержащий перечень из двадцати девяти принципов с рекомендациями государствам по реализации каждого для предупреждения и противодействия дискриминации по признакам сексуальной ориентации и гендерной идентичности.

Важность практической реализации религиозными институтами и внеконфессиональными организациями принципов толерантности и равенства в отношении меньшинств предусмотрена также положениями Монреальской декларации о правах ЛГБТ 2006 г. Как и Джокьякартские принципы, данный документ закрепляет принципы применения норм о правах человека и определяет толерантность основополагающим принципом реализации норм о правах человека в отношении меньшинств как наименее социально защищенных групп.

Социальная толерантность (от лат. *tolerantia* - терпение, выносливость) - это социологический термин, который означает осознание и предоставления другим их права жить в соответствии с собственным мировоззрением и служить ценностям их самобытной культуры. Социальная толерантность означает принятие, правильное понимание и уважение других культур, способов самовыражения и проявления человеческой индивидуальности, в том числе в этнонациональной и конфессиональной сфере, сфере гендерных и межполовых отношений (3).

В социально-психологическом смысле толерантность понимается как склонность или готовность к сдержанной, терпимой реакции на определенные воздействия среды, выявление оптимистичного и позитивного отношения к миру, к разным мнениям и взглядам, беспристрастность к другим людям и к событиям. Толерантность выражается в умении реалистично воспринимать окружающих людей, уважении их индивидуальности, и противоречит стремлению доминировать над ними. Толерантному отношению характерны бесконфликтность, демократический стиль общения с окружающими, уважение ценностей других людей. Важным является понимание уникальности другого человека, предмета либо явления, которая воспринимается со всеми неповторимостями и особенностями (4).

Как отмечает, И. В. Моран, основой толерантности является открытость мысли и общения, личная свобода индивида и признание прав и свобод другого человека (9). Именно поэтому толерантное отношение рассматривается в качестве альтернативы единомыслия, монидеологии, авторитарного мышления и являет собой социальную ценность, которая способствует реализации прав человека, свободе и безопасности.

Важно подчеркнуть, что толерантность - это не уступка или снисхождение, а прежде всего активная позиция, которая формируется на основе признания универсальных прав и свобод человека (6). Трактую толерантность в качестве пассивной позиции, Ю. Ищенко отмечает такие деструктивные проявления толерантности, как: равнодушие, подлость (в случае проявления толерантности по отношению к преступным действиям), беспринципность (нейтральное отношение к любой точке зрения по причине отсутствия собственных убеждений) и индифферентность (позиция, выражающая безразличие, равнодушие, отрешенность), снисходительность и превосходство (11). Однако, исходя из данного подхода, речь идет скорее о терпимости, нежели о толерантности. Следует отметить, в научной литературе принято разделять данные понятия.

Касательно соотношения применяемых в юридической литературе терминов «принцип терпимости» и «принцип толерантности», в 1993 г. британский философ М. Даммит выдвинул аргумент: «Английское слово «tolerance», видимо, не очень хорошо подходит для обозначения той добродетели, которую пытается обозначить, поскольку таит в себе возможность смешения со словом «toleration» ... Терпимость идет от высшего к низшему; индивидуумы, которые получили преимущество из-за лучшего образования или окружения, терпеливо ведут с теми, кто знает меньше. Толерантность, в отличие от терпимости, уважает другого как равного, и испытывает гордость за то, что не относится к нему свысока; поэтому эту добродетель с меньшей вероятностью заблуждения называют уважением к другому... » (2).

По мнению А. Г. Асмолова, термин «терпимость» предусматривает способность, умение терпеть, мириться с чужим мнением, быть снисходительным к поступкам других людей, оно ассоциируется с пассивным принятием окружающей действительности, способностью «подставить вторую щеку», тогда как толерантное отношение проявляет себя активной жизненной позицией, предусматривающей защиту прав любого человека и отношение к проявлениям нетерпимости как к недопустимым (1).

В. А. Гупаловская и И. А. Черноба также разграничивают понятия терпимости и толерантности. Так, терпимость не предусматривает принятия позиции человека или самого человека с отличными взглядами. Иными словами, терпимость - это позиция «я не принимаю

Вашему мнению, не согласен с Вами, но не буду с Вами спорить, дискутировать, по крайней мере пока ...». Толерантность же означает взаимное согласие людей на основе дружеского и привязанности, принятия других такими, какие они есть, без осуждения и агрессии за отличные от собственных позиции, взгляды, ценности, свойства (4).

Согласно позиции В. Б. Нечереды, хотя толерантность в некоторых источниках и определениях отождествляется с понятием терпимости, однако все же не выступает пассивным покорным и безучастным соглашением с мнениями, взглядами и действиями других, не является покорным терпением. Так, преимущественное большинство педагогических исследований свидетельствует о связи толерантности с активной нравственной позицией во имя взаимопонимания между этносами, социальными группами, позитивного взаимодействия с людьми других культур, национальной, религиозной, социальной и иной среды (10).

А. А. Ставицкий, подчеркивая нетождественность понятий «толерантность» и «терпимость», оперирует термином «проблемная толерантность». Так, проблемная толерантность проявляется в случаях наличия негативных эмоций по отношению к соответствующему субъекта, которые подавляются личностью в результате таких факторов, как воспитанность, влияние референтной группы, наличие определенной выгоды, снисходительное отношение. Именно проблемная толерантность является проявлением терпимости в чистом виде, поскольку предполагает наличие побуждений к проявлению нетолерантного отношения, неприятия, враждебности, агрессии, однако данные импульсы с определенных оснований подавляются (12).

Таким образом, проявление пассивной позиции, основанной на снисходительности или беспринципности, согласно распространенному в научной литературе подходу более целесообразно считать проявлением именно терпимости, или же так называемой «конформной толерантности», под определением которой, как пишет А. А. Ставицкий, следует рассматривать исключительно внешнее проявление терпимого отношения при отсутствии внутренних убеждений и представлений, которые эту терпимость обуславливают. То есть, человек не проявляет своего истинного отношения к представителям национальных, этнических, религиозных, языковых и иных меньшинств, поскольку считает это социально неприемлемым. Следует отметить, что такая «толерантность» является ситуативной и поверхностной, поскольку исчезает при попадании личности в группу, в которой отрицательное отношение к представителям определенных меньшинств является нормой; при этом человек строит взаимодействие в соответствии с негативными стереотипами, которые господствуют в его сознании так как не должен сдерживать себя (12). Таким образом, анализ научной литературы указывает на то, что ученые-философы и правоведы не отождествляют вышеуказанные понятия.

Однако, по мнению И. А. Кресиной, трактовка толерантности как терпимости, которая часто подвергается критике из-за некорректного оттенка, указывающего на наличие негативных черт в манере поведения или формах коммуникации представителей другой культуры, не потеряла своей актуальности, ведь если действительно понимать толерантность как осознанную политическую стратегию, то терпимость, как бы это не выглядело парадоксальным, действительно уместна, поскольку нельзя надеяться на проявления безоговорочной любви и комплиментарности к представителям другой культуры. Безусловное принятие не всегда возможно и в условиях собственной культуры, тем более учитывая активное противостояние чужому, присущее любой культуре как определенную иммунную функцию, сохраняющую собственное (собственную культуру) в неприкосновенности (8).

Толерантность охватывает такие компоненты: когнитивный – знание про сущность толерантности, ее ценность в истории человечества, необходимость толерантного мышления и поведения для формирования гуманного общества; эмоционально-ценностный

– получение удовольствия от контакта с окружающим миром, потребность быть толерантным, широкий познавательный интерес и готовность приходить к взаимопониманию в межличностных отношениях; деятельно-поведенческий – использование принципов толерантности в повседневной жизни, их реализация на практике, умение сотрудничать и способность проявить заботу и уважение к другому. Толерантное отношение означает наличие потребности во взаимодействии с другими, понимание другого и позитивное к нему отношение, что и является социальной ценностью, обеспечивающей права и свободы человека, безопасность, признание индивидом, социальной группой, всего общества права другого на свободу убеждений и их свободное выражение, права на выражение своих интересов. Касательно определения толерантного отношения, обоснованным есть понимание его как личностной стратегии, которая является целостным проявлением личности на основе сформированности в ней когнитивного, эмоционально-ценностного и деятельно-поведенческого компонентов толерантности и объединяет в себе осознание сущности толерантности как модели взаимоотношений в обществе, желание использовать принципы толерантности в повседневной жизни, а также непосредственно поведенческую практику толерантности по отношению к отдельным индивидам, представителям различных социальных групп, в том числе меньшинств, обществу в целом (10).

Демократическое государство предполагает установление благоприятных условий реализации права меньшинств на толерантное отношение и культивирование его в качестве социальной ценности. Следует отметить взаимосвязь толерантности не только непосредственно с демократией, но и с доктриной мультикультурализма, что отмечается в научной литературе.

Мультикультурализм есть принципом, идеологией, политикой, которые признают и поддерживают определенным образом институционализированное или неинституционализированное культурное многообразие. Данная концепция предполагает: признание культурного многообразия нормой современного общества, преодоление мифа о том, что многообразие способно привести к расколу общества; признание коллективных прав этнонациональных групп на сохранение и развитие своей культуры; позитивные действия государства на поддержку тех культур, которые практикуются меньшинствами. Согласно широкому подходу понятие мультикультурализм используют для обозначения политики не только касательно этнических, но и языковых, религиозных, региональных, сексуальных и других культурных идентичностей (7).

Формирование политики мультикультурализма осуществляется именно на основе практической реализации принципа толерантности с акцентом на силе единства не в однообразии, а в разнообразии, осознание чего является необходимым компонентом устройства эффективной политики государства в полиэтническом, мультикультурном обществе (8). Подчеркивается также, что феномен толерантности – один из наиболее важных, сущностных элементов принципа «единство в многообразии», который способствует искоренению остатков тоталитаризма как в методах государственного управления, так и сознании рядовой общественности, а также поощрению демократических процессов (11). Данный принцип является девизом Европейского Союза, демонстрирующим объединение в совместных усилиях во благо мира и процветания, и восприятия множества различных культур, традиций и языков в Европе позитивным фактором для всего континента. Единство в многообразии есть также формулой для многонационального государства Россия и преимущественного количества ряда других государств мира.

На интересный аспект обращает внимание А. Захарова, говоря о праве человека на ненависть, как и на любое другое чувство, однако и об отсутствии права на травлю и насилие (5). Это в свою очередь подтверждает, что требование толерантности к меньшинствам не только не нарушает границ прав человека, но и способствует их соблюдению. Право как

регулятор общественных отношений не может применяться с целью непосредственного изменения субъективного мнения касательно представителей тех или иных меньшинств, однако сама современная концепция прав человека прямо указывает на важность принятия мер для борьбы с дискриминацией по различным признакам и провозглашает достоинство и ценность человеческой личности.

При этом, учитывая, что толерантность произрастает из осознания границ прав и свобод другого, в научной литературе все же отмечается необходимость установления определенных границ самого действия принципа толерантности и оправдания нетолерантности в случае, когда принципы и нормы безопасности человека или государства, основные права и свободы попадают под влияние со стороны сил, пытающихся разрушить личностную и культурную идентичность индивидов и сообществ, или даже государства, основанного на общепризнанных ценностях и нормах морали и права (11).

Будучи неотъемлемо связанной с концепцией прав и предполагая признание и осуществление прав и свобод человека и гражданина, толерантность является основополагающим принципом применения конституционно-правовых норм о правах человека. Взаимосвязь демократии, защиты от дискриминации, мультикультурализма и толерантности закреплена в ряде основных актов по правам человека международного значения. Толерантное отношение к представителям меньшинств как признание права другого на свободу убеждений и их свободное выражение является предпосылкой достижения гармонии в обществе и важной гарантией успешности дальнейшего становления демократического процесса в государстве.

Источники:

- (1) Асмолов А. Г. О смысле понятия «толерантность» [Электронный ресурс] / А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. – Режим доступа : http://ciet.org.ua/docs/sbornik/204-208_asmolov.doc
- (2) Бандурка А. Толерантність чи терпимість? [Электронный ресурс] / А. Бандурка // Українська правда. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/03/3/6959888/>
- (3) Батанов О. В. Права меншин в умовах глобалізації: проблеми становлення та реалізації / О. В. Батанов // Часопис Київського університету права. – 2013. - № 4. – С. 7-12.
- (4) Гупаловська В. А. Толерантність як особистісна властивість / В. А. Гупаловська, І. А. Чорноба // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2013. Психологія, Вип. 45. - С. 47.
- (5) Захарова О. Толерантність, ненависть і маніпуляції [Электронный ресурс] / О. Захарова // Українська правда. – Режим доступа : <http://life.pravda.com.ua/columns/2016/03/5/208871/>
- (6) Кодекс толерантності. Нормативно-правові документи, що встановлюють права етнічних громад та регулюють діяльність національно-культурних товариств в Чернівецькій області / упоряд. В. Старик, Т. Халавка. – Чернівці: Товариство «Український народний дім в Чернівцях», 2010. – 144 с.
- (7) Колодій А. Ф. Доктрина мультикультуралізму: перспективи модифікації у нових державах із неконсолідованими націями / А. Ф. Колодій // Демократичне врядування. – 2011. – Вип. 8. – С. 55, 57.
- (8) Кресіна І. О. Толерантність як засаднича характеристика правового світогляду / О. І. Кресіна // Альманах права. – 2014. – Вип. 5. – С. 24.
- (9) Моран І. В. Поняття толерантності та основні підходи до її визначення // Наукові записки Національного університету «Острозька академія. Серія: Психологія і педагогіка – 2014. – Вип. 26. – С. 89.
- (10) Нечереда В. Б. Толерантне ставлення як складник просоціальної поведінки особистості / В. Б. Нечереда // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. - 2014. - Вип. 18(2). - С. 43-44.
- (11) Олійник О. В. Принцип «єдність через розмаїття»: переваги і вади / О. В. Олійник, В. Ф. Ятченко // Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки. - 2014. - Т. 19, Вип. 2. - С. 22.
- (12) Ставицький О. О. Толерантність та прояви гандикапності [Електронний ресурс] / О. О. Ставицький. – Режим доступа : http://stavitskyi.at.ua/publ/tolerantnist_ta_projavi_gandikapnosti/1-1-0-24.

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 228.2-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 53, 149.2.3 və 218-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

12 iyul 2016-cı il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Rövşən İsmayılov, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov, Mahir Muradov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim) və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Namiq Cəfərovun, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin sektor müdiri Nadir Sultanovun,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Azad Talıbovun,

mütəxəssis Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının hakimi İlqar Dəmirovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 228.2-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 53, 149.2.3 və 218-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssisin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 228.2-ci maddəsinin “yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında razılaşma olmadıqda bu hüquqa mülkiyyətçinin məhkəmə qaydasında tələbinə əsasən bazar qiyməti ilə müvafiq kompensasiya verməsi yolu ilə xitam verilə bilər” müddəasının Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Prosesual Məcəllə) 53, 149.2.3 və 218.3-cü maddələri ilə müqayisəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə qeyd edilmişdir ki, V.Həsənov cavabdeh T.Həsənovaya qarşı 6000 manat kompensasiya ödənilməklə evdən istifadə hüququna xitam verilməsi və evdən çıxarılma barədə iddia ilə Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsinə müraciət etmişdir.

Birinci instansiya məhkəməsi iddianı təmin etmədiyindən, iddiaçı həmin qətnamədən apellyasiya şikayəti vermişdir. Apellyasiya məhkəmə icraatı zamanı iddiaçı məhkəməyə ərizə ilə müraciət edərək kompensasiya məbləğini 8000 manatadək artırmaq istədiyini bildirmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi kompensasiya məbləğinin artırılması təklifinə dair ərizəni qəbul etməkdən imtina etmiş, bunu onunla əsaslandırılmışdır ki, kompensasiyanın məbləğinin artırılması iddia predmetinin dəyişdirilməsini ehtiva edir, apellyasiya məhkəmə icraatı zamanı iddia predmetinin dəyişdirilməsinə isə mülki prosessual qanunvericiliklə yol verilmir.

Bu səbəbdən iddiaçı yenidən Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsinə müraciət edərək 8000 manat kompensasiya ödənilməklə evdən istifadə hüququna xitam verilməsi və evdən çıxarılma barədə iddia qaldırmışdır.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi ikinci iddia üzrə işə baxarkən, Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsinin “yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında razılaşma olmadıqda bu hüquqa mülkiyyətçinin məhkəmə qaydasında tələbinə əsasən bazar qiyməti ilə müvafiq kompensasiya verməsi yolu ilə xitam verilə bilər” müddəasının Mülki Prosessual Məcəllənin 53, 149.2.3 və 218.3 maddələri ilə müqayisəli şəkildə Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən şərh edilməsinin zəruri olduğu qənaətinə gəlmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi müraciətdə qeyd etmişdir ki, Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan kompensasiya məbləğinin iddianın predmetinə daxil olub-olmaması məsələsinə dair məhkəmə təcrübəsində vahid yanaşma mövcud deyildir. Bu isə həmin işlərə ağılabatan müddətdə baxılmasında çətinliklər yaradır və hüquqi müəyyənlik prinsipinin pozulmasına səbəb olur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə qaldırılan məsələnin düzgün həlli və belə işlərə baxılarkən hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin olunması məqsədilə, ilk növbədə, yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi zamanı kompensasiya məbləğinin bazar qiymətinə uyğun müəyyən edilməsi məsələsinə aydınlıq gətirilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir sıra qərarlarında qeyd etmişdir ki, hüquqi müəyyənlik prinsipi hüququn aliliyinin əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi çıxış edir. Hər bir qanunun və ya onun hər hansı bir müddəasının hüquqi müəyyənlik prinsipinə cavab verməsi olduqca vacibdir. Bunun təmin edilməsi üçün hüquq normaları birmənalı və aydın olmalıdır, xüsusilə məhkəmə təcrübəsində vahid qaydada tətbiq edilməlidir. Bu isə öz növbəsində hər kəsə onun hüquq və azadlıqlarının müdafiə olunacağına, hüquq tətbiq edən hərəkətlərinin isə proqnozlaşdırıla bilən olacağına əminlik verməlidir (N.Əbilovun şikayəti üzrə 13 iyun 2008-ci il tarixli; “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 3 iyun 2013-cü il tarixli; “Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun bəzi müddələrinin şərh olunmasına dair” 28 yanvar 2014-cü il tarixli Qərarlar).

Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququnun əmələ gəlməsi, həyata keçirilməsi şərtləri və xitamı mülkiyyətçi ilə bağlanan, notariat qaydasında təsdiqlənən yazılı razılaşma ilə müəyyənləşdirilir. Yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında razılaşma olmadıqda bu hüquqa mülkiyyətçinin məhkəmə qaydasında tələbinə əsasən bazar qiyməti ilə müvafiq kompensasiya verməsi yolu ilə xitam verilə bilər.

Qeyd edilməlidir ki, mülki qanunvericilikdə kompensasiya maddi və mənəvi xüsusiyyət daşıyır və mülki hüquq münasibətlərində bir neçə formada çıxış edir:

- mülki-hüquq öhdəliklərinin pozulması nəticəsində zərəri naturada qaytarmaq imkanı olmadıqda həmin zərərin əvəzinin ödənilməsi;
- sifarişçinin öhdəliyi yerinə yetirənin təqsiri nəticəsində həmin öhdəliyin icrasına marağının itirildiyi halda;
- qanunvericiliklə nəzərdə tutulan digər hallarda “əmlak itkilərinin” pulla əvəzinin ödənilməsi və s.;
- mənəvi zərərin ödənilməsi;

· habelə qanunvericiliklə nəzərdə tutulan əmlak, qeyri əmlak, əmək və digər münasibətlərdə dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsi.

Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənzildən istifadə hüququna müvafiq kompensasiya verilməsi yolu ilə xitam verilməsini də müəyyən qədər əmlak itkilərinə aid etmək olar. Belə ki, kompensasiya verilməsi yolu ilə yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi bir tərəfdən mülkiyyət hüququnun qorunmasına yönəlir, digər tərəfdən isə əmlakdan istifadə hüququnun itirilməsi ilə nəticələnir.

Qanunverici Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsində istifadə hüququna xitam verilməsi zamanı kompensasiyanın bazar qiymətinə uyğun ödənilməsini müəyyən etmişdir.

Mülkiyyətçi istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında iddia qaldırarkən öz iddiasında kompensasiya məbləğini göstərə və ya göstərməyə bilər. Lakin iddia ərizəsində kompensasiya məbləğinin göstərilib-göstərilməməsindən aslı olmayaraq, işə baxan birinci instansiya məhkəməsi hər bir halda Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsinin tələblərinə və Mülki Prosesual Məcəlləyə müvafiq olaraq kompensasiyanın məbləğini bazar qiymətinə uyğun müəyyən etməlidir.

Belə ki, Mülki Prosesual Məcəllənin 76.1 və 76.2-ci maddələrinə əsasən, tərəflərin tələb və etirazlarını əsaslandırmaq hallarının və işi düzgün həll etmək üçün əhəmiyyəti olan başqa halların mövcud olduğunu və ya olmadığını məhkəmə müəyyən edərkən bu Məcəllədə və başqa qanunlarda müəyyən olunmuş qaydada əldə etdiyi məlumatlar sübutlar hesab olunur. Bu məlumatlar yazılı və maddi sübutlarla, ekspertlərin rəyləri ilə, yerində müayinə keçirməklə, səs və video yazıları ilə, şahidlərin ifadələri ilə, işdə iştirak edən şəxslərin izahatları ilə müəyyən edilir.

Eyni zamanda, mülki prosesual qanunvericilikdə müəyyən edilmişdir ki, hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir. İşdə olan sübutlar əsasında işə baxmaq mümkün olmadıqda, məhkəmə zəruri əlavə sübutlar təqdim etməyi tərəflərə təklif edə bilər. Sübutlar işdə iştirak edən şəxslər tərəfindən birinci instansiya məhkəməsinə təqdim edilir. İşdə iştirak edən şəxsin işdə iştirak edən və iştirak etməyən şəxslərdən və ya orqanlardan onlarda olan zəruri sübutları müstəqil əldə etmək imkanı olmadıqda o, həmin sübutları tələb etmək barədə vəsatətlə məhkəməyə müraciət edə bilər. Vəsatətdə bu sübutlarla iş üçün əhəmiyyətli olan hansı halların müəyyən edilməsi, sübutların əlamətləri və olduğu yer göstərilməlidir. Zəruri olan hallarda məhkəmə işdə iştirak edən şəxsə sübutun əldə edilməsi üçün sənəd verə bilər. Məhkəmənin tələb etdiyi sübutu onda olan şəxs bilavasitə məhkəməyə göndərir, yaxud məhkəməyə çatdırmaq üçün sorğunu təqdim edən şəxsə verir. Məhkəmə işin gedişində təqdim olunmuş ancaq o sübutları qəbul edir və nəzərə alır ki, onlar işdə tərəflərin tələblərini müəyyən edən faktlarla və hallarla əlaqədardır. Məhkəmə sübutlara obyektiv, qərəzsiz, hərtərəfli və tam baxdıqdan sonra həmin sübutlara tətbiq edilməli hüquq normalarına müvafiq olaraq qiymət verir. Heç bir sübutun məhkəmə üçün qabaqcadan müəyyən edilmiş qüvvəsi yoxdur (Mülki Prosesual Məcəllənin 77.1, 77.3, 78.1, 78.2, 80, 88-ci maddələri).

Beləliklə, yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında iddiaya baxan birinci instansiya məhkəməsi mülki prosesual qanunvericiliyin yuxarıda qeyd olunan normalarına müvafiq olaraq kompensasiyanın məbləğini bazar qiymətinə uyğun müəyyən etməlidir.

Mülki Prosesual Məcəllənin 218.1 və 218.3-cü maddələrinə görə isə qətnamə çıxarıldıqda hakim sübutları qiymətləndirir, iş üçün əhəmiyyətli olan nə kimi halların müəyyən edildiyini, nə kimi halların müəyyən edilmədiyini, tərəflərin hansı hüquqi münasibətdə olmalarını, həmin iş üzrə hansı qanunun tətbiq edilməli olduğunu və iddianın təmin olunub-olunmadığını müəyyən edir. Hakim işdə iştirak edən şəxslərin verdiyi tələblər üzrə qətnamə çıxarır.

Qeyd olunan maddələrin mənasına görə, işə baxan məhkəmə iş üzrə toplanmış və məhkəmə iclasında tədqiq olunmuş sübutları qiymətləndirməlidir. Bunun üçün işin konkret halları və həmin halları təsdiq edən, işin həlli üçün əhəmiyyətə malik olan sübutlar müəyyən olunmalıdır. Eyni zamanda, məhkəmə qətnamə çıxararkən iddia tələblərindən kənara çıxmamalı və iddiaçının dispoitiv hüququnu pozmamalıdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun hüquqi mövqeyinə görə, məhkəmə, özü tərəfindən müəyyən olunmuş işin hallarını və qənaətini formalaşdıran sübutları, bu və ya digər sübutları rədd etmək üçün istinad etdiyi dəlilləri və rəhbər tutduğu qanunları qətnamədə göstərməklə onu hüquqi cəhətdən əsaslandırmaqlıdır. Məhkəmə sübutları sadalamaqla kifayətlənməməli, hər bir sübutu, o cümlədən şahid ifadələrinin məzmununu qətnamədə şərh etməli, sübutları əlaqələndirməli, araşdırılan sübutların qəbul edilib-edilməməsinin səbəblərini aydın göstərməlidir (S.Əliyevanın şikayəti ilə əlaqədar 31 may 2006-cı il tarixli Qərar). Dispozitivlik prinsipinə gəldikdə isə Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, hüququn hamılıqla qəbul olunmuş dispozitivlik adlanan bu prinsipi onu nəzərdə tutur ki, müdafiə üçün məhkəməyə müraciət etmək və ya etməmək, iddia qaldırmaq və onu geri götürmək, yaxud da tələb olunan müdafiənin həcmi müəyyən etmək şəxsin özündən asılı olmalıdır. Bundan irəli gələrək, öz məqsədinə nail olmaq üçün prosesual vasitələri seçmək də onun sərbəst sərəncamında olmalıdır ("Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 420-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair" 28 fevral 2012-ci il tarixli Qərar).

Beləliklə, birinci instansiya məhkəməsi bazar qiymətinə uyğun olaraq kompensasiya verilməsi yolu ilə istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında iddianı təmin edərkən mülkiyyətçinin həmin məbləğin ödənilməsi barədə razılığını nəzərə almalıdır. Bu halda mülkiyyətçi məhkəmə tərəfindən mülki prosesual qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən edilmiş bazar qiymətinə uyğun kompensasiya məbləği ilə razılaşa və ya razılaşmaya, öz iddiasından imtina edə, yaxud onun iddiası təmin olunmadığı təqdirdə yuxarı instansiya məhkəmələrinə şikayət verə bilər. Bazar qiymətinə uyğun olaraq kompensasiya məbləğinin ödənilməsinə dair iddiaçının razılığı nəzərə alınmadan iddianın təmin edilməsi onun məhkəməyə müraciət etməsini əhəmiyyətsiz edər və dispozitiv hüququnu pozmuş olar.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu L.İ.Binnətovanın şikayəti üzrə 8 may 2008-ci il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, dispozitivlik prinsipi işdə iştirak edən şəxslərin, ilk növbədə tərəflərin iş materiallarından və prosesual hüquqlardan maraqlarına uyğun sərbəst istifadə etməsinin mümkünlüyünü nəzərdə tutur. Buna uyğun olaraq iddianın qaldırılması, onun əsasının və predmetinin müəyyənləşdirilməsi, habelə iddiadan imtina edilməsi iddiaçının iradəsindən asılıdır.

Müraciətdə qaldırılan kompensasiya məbləğinin iddianın predmetinə daxil olub-olmaması və həmin məbləğin yuxarı instansiya məhkəmələri tərəfindən dəyişdirilməsinin mümkünlüyü məsələsinə gəldikdə isə Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıları qeyd etməyi vacib hesab edir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu "Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 372.5-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 155, 156 və 372.4-cü maddələri ilə müqayisəli şəkildə şərh edilməsinə dair" 27 avqust 2012-ci il tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, prosesual qanunvericilikdə iddianı fərdiləşdirən iki elementə rast gəlmək olar: iddianın predmeti və onun əsası (Mülki Prosesual Məcəllənin 53 və 153-cü maddələri). Bu elementlər nəinki iddianı, həmçinin iş üzrə prosesin özünü konkretləşdirməyə, onun həcmi, xarakterini, məhkəmənin fəaliyyətinin istiqamətini və xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə imkan verir.

Mülki prosesdə iddianın predmeti dedikdə, iddiaçının, barəsində qərar qəbul olunmasını xahiş etdiyi subyektiv hüququ başa düşülür. İddianın predmetinə qanunla qorunan maraqları, o cümlədən bütövlükdə hüquq münasibətlərini aid etmək olar.

Təsbit olunmuş mülki hüquqların müdafiə vasitələrini nəzərə alaraq iddiaçı məhkəmədən:

- birincisi, cavabdehi hər hansı hərəkəti yerinə yetirməyə məcbur etməyi və ya belə hərəkəti etməkdən çəkindirməyi xahiş edə bilər.

Bu cür iddianın predmetini iddiaçının cavabdeh tərəfindən müvafiq öhdəliyin könüllü olaraq yerinə yetirilməməsi ilə əlaqədar müəyyən hərəkətləri tələb etmək hüququ təşkil edir. Məsələn, cavabdehdən pul vəsaitinin tutulması barədə iddianın predmetini iddiaçının bu pul məbləğinin alınmasına dair maddi subyektiv hüququ (tələb etmək hüququ) təşkil edir;

- ikincisi, iddiaçı məhkəmədən hüquq münasibətlərinin, subyektiv hüquqların və ya öhdəliklərin mövcudluğunu və ya onların olmamasını etiraf etməyi tələb edə bilər. Bu halda iddianın

predmetini hər hansı əşyaya, əqli fəaliyyət nəticələrinə dair müstəsna hüquqlara aid olan mülkiyyət hüququ, əqdin etibarsızlığı və s. təşkil edir;

- üçüncüsü, iddiaçının tələbi əsasında məhkəmə hüquq münasibətlərini dəyişdirir və ya onlara xitam verə bilər (Mülki Prosesual Məcəllənin 53-cü maddəsi). Bu zaman iddianın predmetini tərəflər arasında mövcud münasibətlərin dəyişdirilməsinə və ya onlara xitam verilməsinə dair iddiaçının birtərəfli iradə ifadəsi təşkil edir.

İddianın predmeti ilə iddianın obyektini fərqləndirilməlidir. İddianın obyektini - iddiaçının əldə etməyə çalışdığı maddi nemətdir: pul məbləği, qeyri-yaşayış sahəsi, sair konkret əmlak. İddianın obyektini iddianın predmetinə daxildir və müstəqil əhəmiyyət kəsb etmir. İddia tələbinin artırılması və ya azaldılması məsələsi qaldırıldığı zaman bütövlükdə iddianın predmetini deyil, yalnız maddi obyektin həcmi dəyişdirilir.

Qeyd olunmalıdır ki, kompensasiya verilməklə istifadə hüququna xitam verilməsi barədə iddianın predmetini iddiaçının mülkiyyət hüququ təşkil edir və iddiaçı, başqasının istifadə hüququ ilə yüklü olan evini yüklülükdən azad etməklə ev üzərindəki mülkiyyət hüququnu müdafiə etmək istəyir. Bu səbəbdən kompensasiyanın məbləğinin iddianın predmetinə aid edilməsinə düzgün hesab etmək olmaz. Həmçinin, kompensasiya verməklə istifadə hüququna xitam verilməsi barədə iddia verərkən mülkiyyətçi maddi nemət əldə etməyə çalışmır. Odur ki, kompensasiya həmin iddianın obyektini sayıla bilməz və Mülki Prosesual Məcəllənin 53-cü maddəsində nəzərdə tutulan iddia tələbinin həcmində artırılması və ya azaldılması kompensasiyanın məbləği ilə əlaqədar deyildir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan yaşayış sahəsindən istifadə hüququna kompensasiya verməklə xitam verilməsi mülkiyyətçinin subyektiv hüququdur. Bu halda kompensasiya tələb kimi yox, yalnız təklif kimi çıxış edir.

Digər tərəfdən, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, mülki prosesual qanunvericilik iddianın predmetini dəqiq göstərməklə prosesual qənaət prinsipini qorumuş olur. Prosesual qənaət prinsipi məhkəmə prosesinin uzadılmasının aradan qaldırılmasına, bir sıra prosesual institutların münasib hala gətirilməsinə, onların qanunvericiliklə daha dəqiq tənzimlənməsinə və tərəflərin tarazlaşdırılmış vəziyyətə gətirilməsinə yönəlmişdir. Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsində göstərilən kompensasiya məbləğinin iddianın predmetinə aid edilməməsi həmin işlərə baxılarkən məhkəmə prosesinin əsassız uzadılmasının qarşısının alınmasına xidmət edəcəkdir.

Kompensasiyanın məbləği iddianın predmetinə aid olmadığı üçün həmin məbləğin yuxarı instansiya məhkəmələri tərəfindən dəyişdirilməsi mümkündür. Lakin bu zaman məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, kompensasiya məbləğinin bazar qiymətinə uyğun olması birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən mülki prosesual qanunvericiliyin tələblərinə əsasən tədqiq olunmuş sübutlar əsasında müəyyən edilir. Bu baxımdan yuxarı instansiya məhkəmələri birinci instansiya məhkəməsinin müəyyən etdiyi kompensasiya məbləğini yalnız Mülki Prosesual Məcəllə ilə nəzərdə tutulan səlahiyyət hədləri çərçivəsində dəyişdirə bilərlər.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir: Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan yaşayış sahəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi üçün kompensasiyanın məbləği iddianın predmetinə daxil deyildir.

Birinci instansiya məhkəməsi belə işlərə baxarkən, iddia ərizəsində kompensasiya məbləğinin göstərilib-göstərilməməsindən asılı olmayaraq, kompensasiyanın məbləğini bazar qiymətinə uyğun olaraq müəyyən etməlidir.

Bazar qiymətinə uyğun olaraq kompensasiya verilməsi yolu ilə istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında iddianı təmin edərkən məhkəmə, mülkiyyətçinin həmin məbləğin ödənilməsinə dair razılığını nəzərə almalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, "Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 228.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan yaşayış sahəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi üçün kompensasiyanın məbləği iddianın predmetinə daxil deyildir.

2. Birinci instansiya məhkəməsi belə işlərə baxarkən, iddia ərizəsində kompensasiya məbləğinin göstərilib-göstərilməməsindən asılı olmayaraq, kompensasiyanın məbləğini bazar qiymətinə uyğun olaraq müəyyən etməlidir.

Bazar qiymətinə uyğun olaraq kompensasiya verilməsi yolu ilə istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında iddianı təmin edərkən məhkəmə, mülkiyyətçinin həmin məbləğin ödənilməsinə dair razılığını nəzərə almalıdır.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir oluna bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ
BİRİNCİ BÖLMƏ

SALAYEV AZƏRBAYCANA QARŞI
(Şikayət № 40900/05)
QƏRAR

STRASBURQ
9 noyabr 2010-cu il

Salayev Azərbaycana qarşı iş üzrə,

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə),

Xristos Rozakis, *Sədr*,

Nina Vajiç,

Anatoli Kovler,

Xanlar Hacıyev,

Din Spilman,

Corcio Malinverni,

Qeorqe Nikolau, *hakimlər*,

və *Bölmə Katibi* Soren Nilsendən ibarət tərkibdə Palatada iclas keçirərək,

18 oktyabr 2010-cu ildə qapalı müşavirə edərək,

həmin tarixdə qəbul edilmiş aşağıdakı qərarı elan edir.

PROSEDUR

1. İş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın ("Konvensiya") 34-cü maddəsinə əsasən, Azərbaycan vətəndaşı cənab Eldar Salayev ("ərizəçi") tərəfindən 10 noyabr 2005-ci ildə Məhkəməyə təqdim edilmiş Azərbaycan Respublikasına qarşı şikayət (№ 40900/05) əsasında başlanmışdır.

2. Hüquqi yardımla təmin olunmuş ərizəçini Bakıda vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan cənab M.Mustafayev təmsil edib. Azərbaycan Hökumətini ("Hökumət") onun nümayəndəsi cənab Ç.Əsgərov təmsil edib.

3. Ərizəçi konkret olaraq iddia etmişdir ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş azadlıq hüququndan məhrum edilib. Belə ki, onun şübhəli şəxs qismində həbsdə saxlanma müddəti qanunla nəzərdə tutulmuş qırx səkkiz saatlıq həddi aşılıb.

4. 28 noyabr 2006-cı ildə Birinci Bölmənin Sədri şikayət barədə Hökumətə məlumat verməyi qərara alıb. Həmçinin qərara alınıb ki, şikayətə mahiyyəti üzrə onun məqbuliyyəti ilə eyni vaxtda baxılsın (Konvensiyanın 29-cu maddəsinin 1-ci bəndi).

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1933-cü ildə anadan olub və Bakıda yaşayır.

6. Ərizəçi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının üzvü və sabiq prezidenti idi. O, fizika və riyaziyyat sahəsində elmi nailiyyətlərinə görə bir sıra sovet və Azərbaycan mükafatları ilə təltif olunub. Bir neçə dəfə SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilib və 1995-ci illə 2000-ci il arasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (Parlament) üzvü olub.

7. Nəzərdən keçirilən hadisələr baş verən vaxt o, pensiyaya çıxmışdır.

8. 27 oktyabr 2005-ci ildə ərizəçi bir neçə nəfər yüksək vəzifəli cari və sabiq dövlət məmurları,

eləcə də vəzifədə olan səhiyyə və iqtisadi inkişaf nazirləri və Milli Məclisin istefa vermiş sabiq spikeri tərəfindən dövlət çevrilişinə cəhdlə bağlı cinayət işində şahid qismində Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə (MTN) çağırıldı. İddia edildiyinə görə, bu dövlət çevrilişi cəhdi 6 noyabr 2005-ci il tarixli parlament seçkilərindən sonra kütləvi iğtişaşlar təşkil etməklə cari hökumətin devrilməsi yolu ilə həyata keçirilməli idi.

A. Ərizəçinin həbs olunmasının halları

1. Hadisələrə dair ərizəçinin versiyası

9. 27 oktyabr 2005-ci ildə, təxminən səhər saat 10-da ərizəçi könüllü surətdə MTN-in binasına gəlmişdir.

10. Ərizəçinin sözlərinə görə, oraya gəldikdən sonra zorla MTN-in binası daxilində saxlanıldı və nahar etmək üçün oranı tərk etməsinə icazə verilmədi. Bu müddət ərzində onun ailəsi ilə və ya özünün seçdiyi vəkillə əlaqə saxlamasına icazə verilmədi və sonradan o, dövlət tərəfindən təyin olunmuş vəkillə təmin olundu.

11. Saat 20:15-də MTN-in istintaq şöbəsinin baş müstəntiqi ərizəçinin və dövlət tərəfindən təyin olunmuş vəkilin iştirakı ilə onun qırx səkkiz saatlığa şübhəli şəxs qismində saxlanılması barədə tutma protokolu tərtib etdi. Müstəntiq qeyd etdi ki, ərizəçi Cinayət Məcəlləsinin 28, 220 və 278-ci maddələrinə uyğun olaraq kütləvi iğtişaşların təşkilinə və hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsinə cəhd etmə cinayətlərində şübhəli bilinir.

12. Ərizəçinin sözlərinə görə, o, bu sənədin ikinci səhifəsində öz əli ilə yazdı ki, bütün ittihamları inkar edir. Lakin onun vəkilinə bu iki səhifəli sənədin yalnız birinci səhifəsinin surəti verildi.

2. Hadisələrə dair Hökumətin versiyası

13. Ərizəçi cinayət işi çərçivəsində şahid qismində MTN-ə çağırıldı və təxminən səhər saat 10:45-də MTN-in binasına gəldi.

14. Onun müstəntiq tərəfindən dindirilməsi saat 11:40-da başladı və 14:30-dək davam etdi. Bu dindirmədən sonra müstəntiq ərizəçi ilə sözügedən cinayət işində təqsirləndirilən şəxsin üzləşdirilməsini həyata keçirməyi qərara aldı. Bu üzləşdirmə saat 17:10-da başladı və 18-dək davam etdi. Ərizəçinin dövlət tərəfindən təyin olunmuş vəkili MTN-in binasına saat 19:57-də daxil oldu və saat 20:15-də ərizəçinin şübhəli şəxs qismində qırx səkkiz saat müddətinə tutulması barədə protokol tərtib edildi.

15. Ərizəçi MTN-in binasına gəldiyi andan üzləşdirmə başa çatanaqədək onun azadlığı məhdudlaşdırılmadı. O, xüsusi otaqda və ya kamerada saxlanılmadı və ona MTN-in binasını tərk etmək qadağan olunmadı. Bundan başqa, o, şahidlər üçün otaqda idi (orada telefon xətti vardı) və dindirmə başa çatdıqdan sonra təxminən saat 14:30-da müstəntiq ona nahara getməsinə açıq-aydın təklif etməsinə baxmayaraq, ərizəçi nahara getmək istəməyərək qeyd etdi ki, oruc tutur.

B. Ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi

16. 29 oktyabr 2005-ci ildə Baş Prokurorluğun prokurorunun qərarı ilə ərizəçi Cinayət Məcəlləsinin 28, 220.1 və 278-ci maddələrində nəzərdə tutulan cinayət əməllərində rəsmən ittiham edildi.

17. 29 oktyabr 2005-ci il saat 17:30-da Nəsimi rayon məhkəməsinin hakimi ərizəçiyə qarşı irəli sürülmüş rəsmi ittihamlara və həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi barədə prokurorun təqdimatına istinad edərək, ərizəçi barəsində üç ay müddətinə həbs qətimkan tədbiri seçdi. Hakim bu tədbir üçün əsaslar qismində ərizəçinin ittiham edildiyi cinayət hərəkətlərinin ağırlığını, onun ədalət mühakiməsindən gizlənməsinin və istintaqa mane olmasının mümkünlüyünü göstərdi. Ərizəçi

barəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi ilə bağlı məhkəmə iclası MTN-in binasında keçirildi.

18. 31 oktyabr 2005-ci ildə ərizəçi Nəsimi rayon məhkəməsinin 29 oktyabr 2005-ci il tarixli qərarından şikayət verərək bildirdi ki, qanunla nəzərdə tutulmuş qırx səkkiz saatlıq maksimum müddət həddi aşılmaqla şübhəli şəxs qismində bir neçə saat müddətinə həbsdə saxlanılıb. O, daha sonra iddia etdi ki, məhkəmə iclasının MTN-in binasında keçirilməsi müvafiq qanunun pozuntusu olub, hakim sadəcə prokurorun arqumentlərinə əsaslanıb və ərizəçinin cinayət əməli törətdiyinə dair əsaslı şübhə olub-olmadığını müəyyən etmək üçün hər hansı sübutu müstəqil şəkildə qiymətləndirməyib. O, həmçinin qeyd etdi ki, məhkəmə həbs qərarını qəbul edərkən onun yaşını, səhhətini və şəxsiyyəti ilə bağlı digər halları nəzərə almayıb.

19. 02 noyabr 2005-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi Nəsimi rayon məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxladı. Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin həbsdə saxlanmasını təsdiqləyərək, onun ittiham edildiyi cinayət hərəkətlərinin ağırlığı və istintaqdan gizlənməsinin mümkünlüyü ilə bağlı birinci instansiya məhkəməsinin qənaətlərini təkrar etdi.

20. 16 noyabr 2005-ci ildə Baş Prokurorluğun təqdimatı əsasında Nəsimi rayon məhkəməsi ərizəçi barəsindəki həbs qətimkan tədbirini məhkəməyə qədər polis nəzarətinə götürülmə tədbiri ilə əvəz etdi.

21. Bu arada ərizəçi ciddi göz problemindən əziyyət çəkdiyinə görə Baş Prokurorluqdan xahiş etdi ki, onun Azərbaycanda mümkün olmayan təcili tibbi müalicə alması üçün ABŞ-a səfər etməsinə icazə verilsin. 15 fevral 2006-cı il tarixli məktubla Baş Prokurorluq ərizəçiyə məlumat verdi ki, onun məhkəməyə qədər Azərbaycanı tərk etməsi qadağan olunub.

22. Ərizəçinin adından Azərbaycanın hakimiyyət orqanlarına bir neçə məşhur alimin müraciətlərindən sonra (onlar ərizəçinin kor olacağına dair birbaşa riskin mövcud olduğunu iddia edir və hakimiyyət orqanlarından onun müalicə almaq üçün ölkəni tərk etməsinə icazə vermələrini xahiş edirdilər) 26 may 2006-cı il tarixli məktubla Baş Prokurorluq ərizəçiyə məlumat verdi ki, onun zəruri müalicə almaq üçün xaricə səfər etməsinə müstəsna qaydada icazə verilir.

23. Tərəflərlə son yazışmalar zamanı ərizəçiyə qarşı cinayət icraatının sonrakı mərhələləri barədə Məhkəməyə hər hansı məlumat təqdim edilməyib.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

24. İttiham elan olunması üçün barəsində tutulma haqqında qərar çıxarılmış şəxs, yaxud cinayət törətməkdə şübhəli bilindiyinə görə tutulmuş şəxs, yaxud da haqqında həbs, girov və ya ev dustaqlığı istisna olmaqla, qətimkan tədbiri seçilməsi barədə qərar çıxarılmış şəxs şübhəli şəxsdir (Cinayət Prosesual Məcəlləsinin ("CPM") 90.1-ci maddəsi). İş üzrə hər hansı əhəmiyyət kəsb edən hallardan xəbərdar olan şəxs ittiham tərəfindən ibtidai araşdırma zamanı çağırılıb şahid qismində dindirilə bilər və şahid cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək üçün gəlməli və dindirmədə ona məlum olan bütün hallar üzrə suallara tam və düzgün cavab verməlidir (95.1 və 95.1.4-cü maddələr).

25. CPM-in XVI fəslə digər məsələlərlə yanaşı, cinayət törətməkdə şübhəli bilinən şəxsin tutulmasına (bundan sonra, həmçinin "ibtidai həbs", bəzən isə "polis tərəfindən saxlanılma" adlandırılacaq) aiddir. Cinayət prosesində tutulma digər şəxslərlə yanaşı, aşağıdakı şəxslərə tətbiq oluna bilər: a) cinayət törətməkdə şübhəli olan şəxsə; və ya b) ittiham elan edilməli olan şəxsə və ya haqqında seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtlərini pozan təqsirləndirilən şəxsə (147.1-ci maddə). Digər hallarla yanaşı, şəxsin cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda; yaxud şəxsin cinayət törətməkdə ittiham olunması barədə cinayət təqibi orqanının müvafiq qərarı olduqda tutulma tətbiq edilə bilər (147.2.1-ci maddə).

26. CPM-in 148-ci maddəsi cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda şəxsin tutulmasına aiddir. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror şəxsin tutulmasını digər hallarla yanaşı, aşağıdakı hallarda tətbiq edə bilər: şəxs cinayət əməli törədərkən, yaxud bilavasitə cinayət əməli törətdikdən sonra cinayət başında yaxalandıqda; zərər çəkmiş, yaxud hadisəni görən şəxs cinayət əməlinin həmin şəxs

tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə; şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət əməlinin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən olunduqda (148.2.1-ci maddə).

27. 148.4-cü maddədə deyilir:

“Bu Məcəllənin 148.1 və 148.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan biri mövcud olduqda tutulma müvafiq cinayət işi başlananadək həyata keçirilə bilər. Cinayət işinin başlanmasına dair qərar şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənədək qəbul olunmazsa, tutulmuş şəxs dərhal azad olunmalıdır. Belə qərar qəbul olunsa da şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Tutulmuş şəxsə tutulduğu andan 48 saat keçənədək ittiham elan edilməli, həbslə bağlı prokurorun təqdimatı olduqda isə o, məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır”.

28. 153-cü maddəyə əsasən, tutulmuş şəxsin hüquqlarının təmin olunması üçün cinayət prosesini həyata keçirən müvafiq orqanlar digər hərəkətlərlə yanaşı, aşağıdakıları etməlidirlər: tutulmadan dərhal sonra şəxsə tutulmanın əsaslarını bildirmək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüquqlarını izah etmək (153.2.1-ci maddə); tutulmuş şəxsi təxirə salınmadan müvəqqəti saxlama yerlərinə gətirmək, tutulma faktını qeydə almaq, protokollaşdırmaq və onu tutulma protokolu ilə tanış etmək (153.2.2-ci maddə); tutulmadan dərhal sonra şəxsin tutulması barədə qohumlarına xəbər vermək hüququnu təmin etmək (153.2.4-cü maddə); şəxsə tutulduğu andan vəkili və qanuni nümayəndəsi ilə ləyaqətli şəraitdə ünsiyyət saxlamaq imkanı yaratmaq (153.2.5-153.2.8-ci maddələr) və s.

29. 153.3-153.4-cü maddələrdə deyilir:

“153.3. Tutulmuş şəxs cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən aşağıdakı hallarda azad edilməlidir:

153.3.1. şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi barədə şübhələr təsdiq edilmədikdə;

153.3.2. şəxsi gələcəkdə həbsdə saxlamaq üçün zərurət olmadıqda;

153.3.3. ([2 iyul 2001-ci il tarixli qanunvericilik dəyişikliyi vasitəsilə çıxarılıb]);

153.3.4. ... tutulma anından 48 saat müddətində tutulmuş şəxsi həbs etmək üçün məhkəmə qərarı verilmədikdə.

153.4. Bu Məcəllənin 153.3.1 və 153.3.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda tutulmuş şəxs müvafiq olaraq təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə tərəfindən, bu Məcəllənin 153.3.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş halda isə həmçinin müvəqqəti həbsdə saxlama yeri üzrə müdiriyyətin rəhbəri tərəfindən azad edilə bilər”.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 5-Cİ MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

30. Ərizəçi şikayət etdi ki, qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum edilib, ona görə ki, hakimin yanına gətirilənə qədər daxili qanunvericiliyin icazə verdiyi qırx səkkiz saatlıq maksimum müddətdən artıq həbsdə saxlanılıb.

Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1 “c” yarım bəndinin müvafiq hissəsində deyilir:

“1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa azadlığından məhrum edilə bilməz:

...

c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud törədildikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsasların

olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması; ...”.

A. Şikayətin məqbuliyyəti

31. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil. O, daha sonra qeyd edir ki, şikayət hər hansı digər əsaslara görə də qeyri-məqbul deyil. Buna görə də, o, məqbul elan edilməlidir.

B. Şikayətin mahiyyəti

1. Tərəflərin dəlilləri

32. Hökumət ərizəçinin iddialarına etiraz etdi. O, qeyd etdi ki, ərizəçi MTN-in binasına saat 10:45-də gəlib və istintaqı aparan müstəntiq tərəfindən saat 11:40-dan 14:30-dək şahid qismində dindirilib. Daha sonra ərizəçi saat 17:10-dan 18:00-dək digər istintaq hərəkətində (üzləşdirmədə) iştirak edib. Hökumətin bildirdiyinə görə, ərizəçi MTN-in binasını tərk etməkdə sərbəst idi və xarici aləmlə sərbəst əlaqə yaratmaq imkanına malik idi. Bununla belə, Hökumət qəbul etdi ki, saat 20:15-də rəsmi protokol tərtib edilənə qədər ərizəçinin azadlığı ola bilsin ki məhdudlaşdırılıb, çünki təxminən saat 18:00-da üzləşdirmə başa çatdıqdan sonra ərizəçi MTN-in binasını tərk etməkdə sərbəst deyildi. Hökumət daha sonra bildirdi ki, hətta ərizəçinin həbsinin saat 18:00-da başladığını fərz etsək belə, qanunla icazə verilən qırx səkkiz saatlıq müddətə riayət edilib, ona görə ki, ərizəçi 29 oktyabr 2005-ci ildə saat 17:30-da hakimin yanına gətirilib.

33. Ərizəçi Hökumətin dəlillərinə etiraz etdi. O, konkret olaraq iddia etdi ki, ailə üzvləri ilə və ya özünün seçdiyi vəkillə əlaqə yaratmaq imkanına malik olmayıb və MTN-in binasına gəldikdən sonra oranı tərk etməsinə icazə verilməyib. Bu iddiasının təsdiqi olaraq ərizəçi daxili məhkəmələrdə onu təmsil edən, dövlət tərəfindən təyin olunmuş vəkilin imzaladığı ərizəni təqdim etdi. Həmin ərizədə vəkil bildirirdi ki, təyin olunmuş vəkil qismində 27 oktyabr 2005-ci ildə təxminən saat 18-də MTN-ə dəvət olunub, əvvəllər ərizəçini tanımayıb və onun ailə üzvlərinə və ya tanıdığı vəkilə zəng vurmasına icazə verilməyib. O, həmçinin bildirirdi ki, ərizəçinin mobil telefonu əlindən alınıb.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

34. Məhkəmə bir daha bildirir ki, 5-ci maddənin 1-ci bəndində göstərilən “qanuni” və “qanunla müəyyən olunmuş qayda” ifadələri mahiyyətcə milli qanunvericiliyə istinad edir və oradakı maddi və prosessual normalara riayət etmək öhdəliyini bəyan edir. Adətən daxili qanunvericiliyi şərh və tətbiq etmək ilk növbədə dövlət orqanlarının, xüsusən də məhkəmələrin vəzifəsi olsa da, 5-ci maddənin 1-ci bəndinə aid olan hallarda həmin qanunvericiliyə riayət edilməməsi Konvensiyanın pozuntusuna səbəb olduqda vəziyyət başqa cürdür. Belə hallarda Məhkəmə milli qanunvericiliyə riayət edilib-edilmədiyini yoxlamaq üçün müəyyən səlahiyyətindən istifadə edə bilər və etməlidir (*baxın*, digər qərarlar arasında *Duiyeb Niderlanda qarşı* (BP), № 31464/96, §§ 44-45, 04 avqust 1999-cu il).

35. Lakin milli qanunvericiliyə riayət edilməsi kifayət deyil: 5-ci maddənin 1-ci bəndi bundan əlavə tələb edir ki, hər hansı azadlıqdan məhrum etmə 5-ci maddənin məqsədinə, yəni fərdləri özbaşınalıqdan qorumaq məqsədinə uyğun olmalıdır. Burada əhəmiyyət kəsb edən məsələ təkcə şəxsin “azadlıq hüququ” deyil, həm də “toxunulmazlıq hüququdur” (*baxın*, digər qərarlar arasında *Botsano Fransaya qarşı*, 18 dekabr 1986-cı il, § 54, A seriyaları, № 111; və *Vassink Niderlanda qarşı*, 27 sentyabr 1990-cı il, § 24, A seriyaları, № 185-A). Bu bir təməl prinsipdir ki, heç bir əsassız həbs 5-ci maddənin 1-ci bəndinə uyğun ola bilməz və 5-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan həbsin “əsassızlığı” anlayışının hüdudları həbsin milli qanunvericiliyə uyğunluğu anlayışından genişdir. Belə ki, azadlıqdan məhrum etmə daxili qanunvericilik baxımından qanuni olsa da, əsassız və beləliklə də Konvensiyaya zidd ola bilər (*baxın*, *Saadi Birləşmiş Krallığa qarşı* (BP), № 13229/03, § 67, İHAM 2008-...).

36. Ərizəçinin daxili qanunvericiliklə icazə verilən qırx səkkiz saatlıq maksimum müddət ötdükdən sonra hakimin yanına gətirilməsi və daxili qanunvericiliyin tələb etdiyi kimi həmin müddət bitdikdən sonra azad edilməməsi barədə şikayətinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, özlüyündə bu şikayətdə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada ərizəçinin “dərhal hakimin yanına gətirilməsi” məsələsi qaldırılmazdır. Əslində, qaldırılan başlıca məsələ ondan ibarətdir ki, məhkəmənin həbs qərarına qədərki dövrdə ərizəçinin həbsdə saxlanması daxili qanunvericiliyin həmin həbs müddətinə tətbiq edilən konkret tələblərinə uyğun idimi? Beləliklə, şikayət ərizəçinin həmin müddət ərzində həbsdə saxlanması “qanuniliyinə” aid olduğuna görə, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi üzrə araşdırılmalıdır.

37. Bununla bağlı Məhkəmə, birincisi, ərizəçinin MTN-in binasına dəqiq nə vaxt daxil olduğunu müəyyən edəcək. İkincisi, o, ərizəçinin sözügedən müddətdə faktiki olaraq “azadlıqdan məhrum edilib-edilmədiyini” müəyyən edəcək. Əgər belədirsə, sonda o, həmin azadlıqdan məhrum etmənin “qanunilik” tələblərinə uyğunluğunu müəyyən edəcək.

38. Görünür, tərəflər razılaşırlar ki, ərizəçi könüllü surətdə 27 oktyabr 2005-ci ildə səhər MTN-in binasına gəlib. Lakin ərizəçinin MTN-in binasına dəqiq nə vaxt daxil olması məsələsində tərəflər arasında fikir ayrılığı var. Ərizəçi iddia edir ki, oraya saat 10-da, Hökumət isə iddia edir ki, saat 10:45-də daxil olub.

39. Ərizəçinin MTN-in binasına daxil olduğu vaxtı müəyyən edərkən Məhkəmə belə hesab edir ki, Hökumətin mövqeyini təsdiqləyən hər hansı rəsmi sənəd olmadığı halda, şübhə ərizəçinin xeyrinə həll olunmalıdır, çünki münasib və inandırıcı sübutlarla təsdiqlənən saatbasaat təfəssilatlı hesabat təqdim etmək vəzifəsi ilk növbədə Hökumətin üzərinə düşür. Məhkəmə qeyd edir ki, bununla bağlı aydın müraciətinin olmasına baxmayaraq, Hökumət müvafiq sənədlərin hər hansı surətlərini, məsələn, ərizəçinin dindirilmək üçün MTN-in binasına gəlməsi barədə çağırış və rəqəsinin surətini, dindirmə və sözügedən üzləşdirmə protokollarının surətini, ərizəçinin şübhəli şəxs qismində həbsə alınması barədə protokolun tam surətini və ya onun həbsə alınması ilə bağlı hər hansı digər sənədi təqdim etməyib. Beləliklə, Hökumətin öz faktoloji iddiasını təsdiq edən inandırıcı və münasib sübut təqdim edə bilmədiyini nəzərə alaraq, Məhkəmə razılaşıır ki, ərizəçi faktiki olaraq MTN-in binasına 27 oktyabr 2005-ci ildə təxminən saat 10-da daxil olub.

40. Daha sonra müəyyənləşdirmək lazımdır ki, orada olduğu müddətdə ərizəçi “azadlıqdan məhrum edilmişdirmi”? Bununla bağlı Məhkəmə bir daha bildirir ki, azadlıqdan məhrum etmənin baş verib-vermədiyini müəyyən etmək üçün başlanğıc nöqtəsi kimi müvafiq fərdin konkret vəziyyəti götürülməli və konkret halda ortaya çıxan müxtəlif amillərin məcmusu, məsələn, sözügedən tədbirin növü, davam etmə müddəti, nəticələri və tətbiq edilmə üsulu nəzərə alınmalıdır (*baxın, Qutsardi İtaliyaya qarşı*, 06 noyabr 1980-ci il, § 92, A seriyaları, № 39). Məhkəmə zahiri əlamətlərin arxasındakı məqamlara baxmalı və barəsində şikayət edilən situasiyanın reallıqlarını araşdırmalıdır (*baxın, Van Droogenbrok Belçikaya qarşı*, 24 iyun 1982-ci il, § 38, A seriyaları, № 50). Hətta şəxs özü könüllü gələrək həbsə alınmasını istədikdə belə, azadlıq hüququ həmin şəxsin 5-ci maddənin müdafiəsindən yararlanmaq imkanını itirməsinə yol verməyəcək dərəcədə vacib hüquqdur (*baxın, De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı*, 18 iyun 1971-ci il, § 65, A seriyaları, № 12).

41. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi dindirilmək üçün könüllü gəlib. Ərizəçinin MTN-in binasına gəlişindən sonra baş vermiş hadisələrə gəldikdə, onun dindirilməsi və üzləşdirilməsi barədə hər hansı protokol olmadığına, yaxud onun MTN-in binasına gəlişindən sonra hər hansı prosessual hərəkətlərin həyata keçirilmədiyinə görə bu hadisələrin dəqiq hallarını müəyyən etmək çətindir.

42. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, ərizəçinin qolları qandallanmasa, o, qapalı kameraya salınmasa və ya hər hansı başqa formada fiziki məhdudiyətlərə məruz qalmasa da, görünür ki, ailə üzvləri ilə və ya özünün seçdiyi vəkillə əlaqə yaratmaq imkanına malik olmayıb. Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmə Hökumətin belə bir dəlilini qəbul edə bilməz ki, ərizəçi şahid otağında yerləşdirilib və həmin otaqda telefon xətti olub. Hökumətin bu fərziyyəsi ərizəçinin dövlət tərəfindən təyin olunmuş vəkillə təmin olunması faktına və onun vəziyyəti ilə bağlı həmin vəkilin qeydlərinə ziddir (*baxın, yuxarıda 33-cü bənd*). Bundan başqa, Hökumət öz dəlilini təsdiqləyən hər hansı sübut təqdim etməyib.

Məhkəmə, həmçinin Hökumətin bu dəlilini də qeyri-real hesab edir ki, ərizəçinin şübhəli şəxs qismində qırx səkkiz saat müddətinə həbsə alınması barədə protokol tərtib edilənə qədər ərizəçi MTN-in binasını tərk etməkdə sərbəst olub. Konkret olaraq, ərizəçi MTN-in binasını tərk etməkdə həqiqətən sərbəst idisə, Hökumət onun hər hansı səbəb olmadan nəyə görə saat 14:30-dan 17:10-dək (hadisələrə dair Hökumətin fərziyyəsinə əsasən dindirmənin başa çatdığı vaxtdan üzləşdirmənin başladığı vaxtadək olan dövr) MTN-in binasında qaldığına dair əqlabatan izahat təqdim etməyib.

43. Müvafiq olaraq, Məhkəmə hesab edir ki, 27 oktyabr 2005-ci ildə təxminən saat 10-dan ərizəçi 5-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada “azadlıqdan məhrum edilib”.

44. Belə olan halda, 29 oktyabr 2005-ci ildə ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbiri haqqında məhkəmə qərarının çıxarıldığı vaxta qədərki dövrdə onun tutularaq ibtidai həbsə alınmasının 5-ci maddənin 1-ci bəndindəki “qanunilik” tələblərinə uyğun olub-olmadığını nəzərdən keçirmək qalır.

45. Məhkəmə qeyd edir ki, şəxsin cinayət törətdiyinə dair şübhə olduqda, daxili qanunvericilik hüquq-mühafizə orqanlarına məhkəmə qərarı olmadan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi tutmaq və həbs etmək səlahiyyətini verir, bunda məqsəd cinayət işinə başlamaq və həmin şəxsi onun həbsdə saxlanılmasının davam etdirilməsi barədə qərar çıxarmaq səlahiyyətinə malik olan hakimin yanına gətirməkdir. Qanunvericilikdə göstərilir ki, həbsə alınmış şəxs tutulduqdan sonra qırx səkkiz saat ərzində hakimin yanına gətirilməli, o isə ya şəxsin həbsdə saxlanılması, ya da dərhal azad edilməsi barədə qərar verməlidir (baxın, yuxarıda 27-29-cu bəndlər). Bundan başqa, CPM-in 153.3.4-cü maddəsi birmənalı şəkildə tələb edir ki, tutulma anından qırx səkkiz saat müddətində tutulmuş şəxsin həbsi barədə məhkəmə qərarı verilmədikdə tutulmuş şəxs azad edilməlidir. Müvafiq olaraq, tutulmuş şəxs ilkin qırx səkkiz saatlıq müddətdən sonra yalnız onun həbsi barəsindəki məhkəmə qərarı əsasında həbsdə saxlanıla bilər. Hər hansı şəraitdə bu müddətin uzadılmasının mümkünlüyünü, yaxud bunun sadəcə qeyri-məcburi xarakterli indikativ müddət olduğunu göstərən əlamət də yoxdur və Hökumət bunun əksini göstərməyib və ya iddia etməyib (baxın, əks hal üçün (müvafiq dəyişikliklərlə), *Kayzer Avstriyaya qarşı*, № 17073/04, § 20 və 33, 15 mart 2007-ci il).

46. Bu işdə ərizəçi 27 oktyabr 2005-ci ildə saat 10 radələrində faktiki olaraq azadlıqdan məhrum edilib; onun barəsində həbs qətimkan tədbiri ilə bağlı məhkəmə iclası isə 29 oktyabr 2005-ci ildə təxminən saat 17:30-da keçirilib. Müvafiq olaraq, hakimin yanına gətirilənə qədər ərizəçi təxminən əlli beş saat ərzində, yəni daxili qanunvericiliklə icazə verilən maksimum müddətdən təxminən yeddi saat artıq həbsdə saxlanılıb.

47. Beləliklə, məhkəmə qərarı olmadan ərizəçinin CPM-in 148-ci və 153-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qırx səkkiz saatlıq müddətdən artıq müddət ərzində həbsdə saxlanılması daxili qanunvericiliyə zidd və buna görə də, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada “qanunsuz” olub.

48. Müvafiq olaraq, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi pozulub.

II. KONVENSIYANIN İDDİA EDİLƏN DİGƏR POZUNTULARI

49. Ərizəçi Konvensiyanın 5-ci və 6-cı maddələrinə istinadən ümumi şəkildə şikayət etdi ki, onun tutularaq həbsə alınması qanunsuz olub və həbsi ilə bağlı ölkədaxili məhkəmə icraatı ədalətli olmayıb. O, daha sonra Konvensiyanın 13-cü və 14-cü maddələrinə əsasən şikayət etdi ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələri səmərəsiz olub və siyasi baxışlarına görə ona qarşı ayrı-seçkilik edilib.

50. Lakin malik olduğu bütün materialları nəzərə alaraq və barəsində şikayət edilən məsələlərə səlahiyyəti çərçivəsində baxaraq, Məhkəmə hesab edir ki, şikayətin bu hissəsi Konvensiyanın pozuntusunun hər hansı əlamətini aşkara çıxarmır. Buradan belə nəticə çıxır ki, şikayətin bu hissəsi açıq-aydın əsassız olduğuna görə 35-ci maddənin 3-cü bəndinə əsasən qeyri-məqbuldur və Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 4-cü bəndinə uyğun olaraq rədd edilməlidir.

III. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

51. Konvensiyanın 41-ci maddəsində göstərilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, zəruri halda zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir”.

52. Ərizəçi Məhkəmə Reqlamentinin 60-cı qaydasının tələb etdiyi şəkildə əvəzin ədalətli ödənilməsi barədə tələb irəli sürməyib. Müvafiq olaraq, Məhkəmə hesab edir ki, bu səbəbdən ona hər hansı məbləğin təyin edilməsi tələb olunmur.

BU ƏSASLARA GÖRƏ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi üzrə şikayəti məqbul, şikayətin qalan hissəsini isə qeyri-məqbul *elan edir*;

2. İş üzrə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğunu *qərara alır*.

İngilis dilində tərtib olunub və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə müvafiq olaraq, qərar barədə məlumat yazılı şəkildə 09 noyabr 2010-cu ildə göndərilib.

Soren Nilsen
Bölmə Katibi

Xristos Rozakis
Sədr

Yerli mətbuat səhifələrindən

Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə sənəd qəbulunun müddəti uzadılmışdır

Azərbaycan Respublikası
Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti

Dünən Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin növbəti iclası keçirilmişdir. İclasda təşkilati və Rəyasət Heyətinin səlahiyyətləri çərçivəsində digər aidiyyəti məsələlər barədə müzakirələr aparılmış, hazırda davam edən vəkilliyə namizədlərin sənədlərinin qəbulu prosesinin müddətinin uzadılması ilə bağlı qərar qəbul olunmuşdur.

Qərara əsasən, vəkilliyə namizədlərin sənədlərinin qəbulu **01.12.2016**-cı il tarixədək uzadılmışdır.

Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələblərə cavab verən şəxslər aşağıda qeyd edilən sənədləri təqdim etməklə Vəkillər

Kollegiyasının Rəyasət Heyətinə müraciət edə bilirlər:

- 1.Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən müəyyən edilmiş formada ərizə;
- 2.Şəxsiyyət vəsiqəsinin notariat qaydada təsdiq edilmiş surəti;
- 3.Ali hüquq təhsili barədə diplomun notariat qaydada təsdiq edilmiş surəti;
- 4.Əmək kitabçasının notariat qaydada və ya iş yerində təsdiq edilmiş surəti;
- 5.Əqli cəhətdən sağlamlıq barədə tibbi arayış;
- 6.3x4 sm və 4x6 sm ölçüdə 4 ədəd rəngli fotosəkil;
- 7.Kadrların şəxsi məlumat vərəqəsi;
- 8.Tərcümeyi hal.

Sənədlər Bakı şəhəri, Səməd Vurğun küçəsi, 48-də yerləşən Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin binasında bu ilin dekabr ayının 1-dək hər gün (şənbə, bazar və bayram günləri istisna olmaqla) saat 14:00-dan 18:00-dək qəbul olunur.

Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin əlaqə telefonları: 596-32-71, 594-14-95.

"Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" qanunun 8-ci maddəsinə əsasən, imtahanların keçirilməsi tarixi barədə isə əlavə məlumat veriləcəkdir.

(c) VKRH

Konvensiyanın 10-cu maddəsi üzrə təlim və Azərbaycan vəkilləri HELP Proqramı ilə tanış ediləblər

İyulun 19-20-də Bakıda Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Ədliyyə Akademiyası və Avropa Şurasının Bakı Ofisinin birgə təşkilatçılığı ilə Bakıda fəaliyyət göstərən vəkillər üçün "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 10 və 11 maddələri – İfadə, birləşmək və toplaşmaq azadlıqları hüququ" mövzusunda 2 günlük təlim keçirilmişdir. Təlimlər AI və AŞ-nin birgə proqramı olan "Şərq Tərəfdaşlığının Proqram Əməkdaşlığı (PCF) 2015 – 2017" çərçivəsində keçirilməkdədir.

Təlim beynəlxalq ekspert Dr David Goldberg və milli ekspertlər Zaur Əzimov və Sima Yaqubova tərəfindən keçirilmişdir.

Təlimdə Konvensiyanın 10-cu maddəsinin tətbiqi ilə bağlı Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi ilə yanaşı vəkillər üçün ilk dəfə olaraq AŞ-nın "HELP - Hüquqşünasların İnsan Hüquqları üzrə Tədrisinə dair Proqram"ı ilə yaxından tanış edilmişlər. İnternet üzərindən fəaliyyət göstərən HELP Proqramı vasitəsilə vəkillər Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının tətbiqi sahəsində yeniliklər ilə tanış olmaq və bu sahədə onlayn sərbəst və distant kurslara cəlb oluna biləcək imkanı əldə etmələri barədə məlumatlandırılmışlar. Eyni zamanda təlimdə HELP istifadəçiləri üçün Azərbaycan dilində hazırlanmış HELP üzrə video bələdçi təqdim olunmuşdur.

Təlimin HELP Proqramının tanınması ilə bağlı bölməsi HELP Proqramının Azərbaycan vəkilləri üzrə əlaqələndiricisi, Bakı Hüquq Mərkəzinin hüquqşünası Fərhad Nəcəfov tərəfindən aparılmışdır. Qeyd olunmalıdır ki, analoji olaraq HELP Proqramının tanınması ilə bağlı fəaliyyət Azərbaycan hakimləri üçün də keçirilməkdədir.

Proqramla daha ətraflı tanış olmaq üçün <http://help.ppa.coe.int/> ünvanına daxil ola bilərsiniz.

(c) AHİM

Bir sıra hakimlər intizam qaydasında cəzalandırılmışdır

Məhkəmə-Hüquq Şurasının növbəti iclası keçirilmişdir. İclasda ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması üzrə ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən ardıcıl islahatlar qeyd olunmuş, məhkəmə fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər müzakirə edilmişdir.

Fikrət Məmmədovun sədrliyi ilə keçirilən iclasda həmçinin, hakimliyə namizədlərin seçilməsi prosesi ilə

bağlı Hakimlərin Seçki Komitəsinin məlumatı dinlənilmişdir.

Qeyd olunmuşdur ki, hakim vəzifəsinə namizədlərin tam şəffaf şəraitdə, ən müasir beynəlxalq tələblər səviyyəsində seçimi nəticəsində son illər 2600 namizəd sırasından 300-dən çox yüksək hazırlıqlı hüquqşünas seçilərək müvafiq hakim vəzifələrinə təyin edilmişlər. Hakimlərin hazırkı seçimi prosesi ilə bağlı namizədliyi irəli sürmüş 800 hüquqşünasla ötən ay bərabər şəraitdə, vahid zalda test imtahanı keçirilmiş, onun bütün mərhələləri, o cümlədən sualların seçilməsi və imtahan nəticələrinin yoxlanılması namizədlərin qarşısında təşkil olunmuş və bütün imtahan prosesi "on-layn" rejimində internet vasitəsilə birbaşa yayımlanmışdır. İmtahan çoxsaylı yerli və beynəlxalq müşahidəçilər tərəfindən izlənilərək yüksək dəyərləndirilmişdir.

İclasda hakimliyə namizədlərin seçimi prosesinin növbəti mərhələlərinin təşkilati məsələlərinə toxunulmuş, imtahanların tam şəffaf və obyektiv keçirilməsinin, ən layiqli hüquqşünasların seçilərək hakim vəzifələrinə təyin edilməsinin vacibliyi vurğulanmışdır.

Eyni zamanda hakimlər barədə intizam icraatlarına baxılaraq fəaliyyətlərində ciddi qanun pozuntuları və süründürməçilik hallarına yol verdiklərinə görə Şəki Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İmamverdi Şükürova, Beyləqan Rayon Rayon Məhkəməsinin sədri Maşalla Şirvanova və həmin məhkəmənin hakimi Nəsrullah Əliyevə töhmət verilmiş, qanunvericiliyin pozulması halları ilə bağlı 5 hakim barədə intizam icraatları başlanılmışdır.

(c) MHŞ

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

Məhkəmə qərarına əsasən, Rus Pravoslav Kilsəsi öz borcunu podratçıya dualarla qaytarır

Rusiya mətbuatına əsasən, Rus Pravoslav Kilsəsi (bundan sonra – RPK) aralarından müqavilələrin olmasına baxmayaraq, öz podratçılara kilsə tikintisi ilə bağlı verdiyi sifarişlərə görə ödəmələri müxtəlif bəhanələrlə həyata keçirmir. Belə ki, tikinti işləri yekunlaşdırıldıqdan sonra RPK ödənişin yerinə podratçı şirkətlərə kilsəni RPK-ya bağışlamağı və ianə kimi verməyi təklif edir.

Cari ilin iyul ayında inşaat xidmətləri göstərən “Mosproekt-2” şirkət Moskva Arbitraj Məhkəməsinə RPK-ya qarşı cəmi 6,9 milyon rubl olmaqla 9 idda ərizəsi təqdim etmişdir. Əslində “Mosproekt-2” qeyd olunan məbləği kilsəyə bağışlaya da bilərdi, lakin aralarında olan müqavilələrə görə “Mosproekt-2”nin vergi öhdəlikləri yaranır ki, həmin vergilərin ödənilməməsi vergi orqanları tərəfindən vergidən yayınma kimi qiymətləndirilə bilər.

Podratçı şirkətin rəsmisinin fikrinə görə, sifariş olunan kilsələrin smeta dəyəri ən aşağı həddə hesablanmışdır. Halbuki, RPK-nın maliyyə imkanları çox yüksəkdir. Vergi orqanlarının məlumatlarına əsasən, ötən il ibadət xidmətlərinin göstərilməsi, habelə dini ədəbiyyatın satışı nəticəsində RPK-ya 1,79 milyard rubl, vətəndaş və özəl müəssisələrin ianələrinin həcmi 4,03 milyard rubl olmuşdur. Eyni zamanda federal büdcədən ayrılmış əvəzsiz vəsaitin həcmi 2,6 milyard rubl olmuşdur.

RPK hətta borclu olduğu şirkətlərin adlarını televiziya da sanki həmin şirkətlərin kilsə tikintisini ianə verməsi ilə bağlı təbliğatlar da aparır. Belə bir hal “Leqat-stroy” şirkətinin başına gəlmişdir. Şirkət təbii olaraq RPK-nı Nijeqorod Rayon Məhkəməsinə vermişdir. İddia ərizəsinə əsasən, təxminən 1 milyon rublluq işlərin yalnız 458 min rublu RPK tərəfindən ödənilmiş, lakin qalıq məbləğ müxtəlif bəhanələrlə ödənilməmişdir. Başqa çıxış yolu qalmayan podratçı şirkət RPK-nın öz qalıq borcunu həmin şirkətin rəhbərliyinə dualar oxumaqla ödənilməsinə razılıq vermiş və məhkəmə bu məzmununda qərar çıxarmışdır. Qərara əsasən, borclu (RPK) podratçıya (“Leqat-stroy”a) 200 min rubl ödəyəcək, geri qalan borcu isə RPK *“Allahın qulları Arsenyev İvan və Lepustin Serqeyin (şirkət sahiblərinin) ailələrinə və onların başlayacağı hər bir işdə uğurlu olmaları üçün dualar edəcəkdir.”*

(c) AHİM

Çinin məhkəmə sistemində aparılan son islahatlar dünyamızın bu sahədəki reallığını necə əks etdirir

Bu yazıda oxucularımıza Çinin məhkəmə sistemində aparılan son islahatlar haqqında qısa məlumat verəcəyik. Dünyanın əhalisi baxımından ən böyük dövlətinin məhkəmə sistemindəki islahatlarının cəmiyyətin həyatına necə təsir etməsi sizlər üçün maraqlı olacaqdır.

Bu yaxınlarda Çinin qanunvericiliyində edilmiş yeniliklər diqqətəlayiqliyi ilə seçilir. Dəyişikliklər nəticəsində 7000-ə yaxın xarici qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətlərinə məhdudiyətlər gətiriləcəkdir. “Save the Children” və “Greenpeace” kimi təşkilatların da daxil olduğu bu siyahıdakı təşkilatlar Çinin vətəndaş cəmiyyətinin fəallığına təsir göstərən qurumlardır. Dəyişikliyə əsasən, 2017-ci ilin yanvarından etibarən bu təşkilatlar Çinin “milli maraqları və ya etnik vahidliyinə”na zidd fəaliyyətlərə cəlb olunmaq hüququndan məhrum olunmaqla milli təhlükəsizlik orqanları tərəfindən qeydiyyata alınacaqlar.

Beynəlxalq ekspertlər əslində qeyri-hökumət təşkilatları haqqında qanunvericilikdə aparılmış bu islahatların insan hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş bir addım kimi qiymətləndirirlər. Eyni zamanda mütəxəssislər bu cür məhdudlaşdırıcı islahatların edilməsinin son dövrlər Çin iqtisadiyyatında baş vermiş durğunluqla əlaqələndirirlər.

Bununla belə, 2013-cü ilin sonlarından etibarən Çin Xalq Kommunist Partiyası və Xalq Ali Məhkəməsi tərəfindən ümumi və inzibati məhkəmələrin fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində islahatların həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Təkpərtiyalı dövlət olmasına baxmayaraq, bu islahatların müsbət mənada dəyişikliklərə rəvac verəcəyinə ümidlər vardır.

Çinin akademik dairələrinin qənaətinə əsasən, bu islahatlar məhkəmə sistemindəki korrupsiya hallarının azalmasına imkan yaratmaqla sistemin möhkəmlənməsinə imkan verəcəkdir. Bununla belə, skeptiklər islahatların göstəriş xarakterli və məhkəməsi sisteminin mərkəzi hakimiyyətdən asılı vəziyyətə gətirilməsinə xidmət etdiyini vurğulayırlar.

Ümumiyyətlə isə, Çinin məhkəmə quruluşu çox mürəkkəb bürokratik bir sistemi xatırladır. Onu bəzən hətta matryoşkaya da bənzədirlər – məhkəmə qərarlarının qəbul olunması çoxlu mərhələlərdən ibarətdir. Misal üçün, Çində məhkəmə qərarlarını işə baxan hakim deyil, məhkəmənin digər yüksək səviyyəli vəzifəli və ya sədri təsdiq edirlər. Adətən hər bir hakimin arxasında Hakimler Komitəsi olur ki, o komitə qərarları təsdiqləyir. Maraqlısı ondan ibarətdir ki, qərarları işə baxan hakim deyil, başqa hakimler təsdiqləyirlər ki, bu da məhkəmə baxışının qərəzsizliyini şübhə altına qoyur. Həmin komitə isə Çin Kommunist Partiyasının orqanı olan Mərkəzi Siyasi Hüquq Komissiyasına hesabat verir. İslahatlar nəticəsində bu cür orqanların ləğv olunacağı gözlənilir. Bununla belə, islahatlar çəçivəsində Hakimler Komitəsinin də iclasının protokolunun tutulmasının zəruriliyi üzrə dəyişikliklərin edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Nəticədə məhkəmə qərarları sonda işə baxan hakimlərin özləri tərəfindən imzalanacaqdır. Bununla belə islahatlar zamanı Çin Kommunist Partiyasının orqanı olan Mərkəzi Siyasi Hüquq Komissiyalarının səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılması haqqında söhbətlər getmir.

Hazırda Çində hakimlərin ümumi sayı 200 min nəfərdir. İslahatlardan sonra hakimlərinin ümumi sayının 80 minədək azaldılacağı gözlənilir. Nəticədə hakim vəzifələrinin dərəcələrinin azaldılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu da bir sıra gənc hakimlərin vəzifədə irəliləyişin bu formasından narahatçılığına səbəb olmuş və onların iş yerlərini tərk etməsinə səbəb olmuşdur.

Düzdür, ixtisardan sonra qalan hakimlərin məvaciblərinin 50% artması gözlənilsə də, bu, dövlət büdcəsi üçün də ağır olacaqdır, çünki bu hal prokurorluq orqanlarında çalışan ittihamçı hakimlərin də məvaciblərinin artırılmasını şərtləndirəcəkdir. Həmçinin məvaciblərin artırılması hakimlərin korrupsiya hallarından asılılığını azaldacaqdır.

Ümumiyyətlə, hazırda hakimlərin fəaliyyəti onların il ərzində baxıb qurtardıqları işlərin sayı əsasında qiymətləndirilir. Ona görə də hakimler ilin sonuna yaxın onlara işlərin təyin olunmasından boyun qaçırırlar, çünki bu işlər əvvəlki ildə icraata qəbul olunduğundan növbəti ilin baxılmış işlərin siyahısına düşə bilmir. Eyni zamanda hakimler baxılması uzun vaxt apardığından kollektiv iddialara o qədər də xoş baxmırlar. Ona görə də, təcrübədə hakimler birgə iddiaçılardan öz iddialarını ayırmalarını xahiş edirlər.

Çinin hazırkı prezidenti Si Cinpin 2012-ci ildə hakimiyyətə gəldikdən sonra dövlət müəssisələrində, hərbi və məhkəmələrdə korrupsiya ilə geniş mübarizəyə başladı. Həmin dövrdə məhkəmələrə və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinə nəzarət edən nazir Jou Yonqkanq korrupsiya cinayətində təqsirləndirilmiş və mühakimə olunmuşdur. Habelə Çin Ali Məhkəməsinin sədrinin müavini Si

Syaominq də tutduğu vəzifəsindən kənarlaşdırılmışdır. Həmin dövrdə qəbul olunmuş yeni qaydalara əsasən, hakimlər onlara məlum olan korrupsiya və ona şərait yaradan hallar haqqında öz qeydlərini aparmalı və yuxarı orqanlara məlumat verməli idilər.

Çindəki islahatlar ilə bağlı Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyasının prezidenti Devid Rivkinin məhkəmələrdəki korrupsiya halları haqqındakı fikirləri aşağıdakı kimidir: “Əgər məhkəmə sistemi korrupsiyaya qurşanıbsa, hakimiyyətin digər qollarındakı korrupsiya halları ilə mübarizə aparılmasının mənası yoxdur.” Hazırda Çində hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin digər meyarı çıxarılmış qərarların sayına münasibətdə bərişiq sazişlərinin sayıdır. Bərişiq sazişi ilə bitən işlər heç vaxt yuxarı instansiyalara gedib çıxmadığından aşağı instansiya məhkəmələrin qərarları ləğv də olunmur. Pekində yerləşən hüquq şirkətlərindən birinin hüquqşünası vəkil Janq Siaokenin qənaətinə əsasən, islahatlar hakimlərin maddi vəziyyətləri baxımından önəmlidir. Çünki Çində hakimlərə əsas etibarilə dövlət qulluqçuları kimi yanaşırlar. Müstəqil hüquqşünas və vəkillərə münasibətdə hakimlər maddi vəziyyətləri baxımından zəifdirlər, bu isə narahatverici amildir. Çinin ərazisinin böyüklüyü də hakimlərin fəaliyyətinə təsir göstərən amillərdəndir. Belə ki, mərkəzdən daha uzaqda fəaliyyət göstərən hakimlər mərkəzi orqanların təsiri altında daha çox olurlar. Bu cür vəziyyət korrupsiya hallarının yaranmasına öz “töhfə”sini verir. Məhkəmələrə daxil olan işlərin sayındakı artım da narahatedici amillərdən biri sayıla bilər. Çin Ali Məhkəməsinin bu ilin yazında nəşr etdiyi hesabatdan görünür ki, mülki və inzibati işlərin sayında əhəmiyyətli artım görünməkdədir. Məsələn, 2014-cü ildə baxılmış inzibati işlərin sayı təxminən 200 min idisə, hazırda bu il üçün rəqəm 300 minə qalxmışdır. Çin Ali Məhkəməsində baxılan kommersiya və iqtisadi xarakterli işlərin sayında artım ötən illərlə müqayisədə 43% təşkil edir ki, bu da Ali Məhkəmənin qənaətinə əsasən, yaxşı göstəricidir. Deməli, insanlar problemlərinin həllini əvvəllər olduğu kimi məhkəmədən kənar üsullarla deyil, məhkəmə vasitəsilə edirlər. Bu isə məhkəmələrə olan inamın artması anlamına gəlir. İslahatlar dövrünün başlanğıcınadək Çində hakimlər müxtəlif bəhanələr ilə ərizələri icraata qəbul etməyə də bilirdilər. Əksər hallarda insanlar belə süründürməçilikdən bezərək məhkəməyə iddia ərizəsi verməkdən imtina edirdilər. Lakin yeni dəyişikliklərə əsasən, iddia ərizəsinin natamamlığından asılı olmayaraq şikayətləri qəbul etməkdən imtina edilə bilməz. Bu isə hazırda məhkəmələrin iş yükünün əhəmiyyətli artımına gətirib çıxarmışdır. 2013-cü ilin noyabrından etibarən məhkəmə qərarları internet resurslarında işıqlandırılmaqdadır. O dövrdən bu günədək elektron məlumat bazasında 20 milyonadək qərar yeləşdirilmişdir. Statistika əsasən, bu hələ qərarların 1/3-ni təşkil edir. Ekspertlərin fikrincə, aparılan islahatların əsas məqsədi məhkəmələri mərkəzi hakimiyyətdən daha çox asılı salmaqdır. Çünki islahatlar əslində məhkəmələrin üfiqi asılılığını mərkəzi icra hakimiyyətindən şaquli asılılığına dəyişdirir. Bu, Çinin əsrlər boyu formalaşmış güclü və ənənəvi mərkəzi idarəetmə sistemi ilə əlaqəlidir.

© AHİM

Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, pozulmuş hüquqların bərpası hər zaman ədalətli hesab oluna bilməz

Ərizəçilər müvafiq olaraq 1950 və 1957-ci illərdə Sofiyada doğulmuş Bolqariya vətəndaşları Aleksandr Tomov və Marina Nikolovadır. Məsələ 1991-ci ildə qəbul olunmuş “Sosialist quruluşu vaxtı özgəninkiləşdirilmiş mülkiyyət üzərində hüquqların bərpasına dair” qanuna əsasən sonradan Tomov və Nikolova tərəfindən özəlləşdirilmiş torpağa münasibətdə vərəsələrin hüquqlarının bərpası haqqında iddiaları ilə bağlıdır.

İş materillərindən görünür ki, Tomov və Nikolova 1993-cü ildə bir fiziki şəxsdən Qara dənizi sahilində yerləşən Kranevo kəndində 10 sot torpaq sahəsi almışlar. Satıcı həmin torpaq sahəsini 1967-ci ildə üzvü olduğu kənd təsərrüfatı kooperativi vasitəsilə əldə etmişdir. Alındıqdan sonra qeyd olunan torpaq sahəsi 2003-cü ilədək ərizəçilərin istifadəsində olmuş və onlar həmin ildə müəyyən etmişlər ki, torpaq 1945-ci ildən sonra kollektivizasiya nəticəsində dövlət tərəfindən özgəninkiləşdirilmişdir. Lakin torpağın kollektivizasiyaya qədərki mülkiyyətçisinin vərəsələri adı çəkilən qanuna əsasən 1991-ci ildə torpağa dair hüquqlarının bərpası haqqında müvafiq dövlət orqanına ərizə təqdim etmişlər. 1997-ci ildə müvafiq dövlət orqanı hüquqların bərpasını təsdiq edən qərar çıxarmış. Çünki həmin vaxtadək bu Qanun kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara dair hüquqların bərpasına şamil olunmurdu. Bu qərardan sonra vərəsələr torpağı 3-cü şəxslərin istifadəsinə vermişlər. Belə olan halda Ərizəçilər mülkiyyəti hesab olunan torpaqlarının 3-cü şəxslərin qanunsuz sahibliyindən alınması barədə vindikasiya iddiası qaldırmışlar. Lakin son nəticədə, 2008-ci ilin dekabrında Bolqariya Ali Məhkəməsi adı çəkilən qanuna əsaslanaraq torpağa dair vərəsələrin iddiasının təmin edilməsi barədə qərar çıxarmışdı.

Ərizəçilər öz ərizələrində onların Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi üzrə hüquqlarının (mülkiyyət hüququn müdafiəsi) pozulduğunu bildirirlər və fikirlərini onunla əsaslandırırırlar ki, onlar iddia predmeti olan torpağa münasibətdə vicdanlı əldə edəndirlər və torpağı alarkən vərəsələrin torpağa olan iddiaları barədə xəbərləri yox idi.

Avropa Məhkəməsi öz yekun qərarında Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsinin pozuntusu faktını müəyyən etmiş və ümumi olaraq 33800 EUR təzminat ödənilməsinə qət etmişdir.

Konvensiyanın pozuntusu ilə bağlı Avropa Məhkəməsi özü mövqeyini aşağıdakı kimi əsaslandırır:

- Qanunun tələbinə əsasən, hüquqların bərpası barədə iddia irəli sürən şəxslər torpağın faktiki istifadəçilərinin qanunun tələblərini pozmaqla torpaq əldə etdiklərini sübut etməlidirlər. Halbuki, vərəsələr ərizəçilərə münasibətdə bu faktı sübut edə bilməmişlər;
- Sırf kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara münasibətdə bərpa hüququnun təmin edilməsi barədə müddəa adı çəkilən Qanuna sonradan - 1997-ci ildə əlavə edilmişdir. Ərizəçilər isə həmin torpağı 1993-cü ildə vicdanlı alıcılar olaraq əldə etmişlər. Buna görə də ərizəçilər vicdanlı alıcılar olaraq xarakterizə edilməlidirlər;
- Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, adı çəkilən Qanunda vicdanlı əldə edənlərdən mülkiyyət hüququnun alınması zamanı ədalətli təzminat hüququnun müəyyən edilməməsi ictimai maraqlar ilə fərdi maraqlar arasındakı Konvensiya ilə təsbit edilmiş tarazlığı pozmuşdur.

(c) AHİM

İddia müddəti çərçivəsində hüquqi yardımın təyin edilməsinə Avropa Məhkəməsinin münasibəti

Almaniyalı ərizəçi Riçard Foltis 1953-cü ildə Almaniyanın Kassel şəhərində anadan olmuşdur. Ərizəçinin qənaətinə əsasən, apellyasiya məhkəməsi tərəfindən ona hüquqi yardımın təyin edilməsindən imtina edilməsi onun məhkəməyə çatımlılıq hüququnu məhdudlaşdırmışdır.

Cənab Foltis 1999-cu ildə müflisləşməkdə olan alman şirkətinə təsviyəçi təyin olunmuşdu.

2002-ci ildə həmin vəzifəni icra edərkən Foltis şirkətin payçısı "B" adlı xanıma qarşı mənəfət müqabilində avans ödənişinin edilməməsi ilə bağlı iddia irəli sürmüşdür.

İddia ərizəsində Foltis “B”yə qarşı gələcək ödənişlər ilə əlaqədar da 1.7 milyon avroluq iddia irəli sürə biləcəyini qeyd etmişdi. Qanunvericiliyə əsasən, qeyd olunan iddialara münasibətdə iddia müddətinin son tarixi 31.12.2004-cü il idi. Foltis isə 30.12.2004-cü ildə 1.7 milyon avroluq iddianın verilməsi ilə bağlı hüquqi yardımın təyin edilməsi üçün məhkəməyə vəsatət vermişdir. Müvafiq yerli məhkəmə hüquqi yardımın təyin edilməsi haqqında vəsatəti 2007-ci ilin mayına təmin etmişdi. 2007-ci ilin iyulunda Foltis 1.7 milyon avronun tutulması üzrə əlavə iddiasını təqdim etmişdir. 2008-ci ilin noyabrında yerli məhkəmə əsas iddia üzrə məbləğin bir hissəsinin ödənilməsi və əlavə iddianın rədd edilməsi haqqında qərar çıxarmış. Əlavə iddianın rədd edilməsinin səbəbi kimi isə məhkəmə iddia müddətinin ötürülməsini qeyd etmişdir. Yerli məhkəmə öz qərarını onunla əsaslandırır ki, iddi müddətinin son tarixi 31.12.2004-cü il olmasına baxmayaraq, hüquqi yardımın təyin edilməsi ilə əlqədar vəsatətin 30.12.2004-cü il tarixdə verilməsi iddia müddətinin axımının dayandırılması baxımından kifayət deyildir. Belə ki, milli qanunvericiliyə əsasən, məhkəmə vəsatəti aldıqdan sonra cavabdeh tərəfə bu barədə bildiriş də göndərməli idi. Bununla belə, “B” hüquqi yardımın təyin olunması ilə bağlı qarşı tərəfin vəsatət verməsi barədə yalnız iki il yarım sonra - 2007-ci ilin ortalarında məlumatlandırılmışdır. Belə olan halda Foltis apellyasiya şikayətinin verilməsi məqsədilə hüquqi yardım təyin edilməsi ilə bağlı vəsatət verir. 2009-cu ilin iyununda Frankfurt Apellyasiya Məhkəməsi vəsatəti o əsasla rədd edir ki, yerli məhkəmənin iddia müddətinin ötürülməsi ilə bağlı qərarı əsaslı olduğundan vəsatət perspektivsizdir. 2010-cu ilin iyulunda Federal Konstitusiya Məhkəməsi də Foltisin konstitusiya şikayətini icraata götürməkdən imtina etmişdir. Konstitusiya Məhkəməsi şikayətin rədd edilməsi haqqında qərar da qeyd edir ki, yerli məhkəmə hüquqi yardımın təyin edilməsi haqqında vəsatətə çox gec baxmaqla qanunvericiliyin tələblərini kobud şəkildə pozsa da, Foltis məhkəmədən cavabdeh tərəfi dərhal xəbərdar etməsini xahiş etməmişdir.

Yuxarıdakılar əsaslanaraq Foltis Avropa Məhkəməsində verdiyi şikayətində ona apellyasiya məhkəməsi tərəfindən hüquqi yardımın təyin edilməməsini Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6.1-ci maddəsinin pozulduğu (məhkəməyə çatımlılıq hüququnun məhdudlaşdırılması) qənaətinə gəlmişdir. Eyni zamanda o, Konvensiyanın 14-cü maddəsinin (ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi) pozulduğunu iddia edir. Belə ki, Foltis hesab edirdi ki, o, şirkətin təsviyəçisi olaraq “B” ilə müqayisədə maddi baxımdan imkansız tərəf olub. Bu mənada ona hüquqi yardımın təyin olunmaması ayrı-seçkilik kimi qiymətləndirilməlidir.

Avropa Məhkəməsi 30.06.2016-cı il tarixli öz yekun qərarında Konvensiyanın 6.1-ci və 14-cü maddələrinin pozulmadığı qənaətinə gəlmişdir. Məhkəmə hesab etmişdir ki, Konvensiyanın 6.1 və 6.3-cü maddələrinin tələblərinə əsasən, dövlətin mülki və cinayət işlərində hüquqi yardımın təyin edilməsi ilə bağlı icbari öhdəliyi cinayət işləri ilə məhdudlaşır. Mülki işlərə münasibətdə isə dövlətin seçim etmək hüquqi vardır. Bu mənada qanuni məqsəd və hüquqi mütənasiblik baxımından şəxsin hüquqi yardım almaq hüququ, dolayısılə məhkəməyə çatımlılıq hüququ məhdudlaşdırıla bilər. Həmçinin Məhkəmə hesab edir ki, şikayətçi peşəcə hüquqşünas olduğundan iddia müddətinin son günündə hüquqi yardım barədə vəsatət verərkən cavabdeh tərəfin müdafiə olunmaq hüquqlarını nəzərə almalı, habelə təsviyəçi vəzifəsinin tələbləri nəzərə alınmaqla vəsatətini tədbirli şəkildə verməli idi.

(c) AHİM

“Sualınıza vəkil cavab versin!” rubrikası*

Sual 1. *Qadın ərindən boşanıb, iki oğlu var. Böyük oğlu vəfat edib, həmin oğlunun arvadı və 2 uşağı qalıb. Qadının mülkiyyətində evi var, onun vəfat etməsi halında, ev vərəsə kimi ikinci oğluna qalacaq, yoxsa həmin evdə böyük oğlunun arvadının da payı var?*

Cavab. Əgər hər hansı vəsiyyətnamə tərtib edilməyibsə, onda qadının vəfatı halında miras əmlak vərəsələrə qanun üzrə vərəsəlik əsası üzrə keçəcəkdir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1159.1.1 (“Qanun üzrə vərəsəlik zamanı ölənün uşaqları, miras qoyanın ölümündən sonra doğulmuş uşaq, arvad (ər), valideynlər (övladlığa götürənlər) bərabər pay hüquqlu vərəsələr sayılırlar”) və 1159.1.3-cü (“Bu sonuncuların nəvələri, nəticələri və uşaqları o halda qanun üzrə vərəsə sayılırlar ki, mirasın açıldığı vaxt miras qoyanın vərəsələri olacaq valideynləri sağ olmasın. Onlar qanun üzrə vərəsəlik zamanı onların ölmüş valideyninə çatası paydan bərabər miras alırlar.”) maddələrinə müvafiq olaraq evin bölgüsü aşağıdakı kimi olacaq. Ev birinci növbədə vərəsələr kimi qadının böyük oğlunun iki uşağı və ikinci oğlu arasında bölüşdürüləcək. Bu zaman qadının böyük oğluna çatası pay (yəni evin 1/2 hissəsi) sonuncunun 2 uşağı arasında bərabər şəkildə (hər birinə 1/4 hissə olmaqla) bölünəcək. Evin qalan 1/2 hissəsi isə qadının ikinci oğluna vərəsəlik qaydasında keçəcəkdir. Qadının böyük oğlunun arvadı birincinin vərəsəsi olmadığından qadının vəfatı halında, evə münasibətdə hər hansı mülkiyyət hüququ yaranmayacaqdır.

Sual 2. *Özümə məxsus 0,6 ha torpaq sahəsini notariat kontorunda alqı-satqı müqaviləsi ilə başqa bir şəxsə satmışam. Alqı-satqıdan 5 ay sonra banka borcum olması səbəbindən məhkəmə torpağa həbs qoyub. Bildirmək istəyirəm ki, notarial təsdiqli müqavilə bağlansa da, alıcı torpağı öz adına qeydə aldırmaq üçün müraciət etməyib. Bilmək istəyirəm, satdığım torpaq sahəsinə 5 ay sonra həbs qoyula bilərmə? Həmin torpaq sahəsi hərraca çıxarıla bilərmə?*

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra - MM) 146.1-ci maddəsinə görə, daşınmaz əmlaka sahiblik və istifadə hüququ onun barəsində əqdin notariat qaydasında təsdiq edildiyi andan əmələ gəlir (məhkəmə qərarı və ya digər qanuni qüvvəyə malik olan və barəsində şikayət verilə bilməyən qərar əsasında yaranan hüquq istisna olmaqla). MM-in 146.2-ci maddəsinə görə, daşınmaz əmlak üzərində sərəncam vermək hüququ həmin əmlakın daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində ərazilər üzrə qeydiyyatı tarixindən əmələ gəlir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “V.Q. Teryoxinin şikayəti ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının 02 iyun 2009-cu il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 15 yanvar 2010-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun Qərarında göstərilmişdir ki, “... Mülki və torpaq qanunvericiliyin müddəalarından da göründüyü kimi, tərəflərin razılığı ilə yanaşı, daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınması barədə zəruri şərt həmin əşyaya mülkiyyət hüququnun tam həcmdə əldə edilməsi, xüsusilə də şəxsin onun barəsində sərəncam vermək hüququnun yaranması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Lakin daşınmaz əmlak kimi torpaq sahəsinə mülkiyyət hüququnun yaranmasının və dövlət tərəfindən müdafiə olunmasının dövlət qeydiyyatı ilə əlaqələndirilməsi belə əmlakı qanunvericiliyə müvafiq olaraq əldə etmiş şəxslərin mülkiyyət

hüququnun tərkib hissəsi olan sahiblik və istifadə hüquqlarına malik olmasını istisna etmir. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki qərarlarında ifadə etdiyi hüquqi mövqeyini bir daha təsdiq edir ki, daşınmaz əşyaların alqı-satqı müqaviləsi konsensual müqavilə olduğuna görə daşınmaz əşyanın alıcıya verilməsi və onun qiymətinin ödənilməsi üzrə öhdəliklər mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatına alınması anına qədər icra oluna bilər. Bu baxımdan həmin hüququn dövlət qeydiyyatına alınması anına qədər alıcı satıcı tərəfindən ona verilmiş əşyanın hüquqi əsası olan (titul) sahibi sayılır. Belə müqavilələr daşınmaz əşyanı əldə edən barəsində mülkiyyət hüququnun əmələ gəlməsini ehtiva edən hüquqi fakt kimi çıxış edir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun «F.Ə. Hüseynovun və A.Ə. Qasımovun şikayətləri ilə əlaqədar məhkəmə aktlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair» 19 noyabr 2004-cü il tarixli qərarı)».

Beləliklə, MM-in sadalanan normalarının tələbləri və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun hüquqi mövqeyinə görə, daşınmaz əmlaka dair notariat qaydasında təsdiqlənmiş əqd (müqavilə) həmin əmlaka dair sahiblik və istifadə hüququnun yaranması üçün əsasdır. Bu mənada, alıcı torpaq sahəsinin üzərinə həbs qoyulması barədə qərardaddan maraqlı şəxs kimi şikayət vermək hüququna malikdir.

Sual 3. Mənim banka 2.000 ABŞ dolları borcum var. Ödəniş imkanım aşağı olduğundan banka müraciət edib mənə köməklik etmələrini istədim. Kredit borcumu yeni üsulla hesablayıb və müddətini uzadacaqlarını söylədilər, lakin bu zaman faizlər həddindən artıq çox olacağından bankın cavabı mənə uyğun olmadı. Bank məndən kredit borcunu məhkəmə qərarı ilə alacağı halda, qərarın icrası zamanı borcumun hissə-hissə ödənilməsini istəyə bilərəm?

Cavab. “İcra haqqında” qanunun 15-ci maddəsinə əsasən, Siz qətnamənin hissə-hissə icrası haqqında işə baxmış məhkəməyə müraciət edə bilərsiniz. Bu halda, məhkəmə Sizin əmlak vəziyyətinizi və digər halları nəzərə alaraq, müraciətinizə Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsinin 231-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş qaydada baxacaqdır. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsinin 231.1-ci maddəsinə görə, işə baxmış hakim, işdə iştirak edən şəxslərin ərizəsi üzrə tərəflərin əmlak vəziyyətinə və digər hallara əsasən qətnamənin icrasına möhlət verməyə və ya qətnaməni hissə-hissə icra etdirməyə, habelə onun icra üsulunu və qaydasını dəyişdirməyə haqlıdır.

Nəzərə almalısınız ki, qətnamənin hissə-hissə icrası barədə ərizənizə əmlak vəziyyətinizin ağır olması, qazancınızın miqdarı və Sizdən tələb edilən borcu bir dəfəyə tam ödəmə imkanına malik olmamağınızı təsdiqləyən sübutlar əlavə etməlisiniz. Məhkəmə Sizin təqdim etdiyiniz sübutlar əsasında ərizənizə lazımı hüquqi qiyməti verəcəkdir.

Sual 4. Atam 31 dekabr 2009-cu ildə rəhmətə gedib. Anam sağdır. Hal-hazırda yaşadığımız evi anamla atam 1996-cı ildə alıblar və ev anamın adına qeydə alınıb. Eyni zamanda, atam və anam nikah dövründə 5,4 sot və 12 sot sahədən ibarət 2 torpaq sahəsi alıblar, həmin torpaqlar isə atamın adındadır. Biz 2 qardaş 1 bacıyıq və hamımız evliyik. Atam vəsiyyətnamə qoymayıb. Qanun üzrə vərəsəliyə əsasən bölgü aparılırsa, kimə bu əmlakdan nə düşəcək?

Cavab. Atanızın vəfatı ilə miras açılmışdır. Miras əmlaka evin və 2 torpaq sahəsinin hamısı deyil, 1/2 hissəsi (Qeyd: Sualınız daşınmaz əmlaklarla bağlı olduğundan cavab da onların üzərindən hazırlanmışdır) aiddir. Çünki həmin əmlaklar birgə nikah dövründə əvəzli şəkildə əldə edildiklərindən onların 1/2 hissəsi ananıza məxsusdur və onlar atanızın miras əmlakına aid edilə bilməzlər. Bu halda, sözügedən daşınmaz əmlakların 1/2 hissəsi qanun üzrə birinci növbədə vərəsələr (ananız, qardaşınız, bacınız və Siz) arasında bərabər hissələrdə bölünə bilər, yəni hər bir vərəsəyə miras əmlakın 1/8 hissəsi (1/2 hissə : 4 vərəsə = 1/8 hissə) düşəcəkdir.

Bundan əlavə, nəzərə almalısınız ki, qanunverici mirası qəbul etmə üçün müddət

müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəllənin 1246-cı maddəsinə görə, vərəsə vərəsəliyə çağırıldığını bildiyi və ya bilməli olduğu gündən üç ay ərzində mirası qəbul edə bilər. Miras açıldığı gündən altı ay keçdikdən sonra mirasın qəbuluna yol verilmir. Bu baxımdan, mirasın 31 dekabr 2009-cu ildə açılmasını nəzərə alsaq, həmin tarixdən yuxarıda göstərilmiş müddətdə vərəsələr mirası qəbul etməliyi. Əgər bu müddət ərzində birinci növbədə vərəsələr və ya onlardan hər hansı biri üzrsüz səbəbdən mirası qəbul etməyibsə, onda bu hüququnu itirimişdir. Başqa sözlə, miras əmlakdan pay almaq hüququna malik olmaq miras əmlakın avtomatik qəbulunu ehtiva etmir. Belə bir hüquqa malik vərəsə hüququ çatdığı əmlak payını əldə etmək üçün həm də mirası qəbul etməlidir.

Sual 5. Biz ailədə 2 uşağıq. Atam notariat qaydasında vəsiyyətnamə tərtib etməklə özünə məxsus 2 evi bizə vəsiyyət edib. Lakin atamın birinci evliliyindən bir uşağı da vardır; bir neçə il əvvəl atam heç bir bölgü etmədən şəhərdəki evi məhz həmin uşağa vermişdi. Atamın əvvəlki nikahından olan uşağının bizə vəsiyyət olunmuş 2 evə dair hər hansı hüququ varmı? Bu iki evdən ona hər hansı pay düşürmü?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi (bundan sonra - MM) vəsiyyətnamənin tərtib edildiyi məqamda öz hərəkətləri barəsində şüurlu mühakimə yürüdə bilən və öz iradəsini aydın ifadə edə bilən hər bir yetkinlik yaşına çatmış fəaliyyət qabiliyyətli şəxsə imkan verir ki, öz əmlakını və ya onun bir hissəsini həm qanun üzrə vərəsələr sırasından, həm də kənar adamlar sırasından bir və ya bir neçə şəxsə vəsiyyət etsin (m. 1166 və 1167). Lakin MM həm də vəsiyyət üzrə vərəsəlik halında bəzi şəxslərə (vəsiyyət edənin valideynləri, arvadı (əri) və uşaqları) imkan verir ki, miras qoyanın son iradəsindən (vəsiyyətnamənin məzmunundan) asılı olmayaraq mirasda məcburi pay tələb etsinlər (m. 1193).

Beləliklə, atanızın əvvəlki nikahından olan uşağının mirasda məcburi payı tələb etmək hüququ vardır və məcburi pay qanun üzrə vərəsəlik zamanı ona çatması payın yarısını təşkil edir.

Sual 6. Notariat hərəkətlərinin aparılması üçün müraciət etmiş ölkə vətəndaşının şəxsiyyətinin sürücülük vəsiqəsi əsasında müəyyən etmək olar?

Cavab. Ümumi qayda ondan ibarətdir ki, notariat hərəkətlərinin aparılması zamanı Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının şəxsiyyəti Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi əsasında müəyyən edilir. Hərbi qulluqçuların şəxsiyyəti hərbi hissələrin və hərbi idarələrin komandanlığının verdiyi şəxsi vəsiqə və ya hərbi bilet əsasında müəyyən edilir. Dənizçilərin şəxsiyyəti dənizçinin şəxsiyyət sənədi əsasında müəyyən edilir. Lakin müəyyən növ notariat hərəkətlərinin aparılması zamanı digər sənədlər əsasında şəxsiyyətin müəyyən edilməsi də mümkündür. Məsələn, nəqliyyat vasitəsinin müvəqqəti əvəzsiz istifadəyə verilməsinə dair etibarnamə təsdiq edilərkən etibar edən şəxsiyyəti Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Dövlət Yol Polisi İdarəsinin verdiyi milli sürücülük vəsiqəsi əsasında müəyyən edilə bilər. Sənədlərin surətlərinin və sənədlərdən çıxarışların düzgünlüyü təsdiq edilərkən vətəndaşların şəxsiyyəti, həmçinin iş yeri üzrə idarə, müəssisə, təşkilat tərəfindən onlara verilmiş xidməti vəsiqə, tələbə bileti və ya Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Dövlət Yol Polisi İdarəsinin verdiyi milli sürücülük vəsiqəsi əsasında da müəyyən oluna bilər. 16 yaşı tamam olmamış yetkinlik yaşına çatmayanların şəxsiyyəti valideynlərin (övladlığa götürənlərin) pasportlarında onlar barəsində edilmiş qeydlərlə birlikdə doğum haqqında şəhadətnaməyə əsasən müəyyən oluna bilər (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 11 sentyabr tarixli 167 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Notariat hərəkətlərinin aparılması qaydaları haqqında Təlimat", 17-ci bənd).

Sual 7. Ərim nikaha daxil olmamışdan bir neçə ay əvvəl ipoteka krediti hesabına mənzil almışdı. Nikah müddətində hər ikimiz işləməklə həmin krediti bağlamışıq. Ailə münasibətlərimiz kəskinləşdiyi üçün boşanma ərəfəsindəyik. Bilmək istəyirəm ki, mənə həmin mənzildən pay düşürmü?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 32-ci maddəsindən və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun «Azərbaycan Respublikasında mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci, 5-ci və 12-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 21 dekabr 2012-ci il tarixli Qərarında ifadə etdiyi mövqedən aydın olur ki, hər hansı əmlakın ər-arvadın birgə mülkiyyəti sayılması üçün 3 şərt tələb edilir: (1) Tərəflər nikahda olmalıdır (m. 32.1); (2) Əmlak əvəzli əqd əsasında əldə edilməlidir (m. 32.2, 34.1); (3) Əmlak ər-arvadın ümumi gəlirləri hesabına əldə edilməlidir (m. 32.2, 34.1). Üzrlü səbəbdən (ev təsərrüfatı ilə, uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olma və s.) müstəqil qazancı olmayan ər-arvadın hüquqları isə qorunmaqdadır (m. 32.3).

Sizin qeyd etdiyiniz halda nikah və ümumi gəlir hesabına əldə edilmə şərtləri mövcud deyildir. Bu baxımdan Sizin həmin mənzil üzərində hər hansı mülkiyyət hüququnuz yaranmamışdır. Başqa sözlə, Sizə həmin mənzildən hər hansı pay düşmür.

Bununla belə, Sizin sözügedən mənzilin əldə edilməsinə verdiyiniz maddi dəstək də diqqətdən qaçmamalıdır. Çünki Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 32.2.1-ci maddəsinə görə, Sizin və ərinizin əmək fəaliyyəti nəticəsində əldə etdiyi gəlirlər sizin ümumi birgə mülkiyyətinizə daxildir. Eyni zamanda, sözügedən mənzil üzrə yaranmış kredit borcunu ödəmək öhdəliyini isə Siz deyil, əriniz daşıyırdı. Lakin həmin mənzilin əldə edilməsinə sərf edilmiş kredit məbləğinin ödənilməsi məhz birgə nikah dövründə Sizin və ərinizin fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş pul vəsaiti hesabına təmin edilmişdir. Bu baxımdan tərəflər (Siz və əriniz) arasında baş tutacaq əmlak bölgüsü ilə bağlı hər hansı mübahisədə Siz bu halın diqqətə alınmasını tələb edə bilərsiniz.

Sual 8. Tərəfindən banka qarşı iqtisad məhkəməsində iddia qaldırılmışdır. Bank da öz növbəsində kredit müqaviləsi üzrə borclu kimi mənə və zəminlərə qarşı ümumi məhkəməyə iddia ərizəsi vermişdir. Məhkəmədən bu iki işin bir-biri ilə sıx bağlı olması səbəbindən birləşdirilməsini tələb etsəm də, bu barədə ərizəm təmin edilməmişdir. Bu işlərə eyni icraatda baxılması mümkündürmü?

Cavab. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Mülki prosessual məcəlləsinin III fəslə məhkəmə aidiyyəti, IV fəslə isə ərazi aidiyyəti ilə bağlı məsələləri tənzipləyir. Bir biri ilə əlaqədar olan işlərin birgə baxılmasının mümkünliyünü təsbit edən 43.1-ci maddə (“Əgər müxtəlif məhkəmələrin icraatında olan işlər biri biri ilə əlaqəlidirsə, ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsi üçün onlara birgə baxılmalı və qətnamə çıxarılmalıdır. Bu məqsədlə iş (işlər) bir-biri ilə əlaqəli işlərdən birini ilkin olaraq icraata qəbul etmiş məhkəməyə göndərilməlidir.”) sözügedən məcəllənin IV (“Ərazi aidiyyəti”) fəslində nəzərdə tutulmuşdur. Yəni əlaqəli işlərin eyni icraatda birləşdirilməsi üçün onların hər ikisinin ya ümumi (rayon (şəhər) məhkəməsi), ya da ixtisaslaşdırılmış məhkəməyə (inzibati-iqtisadi məhkəməyə) aid olması tələb edilir. Bu baxımdan adı çəkilən məcəllənin 43.1-ci maddəsi biri ümumi, digəri isə ixtisaslaşdırılmış məhkəməyə aid olan iki işin eyni icraatda birləşdirilməsinə əsas vermir.

*** Rubrikada təqdim olunan sualların cavabları Vəkillər Kollegiyasının üzvü Dünyamin Novruzov tərəfindən tərtib olunmuşdur.**